

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП

ПРОФ. Д-Р НАКО ТАШКОВ,
ДОЦ. Д-Р ДЕЈАН МЕТОДИЈЕСКИ

ТЕРМАЛЕН ТУРИЗАМ

ШТИП, 2014

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП

Проф. д-р Нако Ташков,
Доц. д-р Дејан Методијески

ТЕРМАЛЕН ТУРИЗАМ

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП

Проф. д-р Нако Ташков, Доц. д-р Дејан Методијески

ТЕРМАЛЕН ТУРИЗАМ

Рецензенти:

Проф. д-р Науме Мариноски

Проф. д-р Марија Ацковска

Лектор:

Вангелија Цавкова

Издавач:

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

338.486:553.78(497.7)

ТАШКОВ, Нако

Термален туризам [Електронски извор] / Нако Ташков, Дејан Методијески. - Текст во PDF формат, содржи 147 стр., илустр.. - Штип : Универзитет "Гоце Делчев", Факултет за туризам и бизнис логистика, 2014

Начин на пристап (URL): <http://e-lib.ugd.edu.mk/naslovna.php>. - Фусноти кон текстот. - Наслов преземен од екранот. - Опис на изворот на ден 30.12.2014. - Библиографија: стр. 143-147. - Содржи и: Прилог 1-2

ISBN 978-608-244-142-9

1. Методијески, Дејан [автор]

а) Бањски туризам – Македонија

COBISS.MK-ID 97750026

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА

Проф. д-р Нако Ташков,
Доц. д-р Дејан Методијески

ТЕРМАЛЕН ТУРИЗАМ

Штип, 2014

Содржина

Предговор	9
Вовед	12
I. ТЕОРЕТСКО-МЕТОДОЛОШКИ ПРИОД ВО ИСТРАЖУВАЊЕТО	18
II. ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈА НА БАЊСКИТЕ ТУРИСТИЧКИ ЛОКАЛИТЕТИ	23
1. БАЊА ЌЕЖОВИЦА	25
1.1. Историски развој на бањата Ќежовица	25
1.2. Туристичко-географска положба на бањата	26
1.3. Сообраќајна поврзаност на бањата	26
1.4. Природно-туристички вредности на бањата Ќежовица	27
1.5. Антропогени туристички вредности на бањата	33
2. БАЊА БАНСКО	38
2.1. Историски развој на бања Банско	38
2.2. Туристичко-географска положба на бањата	39
2.3. Сообраќајна поврзаност на бањата	39
2.4. Природно-туристички вредности на бањата Банско	40
2.5. Антропогени туристички вредности на бањата Банско	48
3. НЕГОРСКА БАЊА	51
3.1. Историски развој на Негорска бања	51
3.2. Туристичко географска положба на бањата	52
3.3. Сообраќајна поврзаност на бањата	53
3.4. Природно-туристички вредности на бањскиот простор	53
3.5. Антропогени туристички вредности на бањата	61
4. ДЕБАРСКИ БАЊИ - КОСОВРАШКА БАЊА И БАЊИШТЕ	64
4.1. Историски развој на Дебарски бањи	64
4.2. Туристичко-географска положба на бањите	65
4.3. Сообраќајна поврзаност на бањите	67
4.4. Природно-туристички вредности на Дебарските Бањи	68
4.5. Антропогени туристички вредности на бањата	78
5. КУМАНОВСКА БАЊА	85
5.1. Историски развој на Кумановска Бања	85

5.2. Туристичко-географска положба на бањата.....	86
5.3. Сообраќајна поврзаност на бањата	86
5.4. Природно-туристички вредности на Кумановска Бања	86
5.5. Антропогени туристички вредности на бањата	91
6. КАТЛАНОВСКА БАЊА.....	94
6.1. Историски развој на Катлановска Бања.....	94
6.3. Туристичко-географска положба на бањата.....	95
6.4. Сообраќајна поврзаност на бањата	95
6.5. Природно-туристички вредности на бањата	95
6.6. Антропогени туристички вредности на бањата	101
7. КОЧАНСКА БАЊА.....	103
7.1. Историски развој на Кочанска Бања	103
7.2. Туристичко-географска положба на бањата.....	104
7.3. Сообраќајна поврзаност на бањата	104
7.4. Природно-туристички вредности на бањскиот простор.....	104
7.5. Антропогени туристички вредности на бањата	107
III. МЕНАЏМЕНТ ВО БАЊСКИТЕ ЦЕНТРИ.....	111
1. Управување со просторните ресурси.....	111
2. Управување со работни процеси.....	111
3. Современа и специфична примена на менаџментот во бањските центри	113
IV. СПЕЦИФИЧНОСТА НА ИСХРАНАТА ВО БАЊИТЕ	114
1. Исхрана во бањите	114
2. Диетална исхрана	114
V. ЗАШТИТА НА ПРОСТОРОТ ВО БАЊИТЕ	117
1. Фактори за загадување на животната средина во бањите во Република Македонија	117
2. Примена на мерки за заштита на животната средина во бањите во Република Македонија	118
VI. МЕСТОТО НА БАЊСКИОТ ТУРИЗАМ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	120
1. Карактеристики на бањскиот туристички промет во Република Македонија	120

1.1. Обем и структура на туристичкиот промет во бањските места	120
1.2. Просечна должина на престој во бањските места	121
2. Состојбата на бањскиот туризам во Република Македонија.....	122
VII. ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВОЈ НА БАЊСКИОТ ТУРИЗАМ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	128
1. Диференцијација на проблемите.....	128
1.1. Проблеми кои не се под директно влијание на бањските центри .	128
1.2. Проблеми кои се во надлежност на самите бањските центри.....	128
VIII. СТАВОВИ НА ПОСЕТИТЕЛИТЕ ВО ВРСКА СО БАЊСКИОТ ТУРИЗАМ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	129
ЗАВРШНИ СОГЛЕДУВАЊА.....	136
Користена литература:	142

Предговор

Овој учебник е од областа на туризмот и се состои од 8 поглавја, што е во согласност со Наставниот план и програмата на Факултетот за туризам и бизнис логистика. Предметот Термален туризам, за којшто е наменет учебникот, е избран предмет, носи 4 кредити и се слуша во прва година, прв семестар, на насоките Туризам и Гастрономија, исхрана и диететика, со неделен фонд на часови 2+2+1. Учебникот ќе претставува основна литература во изучување на предметната програма од горенаведената наставна дисциплина. Материјалот во учебникот е изложен концизно, прегледно со слики и табели со што ќе биде лесно разбирлив и совладлив од страна на студентите за кои е наменет. Учебникот, исто така, можат да го користат сите студенти на останатите факултети на кои се изучува проблематиката поврзана со термалниот туризам, но и останатите стручни кадри од оваа област. Учебникот е изготвен со цел да се унапреди наставата по предметот Термален туризам и да се подобри квалитетот на знаењето на студентите.

Учебникот „Термален туризам“ опфаќа Вовед и 8 поглавја во кои се опфатени основните сознанија за термалниот туризам и туристичките вредности на бањите во Република Македонија: Вовед, Теоретско-методолошкиот пристап во истражувањето, Диференцијација на бањските туристички локалитети, Менаџментот во бањските центри, Специфичноста на исхраната во бањите, Заштита на просторот во бањите, Местото на бањскиот туризам во Република Македонија, Перспективите за развојот на овој вид туризам и Преглед на ставовите на посетителите во бањските центри во Република Македонија.

Во првото поглавје се претставени историскиот развој и почетоците на термалниот туризам, неговото дефинирање и видови, теоретско-методолошкиот пристап во изработката на трудот, состојбата и тенденциите на развој на термалниот туризам во Европа и светот. Објаснети се и основните информации поврзани со различните процедури кои се применуваат во бањските центри и дадени се примери на туристички дестинации кои успешно развиваат термален туризам.

Во второто поглавје е прикажана диференцијацијата на бањските туристички локалитети во нашата земја. Опфатени се седум бањи и тоа бањата Ќежовица, Бања Банско, Негорска Бања, Дебарски Бањи, Кумановска Бања, Катлановска Бања и Кочанската Бања. Во материјалот за секоја бања поодделно се претставени основните факти поврзани со: историскиот развој; туристичко-географската положба; сообраќајната поврзаност; природните туристички вредности (релјеф, климатски

карактеристики, природен и животински свет, хидрографски карактеристики, лекувачки можности, рекреативни можности) и антропогените туристички вредности (културно-историски споменици, манифестации, етнографски вредности, националната исхрана).

Во третото поглавје се обработува материјалот поврзан со менаџментот во бањските центри. Опфатени се управувањето со просторните ресурси во бањите, управувањето со работните процеси (здравствен, сместувачки и ресторански) и современата и специфична примена на менаџментот во бањските центри.

Во четвртото поглавје, специфичност на исхраната во бањите, се посветува внимание на бањската (стационарна) исхрана, диеталната исхрана и ресторанското работење во бањските центри.

Петтото поглавје е посветено на заштитата на просторот во бањите, претставени се факторите за загадување на животната средина во бањите, направена е поделба на бањите според степен на заштитеност, а посочени се и мерките кои можат да се применат за заштита на животната средина во бањите во Република Македонија.

Местото на бањскиот туризам во Република Македонија е претставено во шестото поглавје. Тоа ги опфаќа табеларно прикажаните податоци за бројот на туристи и остварените ноќевања во бањските центри и секундарните извори на податоци поврзани со бањскиот туризам.

Седмото поглавје се однесува на перспективите за развој на бањскиот туризам во Република Македонија. Определени се проблемите со кои се соочуваат бањските центри (под влијание и оние кои не се под влијание на бањските центри).

Во последното поглавје се претставени резултатите од истражувањето кое е направено во бањските центри и даден е табеларен преглед на ставовите на посетителите во бањските центри во Република Македонија.

На крајот од ракописот е дадена Користената литература и Интернет страни, каде што се наведени сите наслови, цитирани во материјалот, предмет на овој учебник.

Искажуваме благодарност и до сите наши колеги и соработници кои дадоа придонес во обезбедувањето на материјалите кои беа неопходни за комплетирање на содржината на учебникот. Имајќи предвид дека ова е прво издание, ненамерно можеби сме пропуштиле некои карактеристики на

термалниот туризам. Мислењата и забелешките можат да се упатуваат по електронски пат. За сите забелешки Авторите ќе Ви бидат благодарни и ќе ги земат предвид при создавањето на наредното издание.

Вовед

Термалниот туризам (Бањски туризам) можеме да го дефинираме како посета и престој во специјализирани објекти кои даваат можност за лекување и релаксација преку користењето на термалната вода. Во Источна Европа, луѓето ги користеле термалните води за бањање и други потреби повеќе илјадници години¹. Некои автори, посочуваат дека термалната вода започнала да се користи за здравствени цели уште во VI век пр.н.е.² Истражувањата на археолозите од Азија, покажуваат дека термалните води се користеле за бањање уште пред 5000 години³. Слична е ситуацијата и на другите континенти како Северна и Јужна Америка (Индијанците), Африка (Египќаните), Блискиот Исток, Австралија и Европа (Грците и Римјаните). Во Европа Римјаните го имаат оставено најголемото наследство од бањи во териториите кои биле дел од нивната империја⁴. Посетителите кои престојувале во бањите во тоа време не само што уживале во благодетите на водата, туку имале и разни форми на забава, па затоа се организирале театарски претстави, атлетски натпревари и фестивали кои се одржувале во местата каде биле лоцирани бањите⁵. Во соседна Бугарија, традицијата да се користат лековитите својства на минералните водите најпрво започнала од Траките, кои биле познати по нивното користење во лекувањето⁶.

Во Република Македонија археолошките истражувања покажуваат дека термалните води за бањање се користени најпрво од Римјаните, а подоцна и од Турците кои биле познати ценители на бањите.

Во многу речници бањите се дефинирани како минерален извор или место каде што е пронајден минерален извор. Бањите можеме да ги дефинираме како места кои се посветени на унапредувањето на квалитетот на животот преку различни професионални услуги кои го потпомагаат обновувањето на телото, духот и умот⁷.

---

¹ Lawrence, L.R., Stoyanov, B., *Geothermal opportunities in Eastern Europe, a survey*. Bob Lawrence & Associates, 1996.

² Aslıhak, A., *Türkiye’de Termal Turizm ve Ankara Haymana Kaplıcası incelemesi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998 adopted from Oğuz, D., Külekci, Ö, Akpınar, N. *The contribution of thermal sources to tourism development: A case study from Çankiri Çavundur, Turkey*. Scientific Research and Essays Vol. 5(8), pp. 819-825, April, 2010.

³ Lund, W.J., *Balneological use of thermal waters*. International geothermal days, Slovakia, 2009.

⁴ Puczkó, L., Smith, M., *Health and wellness tourism*. Butterworth-Heinemann/Elsevier, Oxford, 2009.

⁵ Raj, G.P., *Tourism marketing and management*. Manglam Publications, 2009.

⁶ Воденска, М., *Основи на туризмот*. Матком, 2005.

⁷ Jovanovic, V., *Tematski turizam*. Singidunum, Beograd, 2013.

Како вулкански активна земја, во Јапонија постојат повеќе стотици термоминерални извори кои се користат за бањање и медицински причини од страна на посетителите⁸. Традиционалните бањи во Јапонија се нарекуваат онсени, а првиот Балнеолошки институт во оваа земја е отворен на Универзитетот Кјушу во 1931 година. На територијата на бившиот Советски Сојуз, во најголем дел и денешна Русија, постојат над 3500 бањски центри. Во САД постојат 115 термални бањи и повеќе од 1800 извори на термална вода⁹, а првиот Хидротерапевтски институт во оваа земја бил отворен во 1851 година во Њујорк. Најразлични се видовите на користење на термалните води, од изградба на аквапаркови, како Бешенова во Словачка, уредувањето за туристички цели на термалните езера, како Хевиз во Унгарија, туристичките атракции и зачуваните Римски Бањи како што е примерот со Hammam Essalihine во Алжир, Бат во Англија и др. Интересен е податокот дека, во 1553 година во Венеција била отпечатена првата книга за Европските бањи во која биле наведени повеќе од 200 бањи. Во белгиското градче Спа, термалниот туризам започнал да се развива од XVIII век¹⁰, а својот подем го бележи во средината на XIX век кога е изградена туристичката инфраструктура видлива и до денес. Слична е состојбата и во други држави во Европа како Италија, Германија и др. Во Србија, Врњачката Бања го започнува својот развој во втората половина на XIX век, кога започнуваат да се градат првите вили, хотели и угостителски објекти за посетителите¹¹.

Историски погледнато, својот најголем развој термалниот туризам го доживува во втората половината на XIX век, за кое влијание укажуваат повеќе фактори како индустријализацијата, развојот на сообраќајот, економската состојба и др. Во Шпанија, на пример, во 1816 година, Шпанскиот крал Фернандо VII, донел декрет со кој бањите во оваа земја се задолжуваат да имаат медицински и административен персонал кој ќе ги опслужува посетителите¹². Кралската елита во Англија, во текот на XVIII и XIX век постојано ги посетувала бањските центри во Челтенхам и Ламингтон, а овие центри претставувале важни места за комуницирање и остварување на состаноци на кои се дискутирало за политички, економски и социјални теми¹³. Ова само го потврдува стојалиштето дека во овој дел од

---

⁸ http://www.japan-guide.com/e/e2292_where.html

⁹ Lund, W.J., *Balneological use of thermal and mineral waters in the U.S.A.* Geothermics Vol. 25, No. 1, pp. 103-147, 1996.

¹⁰ <http://www.thermesdespa.com/en/History-of-Les-Thermes-de-Spa.html>

¹¹ <http://www.vrnjackabanja.co.rs/srpski/istorijadmeni>

¹² Alonso-Álvarez, L., *The value of water: the origins and expansion of thermal tourism in Spain, 1750–2010.* Journal of Tourism History, 4:1, 15-34, 2012.

¹³ Long, P., Palmer, N., eds. *Royal Tourism: Excursions Around Monarchy.* Channel View Publications, 2008.

историскиот развој, во термалниот туризам во најголем дел учествувале туристи од богатата социјална елита, а во помал дел од посиромашните слоеви и локалното население. Во овој период, за да се потврдат лековитите својства на бањите и медицинските процедури кои се извршувале во нив, лекари и професори од водечките универзитети во тоа време извршувале голем број истражувања и публикувале трудови во кои се истакнувале медицинските бенефити од користењето на термоминералната вода. Од друга страна, во овој период се објавени повеќе патеписи и книги поврзани со бањските центри во Европа, а една од првите во која се опишуваат бањите во Англија е издадена во 1841 година¹⁴. Научните истражувања поврзани со користење на термоминералната вода резултирале со организирањето на Првиот меѓународен балнеолошки конгрес кој се одржал во Будимпешта во 1937 година.

Меѓу природните ресурси со епитет на изразита погодност за задоволување на туристичките потреби во Република Македонија припаѓаат и термоминералните води. На просторот кој го опфаќа земјата (25 713 км²) се наоѓаат повеќе вакви хидрографски објекти. Бројот на термоминерални извори во нашата земја е над 65, а за туристички потреби се користат 8. Постојат и неколку извори на термална вода кои се користат од страна на туристите, како бањата во с. Стрновац, но немаат медицински персонал и објекти за сместување, туку само базен и тушови за капење¹⁵. Бањските центри се такви туристички мотиви кои ги привлекуваат туристите со хидролошките карактеристики изразени пред сè од хемискиот и минеролошкиот состав и со термичките особини, како и штедроста на изворите која обезбедува минимални услови за нивно користење¹⁶. Според Европската спа¹⁷ асоцијација, во Европа постојат над 1200 бањски центри¹⁸, а дел од нивната бројка е претставена во табелата подолу.

---

¹⁴ Granville, A., *The spas of England*. Henry Colburn Publisher, London, 1841.

¹⁵ Ѓуровски, С., *Општина Старо Нагоричане*. 2009.

¹⁶ Мариноски, Н., *Туристичка географија*. ФТУ, Охрид, 2006.

¹⁷ Скратено од *Salus Per Aquam* – здравје преку вода, се користи како термин за бањските центри.

¹⁸ Frost, G. *The spa as a model of optimal healing environment*. The journal of alternative and complementary medicine, V.10, S.1, p.85-92, 2004.

Табела бр.1: Број на бањски центри во избрани европски држави, 2008

Држава	Бањски центри	Држава	Бањски центри
Германија	265	Унгарија	32
Италија	164	Швајцарија	21
Шпанија	128	Словачка	21
Турција	100	Словенија	21
Франција	96	Естонија	16
Австрија	81	Велика Британија	12
Финска	50	Исланд	10
Грција	50	Литванија	6
Полска	42	Латвија	6
Србија	40	Холандија	4
Португалија	34	Луксембург	1
Чешка	34	Црна Гора	1

Извор: European Spas Association (<http://www.espa-ehv.com/>)

Европската спа асоцијација¹⁹ е создадена во 1995 год. во Брисел, а во неа членуваат 21 членка од 20 европски земји. Со цел да се постигне соработка и остварување на интересите на европските спа центри, асоцијацијата ги има воспоставено следните цели:

- Да ја следи и анализира состојбата на бањите и здравствените установи во поединечните членки од европските земји;
- Да се стимулира размената на искуство, најдобрите практики и „know-how“;
- Да произведува и да развива производи и програми за здравје и благосостојба, како и стратегии за превенција и рехабилитација за сите жители во Европа;
- Да ги воспостави, да ги промовира и да ги подобрува стандардите во сите бањи и здравствени установи во рамките на Европа;
- Да стимулира истражувања во спа центрите;

¹⁹ <http://www.espa-ehv.eu/>

- Да се дефинираат и да се усогласат заеднички програми за обука и курсеви и да се утврди професионалната структура на европската спа индустрија;
- Да се воспостави рамка за соработка и маркетинг можности за нејзините членки и др.

Асоцијацијата има изработено и прифатено свои стандарди за квалитет во услужувањето во европските спа центри и издава сертификати кои се признати од страна на туроператорите и здравственото осигурување во Европа. Овие стандарди се изработени на основа на повеќе од 1000 критериуми за квалитет и сигурност на медицинското користење на водата, базените за пливање, сауните, дијагностиката, видовите на третмани, менаџментот со квалитет, човечките ресурси, приготвувањето и видовите на храна, сместувањето, околината, животната средина и другите дополнителни објекти во спа центрите.

Термалниот туризам е широко распространет низ европските земји, а интересен пример за производи кои можат да се купат и придонесуваат за локалниот економски развој во една туристичка дестинација која развива ваков вид туризам е Карлови Вари. Зависно од интересот на туристите, вкусот и финансиските можности, постојат неколку сувенири и производи кои можат да бидат купени во Карлови Вари²⁰:

- Aquila Aqualinea е комплета линија на козметика за лице и тело која е направена од изворска вода од Карлови Вари, ретки минерали и други активни состојки кои се содржани во оваа линија. Оваа линија нуди комплетен избор на лосиони за чистење на лице, тоници, креми за навлажнување и негување на лицето, креми против стареење на кожата, пилинг гелови за туширање, анти-целулитни креми и др. Овие производи се направени од Острава - локална компанија, и овие производи можат да бидат пронајдени речиси во секоја аптека низ Чешка;
- Бехеровка, билен ликер. Доколку туристите сакаат да пробаат горко-сладок вкус тогаш шише Бехеровка би бил вистинскиот подарок. Овој пијалак е направен од околу 20 видови билки и други состојки по рецепт кој го знае само потесниот круг на потомците на првиот производител на Бехеровката – Јан Бехер. Во центарот на Карлови Вари се наоѓа и музејот на Јан Бехер и првата фабрика на Бехеровка. Во Чешка речиси и да нема домаќинство во кое нема барем едно шише Бехеровка;

²⁰ <http://www.myczechrepublic.com/karlovy-vary/souvenirs.html>

- Карловарски обланди – вафли се, исто така, симбол на Карлови Вари. Во далечната 1856 год., Карел Реитенбергер почнал да ги прозведува и нивниот облик и вкус до денес не се променети. Се произведуваат во најразлични вкусови (чоколадо, ванила, лешник, кокос, јаболко итн.) во која било продавница за сувенири или, пак, уличните тезги во секое време можат да се купат свежи или спакувани во унифицирани кутии, како би можеле посетителите да си понесат за дома како сувенир;
- Карловарски чаши за термална вода. Овие чаши секако се симбол на градот, бидејќи е невозможно да прошетате низ Карлови Вари, а да не ги забележите овие чаши во секоја продавница или, пак, едноставно, секој посетител на Карлови Вари кој се шета на променадата може да биде забележан со ваква чаша полна со изворска топла вода во раката. Овие порцелански чаши се специјално дизајнирани, така што ги задржуваат температурата и CO₂.

Погоре посочените примери за раздвигување на локалната економија преку користењето на бенефитите на термоминералната вода, правилниот маркетинг и имиџот на туристичката дестинација, ни укажуваат на потребата од вакви активности и кај бањските центри во нашата земја. Овие активности би оделе во прилог на развој на термалниот туризам и збогатување на туристичката понуда и туристичкото искуство на посетителите на бањите во Република Македонија.

I. ТЕОРЕТСКО-МЕТОДОЛОШКИ ПРИОД ВО ИСТРАЖУВАЊЕТО

Во Република Македонија постојат многу ладни и термички минерални води, кои претставуваат мошне големо природно богатство. Богатството со термички лековити води е резултат на геотектонската и геолошката структура на старата Родопска маса кој била пресечувана со многубројни потреси во разни насоки. Тие условиле создавање на повеќе езерски базени, а воедно предизвикале и голема вулканска активност.

Се знае дека во Р. Македонија постојат повеќе од 30 подрачни извори на карбонатни кисели води од вулканско потекло. Многубројните термички и минерални води претставуваат големо природно богатство во Р.Македонија, а особено во поглед на лекувалиштата и воопшто за развојот на здравствениот туризам.

Медицинската наука до неодамна беше определена на борба против болестите со фармаколошки средства. Во поново време сè повеќе се определени кон превентива на здравите луѓе со индикации и predispozicii за определување на болестите. Комбинацијата на клиничка, односно медикаментозна и балнеоклиматска терапија даваат евидентни резултати. Исто така, таа учествува во рехабилитација на санираните здравствени проблеми. Микроклимата на бањите и термоминералните води се неопходни во санирањето на овие проблеми како и во спречување на обновувањето на болестите.

Луѓето се враќаат во бањите, така што природното лекување има забележително место во здравствената заштита, а тоа го потврдува сè поголемата посетеност на бањските и климатските места (воздушни бањи), па, затоа, здравствената служба е заинтересирана за унапредување на бањите, а со тоа и стопанството (туризмот, угостителството, трговијата, сообраќајот).

Лекувањето, превентивата, рехабилитацијата и рекреацијата во природните лекувалишта донесоа во бањите нов квалитет. Термоминералните и минералните води се користат за пиење, капење, инхалација и облога со кал.

Брзото темпо на живеење, градската бучава и загадената животна средина се причина туристите да се насочат кон бањите. Од друга страна пак, бањите ги карактеризираме како „оази на мирот“. Тоа се зачувани природни средини.

Бањите се разликуваат од градовите бидејќи остваруваат близок контакт со природата, со што се предодредени за развој на здравствениот

туризам. За да се утврди зошто се привлечни бањите во Република Македонија, каков е квалитетот на туристичкиот простор и каква е нивната атрактивност, секоја бања ќе биде посебно разгледана и анализирана.

Во севкупната туристичка понуда на Република Македонија бањите имаат мошне важна улога, бидејќи ги има во голем број, секоја од нив си има своја специфична туристичка вредност. Оттаму се наметнува прашањето и потребата да се проучуваат специфичните карактеристики на бањскиот туризам. За таа цел ќе спроведеме емпириско истражување, зашто интересно е тоа што мислат гостите во врска со престојот во одреден број на бањи во Р.Македонија. За да можеме да одговориме на поставеното прашање, претходно ќе го одредиме предметот и целта на прашањето.

Табела бр.2: Преглед на бањските центри во Република Македонија

Ред. бр.	Име на бањата	Местоположба	Регион	Штедрост на изворите	Температура на водата
1	Банско	с.Банско	Југоисточен	40 л/сек	72°
2	Дебарски Бањи	с.Бањиште с.Косоврасти	Југозападен Југозападен	51 л/сек 68.8 л/сек	38.8° 48°
3	Кочанска	с.Бања	Источен	65 л/сек	64°
4	Катлановска	с.Катланово	Скопски	1.5-2 л/сек	41°
5	Ќежовица	с.Ново Село	Источен	36 л/сек	64°
6	Кумановска	с.Проевци	Североисточен	2.5 л/сек	30.4°
7	Негорска	с.Негорци	Југоисточен	1.1 л/сек	40°

Од табелата може да се забележи дека поголемиот број од бањите (5) во Република Македонија се наоѓаат во источниот дел на земјата, две се лоцирани во западниот дел и една во централниот дел. Според Ташков, капацитетот за сместување во бањските центри е околу 1600 легла, а искористеноста на овие капацитети е мала и изнесува околу 23%²¹. Бањите во Република Македонија имаат добра сообраќајна поврзаност, бидејќи се наоѓаат во близина на магистралните патишта, граничните премини и на аеродромите²².

Еден од основните мотиви за посета на бањските центри од страна на туристите е лековитоста на водата. Истражувањата покажале дека бањите во Република Македонија лекуваат најразлични болести (поради

²¹ Ташков, Н., *Туристички вредности на бањите во Република Македонија*. Штип, 2004,

²² Metodijeski, D., Taskov, N., Boskov, T., Filiposki, O., Temelkov, Z., *Mogućnosti razvoja termalnog turizma u Republici Makedoniji*. IV Kongres banja sa međunarodnim učešćem, Vrnjačka Banja, 2012.

високото ниво на минерали), а во Табелата бр.3 (подолу) се прикажани некои од болестите кои можат да бидат лекувани во повеќето од бањите. Термалната вода за лекување се користи на повеќе начини: со капење, пиење, инхалација и облога со кал.

Табела бр.3: Болести кои ги лекуваат термалните води во бањите

	Банско	Катлановска Бања	Ќежовица	Негорска Бања	Кумановска Бања	Кочанска Бања	Дебарски Бањи
Нервни болести	√	√	√	√	√	√	√
Ревматизам	√	√	√	√		√	
Дијабетис			√		√		√
Алергија и инфекции на кожата		√	√				√
Болести на бубрезите и мочните патишта		√			√	√	√
Болести на дишните патишта		√		√		√	√
Воспаление на жолчка				√	√	√	√
Гинеколошки заболувања	√	√	√	√		√	√
Бронхитис	√		√	√			
Кардио-васкуларни болести		√		√			
Болести на органите за варење	√	√		√	√	√	√

Предмет на истражување

Предметот на ова истражување се туристичките вредности на бањите во Република Македонија. Операционализацијата ги опфаќа содржинските карактеристики на туристичките вредности на бањите. Република Македонија се одликува со многубројни природни богатства кои можат да се вклопат во туристичката понуда. Такви се: планините, речните долини, атрактивните езера, термоминералните извори и други. Ретки се подрачјата во светот кои, имајќи толку мала површина, изобилуваат со толку голем број извори и капацитети. Термоминералните извори имаат хетероген состав на водата. Ова претставува огромно природно богатство така што овозможува, во прв ред, развој на термалниот (бањски) и здравствениот туризам.

Термоминералните извори имаат поволна географска положба. Правилно се распоредени низ земјата. Бањите имаат поволна положба спрема населените места, бидејќи во близина на секоја бања се наоѓа една или повеќе градски населби. Термоминералните простори се одликуваат со вонредна лековитост, поволна географска положба и во однос на сообраќајниците. Сите со елитните центри се поврзани со асфалтирани патишта. Бањите по физиономија и функција значително се разликуваат од урбаните градски средини. Во нив е близок контактот на релација човек-природа. Затоа тие се погодни и за рекреативни активности.

Бањите поседуваат и атрактивни, антропогени вредности, со што се определува културната димензија на овие туристички потенцијали. Бањите меѓусебно се разликуваат според можностите за туристички развој.

Во определувањето на туристичките вредности, ќе се има аксиолошки приод. Тој ќе овозможи да се согледаат основите за користење на менаџментот во бањските целини.

Цел на истражувањето

Целта на ова истражување е научна и практична. Научната цел се однесува на одредени теоретски сознанија за балнеолошките појави и односи.

Практичната цел е тесно поврзана со научната цел. Практичната цел на ова истражување се однесува на примена на теоретските сознанија во туристичкото стопанство на бањските цели. Оваа цел треба да ги мобилизира сите фактори кои директно или индиректно се заинтересирани за туристичката вредност на бањите.

Хипотези

Ова истражување ќе се темели врз докажувањето на претпоставките кои се од општ и посебен карактер. Со општите хипотези ќе се опфатат генералните предиспозиции на туристичкиот развој. Наша општа претопставка е дека Република Македонија има поволна основа за развој на бањскиот туризам.

Со посебните хипотези ќе се формулираат поединечни елементи на развојниот процес во смисла на нивно проверување. Во тој контекст, како посебни хипотези ќе се означат позитивните ставови на познавачите на приликите и корисниците на услугите во однос на местото и улогата кое го имаат елементите на бањскиот туризам во поедини бањски локалитети.

Методи и организација на истражувањето

Во ова истражување се користени следните методи:

- Методи на опсервација,
- Дескриптивниот метод,
- Метод на анализа,
- Синтетички метод,
- Компаративен метод и
- Анкети и истражување.

Со анкетните истражувања е опфатена популација од 200 испитаници. Поопширно за ова истражување ќе се задржиме во глава VIII каде се обработуваат податоците од анкетата спроведена со посетителите во бањските центри во нашата земја.

Во процесот на изработка на учебникот се спроведени повеќе теренски истражувања, во рамките на кои е направен непосреден контакт со лицата кои практикуваат термален туризам. Користен е Интернетот како медиум кој содржи голем број примарни и секундарни податоци. Исто така, добиени се примарни податоци непосредно од инститациите кои се занимаваат со оваа проблематика.

II. ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈА НА БАЊСКИТЕ ТУРИСТИЧКИ ЛОКАЛИТЕТИ

Минералните води содржат такви состојки кои присуствуваат и во човечкото тело, а при нарушувањето на нивниот баланс во организмот се одржуваат или компензираат преку најразлични здравствени процедури поврзани со употребата на овие води. Постојат повеќе поделби на минералните води според различни критериуми, а најчесто се сретнува следната диференцијација²³:

- Според промените во штедроста, постојат постојани и променливи извори на минерална вода;
- Според насоката на движење на водите, постојат минерални води кои извираат од внатрешноста на земјата и минерални води кои извираат над земјата и се слеваат кон внатрешноста;
- Според содржината на минералите се делат на ниско (2-5 г/л), средно (5-15 г/л) и високоминерализирани (15-30 г/л) води;
- Според температурата, минералните води се делат на студени (до 20°C), топли (20-36°C), термални (37-42°C) и хипертермални води (над 42°C).

Во нашата земја, според Законот за минерални сировини²⁴, минерални води се води со степен на минерализација поголема од 0,5 грама на литар, а термални и термоминерални води се подземни води кои се одликуваат со зголемена температура и минерализација, а која е поголема од 20°C.

За потребите на истражувањето, бањските туристички локалитети во нашата земја можеме да ги поделиме според критериумот на туристичката инфраструктура (објекти за сместување, исхрана и медицински третмани). Врз основа на овој критериум, бањите во нашата земја можеме да ги поделиме на три вида:

- Бањи кои имаат изградена туристичка инфраструктура и се во функција на термалниот туризам како: Дебарски Бањи, Ќежовица, Негорска Бања, Катлановска Бања, Бања Банско;
- Бањи кои имаат изградена туристичка инфраструктура, но не се во функција на термалниот туризам, како Кочанската и Кумановската Бања и

---

²³ Ѓорданов, Ѓ., *Здравен и Спа-Медицински туризъм*. ПАЛ, София, 2009.

²⁴ Закон за минерални сировини. Службен весник на РМ, бр. 132/2013.

- Бањи кои немаат изградена туристичка инфраструктура, но имаат потенцијал во блиска иднина да бидат ставени во функција на термалниот туризам, како бањата Стрновац и бањата Тополовиќ.

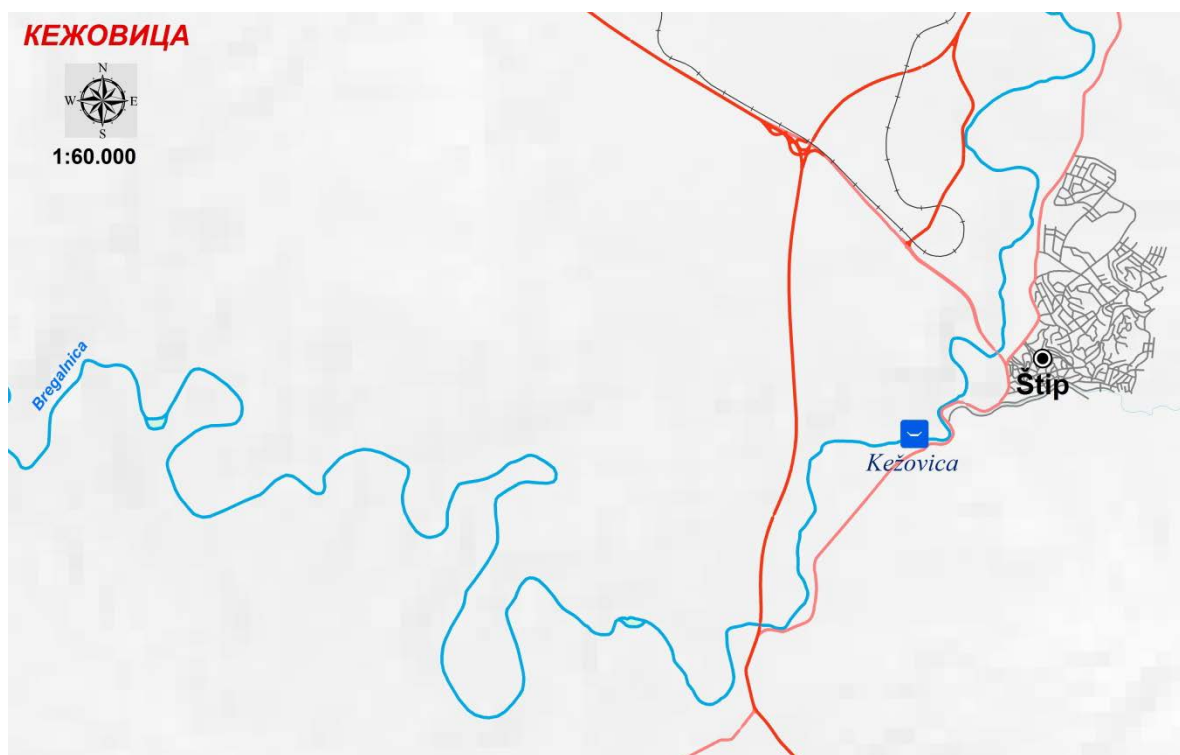
Понатамошното проучување на туристичките вредности на бањските центри во нашата земја може да помогне во изработката на соодветна туристичка валоризација (оцена или определување на вредноста), како што е дадено во Прилог 1.

Слика бр.1: Мапа на бањите во Република Македонија

1. БАЊА ЌЕЖОВИЦА

Слика бр.2: Мапа на бањата Ќежовица

1.1. Историски развој на бањата Ќежовица

Бањата „Ќежовица“ и „Л’џи“ нема посебна историја како останатите бањи во Македонија.

Постојат народни преданија и легенди дека откривањето на минералните води доаѓа од овчарот Ќежо кој имал рани по телото.

Копажки во околината на бањата открил топла вода и почнал да ги мие раните. Тие по извесно време му поминале. Оттука доаѓа и името на оваа бања - „Ќежовица“.

Други преданија зборуваат дека на овој локалитет постоела некоја сиромашна фамилија која имала болно дете. Преданието не наведува од што боледувало детето. Неговата фамилија копајќи пронашла минерална вода и тука детето го оставиле преку ден да се капе, а по извесно време тоа оздравело.

За време на Турската империја се користеле површинските извори на брегот и во коритото на реката Брегалница и тоа на отворено, заградени само со платно, посебно за жени посебно за мажи. Нив ги нарекувале

платнени амами. Освен за капење, населението минералните води ги користело за перење и белење на платно. Тие и денес, по традиционален начин, се користат од населението во Ново Село.

Во локацијата „Ќежовица“ уште за време на бивша Југославија за потребите на населението е изградена градска бања со мал капацитет, а за време на бугарската окупација е направена нова каптажа по име „Бугарска каптажа“, во која е изградена градска бања. По ослободувањето бањата се проширува.

Во 1951 година е подигната една приземна зграда со четири соби со по 10 легла за престој на гости што ги користат бањските услуги за лечење и рекреација. Во 70-тите години на минатиот век се врши доградба на нови соби за сместување кои во моментот се 13 со 33 кревети. Зградата располага со своја кујна и трпезариски дел каде гостите имаат можност сами да си ги приготвуваат оброците²⁵.

1.2. Туристичко-географска положба на бањата

Бањата Ќежовица се наоѓа југозападно од Штип во непосредна близина на реонот Ново Село, на десниот брег на реката Брегалница. Во клисурата изградена од еруптивни карпи се наоѓаат изворите: Л'ци и Ќежовица. Тие лежат на ист расед. Локалитетот на овие термоминерални појави се протега меѓу ридовите Исар и Кумлак од левата и Мерите од десната страна на реката Брегалница. Тоа претставува вредност како геолошка и морфолошка карактеристика. Значајна вредност е и положбата во долината на реката Брегалница и близината на вредностите во Лакавичката и Овчеполската Котлина.

Сето ова ѝ дава можност на бањата за развој на повеќе видови на туристички активности.

1.3. Сообраќајна поврзаност на бањата

Сообраќајната поврзаност на бањата Ќежовица е релативно добра. Таа е поврзана со главната комуникација Велес - Струмица – Кочани - Штип, како и со железничката линија, Велес – Штип – Кочани. На оваа релација сообраќа редовна автобуска линија.

Со изградба на кракот од заобиколниот пат Струмица - крстопатот Три Чешми - Кочани, сообраќајната поврзаност на бањата целосно ќе се

---

²⁵

http://jpisar.com.mk/jpisar/index.php?option=com_content&view=article&id=1352:banja&catid=64:banja&Itemid=93

заокружи. На тој начин бањата ќе има предуслов за забрзан развој на транзитниот туризам.

1.4. Природно-туристички вредности на бањата Ќежовица

Како значајни природни вредности на овој простор треба да се издвојат релјефните, климатските, хидрографските и биогеографските карактеристики. Тие се посебно анализирани во овој труд.

Бањата Ќежовица зазема полеогена творба и има најчесто лапорци, пештери и конгломерати на туфови. Големо пространство заземаат и еруптивните интрузивни карпи кои ги градат ридовите Исар и Мери. Сета оваа еруптивна маса е испресечена со пукнатини кои одат во разни правци²⁶.

Во пределот на бањата Ќежовица се издвојуваат три јасно изразени природни целини како што се: високо рамна област, Овчеполската Рамнина и долината на реката Брегалница.

Планината Плачковица со својата висина зазема значајно место во бањскиот туризам, во природните придружни елементи на бањата Ќежовица.

1.4.1. Релјефни карактеристики на бањскиот простор

Теренот од кој што извираат термоминералните извори е составен од еруптивни интрузивни карпи од кои се изградени и ридовите Исар, Мери и Кумлак, а нив ги опкружуваат терциерни седиментални карпи²⁷.

Овој гранитен масив претставува единствена целина. Таа со реките Брегалница и Отиња, кои ги користат дислокационите раседи, е поделена на споменатите ридови. Тие претставуваат туристичка целина.

Покрај овој површински релјефен облик, посебно место во туризмот како целина во бањата Ќежовица е планината Плачковица. Од подземните релјефни облици како туристичка вредност на планината Плачковица се и пештерите.

Планината Плачковица (1754 м) која припаѓа во средно високите планини во Р.Македонија, според функционалните карактеристики од туристички аспект може да се користи за излетничко – рекреативни активности. Планината е во близината на градскиот центар, кој претставува

---

²⁶ Чанев, Р. *Бањите во Македонија*. Штип, 1982.

²⁷ Чанев, Р. *Бањите во Македонија*. Штип, 1982.

главна емитивна средина во овој крај. Таа, поради својата близина, може да се посети за краток временски период, па затоа оваа планина има извонредно туристичко рекреативно значење.

Пештерите на планината Плачковица не се докрај испитани, но тие, сепак, се мошне атрактивни за посета на туристи. Најпрочуената пештера е Ќуп и таа е најпристапна. Најубава е Големата пештера со должина од 600 м, како и Ајдучка пештерата и Туртел пештера. Сите пештери се наоѓаат во реонот на Мал Туртел и врвот Туртел²⁸.

Релјефот како комплекс од геоморфолошки појави претставува битен фактор кој делува со атрактивноста на поедини облици и со нивните разновидности. Релјефот во најголема мерка влијае како на климата така и на растителниот и на животинскиот свет. Тој влијае и на распоредот на населението и неговиот начин на живеење.

Во пределот на бањата Кежовица се издвојуваат три јасно изразени релјефни целини, како што се: високорамната област, Овчеполската Котлина и долината на реката Брегалница.

Високорамната област е многу расчленета со пократки суводолици давајќи ѝ на областа карактеристичен раскршен изглед. Во поглед на висината, постои разлика меѓу левата и десната страна од реката Брегалница. Левата страна е повисока во споредба со десната.

Овчеполската Котлина е карактеристичен со својата рамнина. Но и помалите ритчиња се мошне привлечни во нејзините рамки.

Реката Брегалница којашто претходно споменатите целини ги дели на два дела е поволна за спортско-риболовни активности. Но, таа сè уште не се користи доволно или се користи во мал обем.

1.4.2. Климатски карактеристики во бањскиот простор

Климата во бањата Кежовица претставува еден од битните фактори за развој на здравствениот туризам.

Човечкиот организам е многу подложен на влијанието на различните климатски влијанија во одредени подрачја.

Поради тоа, ќе ги анализираме климатските елементи во метеоролошката станица Штип која е најблиску до бањата Кежовица.

---

²⁸ Љуботенски, Р., 30 години Д.П.С. „Лисец“. Штип, 2000.

Табела бр.4: Средна месечна и годишна температура на воздухот во °C

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	°C
0,7	3,5	7,5	12,5	17,3	21,1	23,4	23,0	19,2	13,4	7,4	2,4	12,6

Извор: Годишен извештај на РХМЗ – Скопје

Од Табелата број 4 се гледа дека температурите се мошне поволни. Најтопол месец е јули со средна месечна температура на воздухот од 23,4°C, додека температурата во август изнесува 23,0°C. Температурата во октомври 13,4°C, ноември 7,4°C и март 7,5°C се поволен фактор за продолжување на туристичката сезона и во овој дел од годината.

Максималната температура во јули од 30,1 и 30,0°C во август, а 11,9°C во ноември и 12,7°C во март, односно со просечна годишна максимална температура од 18,1°C, се добар предуслов туристичката сезона да трае преку целата година.

Важен фактор во развојот на туризмот претставува висината и распоредот на врнежите во текот на годината.

Табела бр.5: Средномесечни и годишни количества на врнежи во мм

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Вк.
30,0	29,0	33,1	39,9	57,6	47,3	37,5	31,7	31,6	45,5	52,2	40,3	39,6

Извор: Годишен извештај на РХМЗ – Скопје

Според годишната распределба на врнежите дадена во Табела број 5, на овој локалитет се јавува изменет континентален плувиометриски режим. Просечните годишни врнежи изнесуваат 515,3 мм. Најврнежлив месец е мај со 57,6 мм, додека приближни врнежи се забележани во месец ноември 52,2 мм²⁹. Ова покажува дека се работи за мала висина на врнежите, што е добар предуслов за развој на бањскиот туризам. Отсуството на врнежи е посебно забележително во летниот дел од годината кога посетеноста на туристи е и најголема.

Исто така, како значаен фактор за развој на туризмот треба да се согледа осончаноста.

Табела бр.6: Средномесечни и годишни осончувања

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Вк.
88,2	12,7	160,4	498,1	241,7	274,1	325,3	308,9	247,8	188,9	114,6	78,3	2338,9

Извор: Годишен извештај на РХМЗ - Скопје

²⁹ Републички хидрометеоролошки завод на Р.М., Мерни станици за 1961-1990 год.

Бањата Ќежовица припаѓа во подрачје со зголемено траење на сончевото зрачење. Просечно годишно овде има 2338,9 часови со сончево зрачење или просечно дневно 6,5 часови. Максимумот во јули 325,3 часови или просечно 10,5 часови дневно, минимумот е во декември со 78,3 часови или 2,5 часови дневно.

1.4.3. Карактеристики на животинскиот и животинскиот свет

Бидејќи бањата Ќежовица се наоѓа до самиот брег на реката Брегалница, таа е опкружена со ниска висорамнина. Во неа е застапен рамнински растителен и животински свет. Тој е мошне значаен за престој на посетителите и има посебна важност за развојот на бањскиот туризам, со оглед на неговата релативна оскудност.

Потребно е уште посодржајно планирање и оплеменување на просторот пред самата бања и пошироката околина, како и на брегот на реката Брегалница. Со тоа ќе се создаде подобар простор за прошетки и одмор.

Животинскиот свет претставува мошне значајна туристичка вредност³⁰. Туристичката вредност на животинскиот свет кој се наоѓа во реката Брегалница и пошироката околина претставува значаен фактор за развојот на туризмот.

Во таа смисла, посебно место заземаат ловните и риболовните активности и активностите на шетање, планинарење³¹.

Најзначајни рекреативни својства поседуваат ловот и дивечот. Најзастапен дивеч е: фазанот, еребицата и зајакот. Нив ги има во непосредна близина на бањата и посебно во ловниот резерват кој се наоѓа на 25 км од Штип. Планината „Серта“ е богата со елени, диви свињи, муфлони, волци, лисици и друг дивеч. Тој е битен комплементарен фактор за развој на бањскиот туризам.

Во градот Штип постои ловно – риболовното друштво кое е формирано 1950 година³². Моментално во него членуваат околу 500 ловци. Друштвото функционира со помош на годишната чланарина која ја плаќаат членовите. Од финансиските средства со кои располага, друштвото ја плаќа концесијата за стопанисување со ловиштата. Друштвото е член на

---

³⁰ Мариноски, Н., *Туристичка географија на Република Македонија*. Охрид, 1999.

³¹ Мариноски, Н., *Туристичка географија на Република Македонија*. Охрид, 1999.

³² Ташков, Н., Методијески, Д., *Спортскиот туризам во Штип - можности и перспективи*. Предизвици и перспективи во туризмот и менаџментот, Меѓународна конференција, Скопје, 2009.

македонската федерација на ловечки организации, со која во соработка и по полагање на испит може да им се издаде дозвола за лов на своите членови. Една од основните задачи на друштвото е да се грижи за ловиштата и бројната состојба на дивечот. На територијата на која се наоѓаат ловиштата се лови претежно прелетен дивеч како грлица, препелица и гривнеж. Исто така, во определен број се лови и заштитен дивеч како еребица полка и еребица камењарка. Во перспектива има можност и за лов на таканаречен штетен дивеч – волк. Основно, постојат две сезони за лов на прелетен дивеч. Првата сезона започнува од 2 август и трае до 22 септември, а втората сезона започнува на 11 октомври и трае до 15 септември. Исклучок е гривнежот кој се лови од 15 декември до 28 февруари.

1.4.4. Хидрографски карактеристики на бањата

Хемиските анализи во бањата Ќежовица се правени од неколку балнеолошки заводи во Југославија, од страна на еминентни стручњаци од таа област. Сите овие анализи даваат исти резултати, што зборува дека минералната вода не се менува во текот на годишните времиња, туку нејзиниот состав е константен.

Најголем придонес за стручно испитување на водата дале: д-р Михалиќ, д-р Лека, Проф. д-р Видаковиќ како и други инжењери и лекари и хемичари³³.

За здравствено – рекреативни активности мошне важен е хемискиот состав на водата кој е даден во следниот приказ.

Еден литар вода содржи:

Катјони	грамови
Натриум	0,5332
Калциум	0,1588
Калиум	0,01650
Магнезиум	0,0000218
Анјони	грамови
Хлор	0,5189
Сулфати	0,1502

³³ Чанев, Р., *Бањите во Р.Македонија*. Штип, 1982.

Хидрокарбонати	0,4388
Колоидно оксиди	растворени
Силициум оксид	0,092
Алуминиум оксид	0,0002
Железен оксид	0,0003
Вкупно	1,766 ³⁴

Штедроста на водата на двата извори изнесува 36л/сек. Температурата на водата е 64°C, што значи дека припаѓа во групата на хипертермалните води.

Водите на бањата се познати по својата радиоактивност. Тие припаѓаат во редот на најрадиоактивните термоминерални води не само во Р.Македонија, туку и во светот. Тоа за туризмот е од посебно значење.

1.4.5. Лекувачки можности на бањата

Според Видановиќ и Чанев, овие води се мошне ефикасни во лекувањето на:

- Невролошки заболувања и ишијас;
- Нарушување на нервновегетативниот систем;
- Ревматизам;
- Заболување на зглобовите;
- Шеќерна болест;
- Болеста ГИХТ;
- Алергични заболувања и други инфекции на кожата;
- Хронични заболувања на дишни патишта;
- Бронхијална астма;
- Неплодност, намален потенцијал на двата пола и
- Артериосклероза и зголемен крвен притисок.

Сите горенаведени болести денес се лекуваат успешно во бањата Ќежовица, која е опремена со средства за терапијата и медицинска рехабилитација³⁵.

³⁴ Чанев, Р., *Бањите во Македонија*. Штип, 1982.

1.4.6. Рекреативни можности на бањата

Бањата Ќежовица, покрај можностите за здравствено лекувачки активности, со оглед на својствата на водата, климата и пејзажите, ја има и реката Брегалница која може да се користи за активен одмор. Има можности за прошетки и трчање по брегот на реката, како и за капење во одредени места и периоди.

Фудбалското игралиште, кое се наоѓа до самата бања, нуди повеќе спортски можности. На него, покрај фудбалските натпревари, можат да се организираат и манифестации во други дисциплини. Близината на манастирот Св. Илија во село Долани, каде има прекрасна природа со развиена вегетација, претставува дополнителна можност за излет и рекреирање.

Бањата Ќежовица нема изградено, иако со години е планирано, Бањско-спортски центар Ќежовица. Тој треба да придонесе овој комплекс да стане еден од попознатите, попривлечни во Р.Македонија.

1.5. Антропогени туристички вредности на бањата

Историскиот развој на градот Штип, врз основа на откриените материјални податоци, започнува уште од железниот период.

Археолошки локалитет од железно време претставуваат три гробни конструкции во месноста наречена Мери во непосредна близина на бањата³⁶.

Од античкиот период е градот Астибо. Него, В. Санев го лоцира во стариот дел од Штип, во локацијата Стар Конак³⁷.

Археолошкиот локалитет Исар претставува тврдина град лоциран на доминантно возвишение меѓу реките Брегалница и Отиња. Тврдина која потекнува од втората половина на XIII и првата половина на XIV век, опколена со одбранбен ѕид со главен влез од источната страна.

Пред 1332 год. на падините на Исарот под ѕидовите на тврдината или, уште поточно, на влезот на тврдината, била изградена црквата Св. Архангел Михаил, како еден од главните заштитници на градот³⁸.

---

³⁵ Чанев, Р., *Бањите во Македонија*. Штип, 1982.

³⁶ Информацијата е од Заводот музеј Штип.

³⁷ Санев, В., *Од предисторијата, доцноантичко време Штип низ вековите*. Книга прв и втор дел.

³⁸ Деловен водич, Штип, 1994.

Следејќи го хронолошкиот ред на градењето на цркви во градот Штип, доаѓаме и до податок дека кон 1341 година била изградена црквата посветена на св. Никола, позната во литературата како Сифиевата црква. Безистенот е изграден пред 1662 год. и служел како главна чаршија³⁹. Името потекнува од турскиот јазик, што во превод значи пазар⁴⁰.

На јужната страна на Исарот високо на карпите, пред 1350 год. изградена е мала црква посветена на св. Јован Крстител.

На другиот брег на реката Отиња врз една зарамнета карпа, во 1388 год. војводата Димитар ја изградил црквата посветена св. Вознесение (Св. Спас)⁴¹.

Црквата Св. Архангел Главатов е изградена најверојатно во 1378 год., лоцирана е во маалото Стар Конак⁴².

Црквата Успение на св. Богородица во Ново Село-Штип: истата била отпочната со изградба од прочуениот градител Андреја Дамјанов⁴³ во 1836 год., а била завршена во 1850 год. Таа е изградена во непосредна близина на устието на реката Отиње во Брегалница⁴⁴.

Во подножјето на планината Плачковица, во месноста Горен Козјак кај Козјачка Река е лоциран стариот град Баргала. Тој потекнува од V до VI век. Во него досега е откриен епископиумот на градот со неколку објекти: епископска базилика, епископска резиденција и друга богата архитектонска декоративна пластика⁴⁵.

Една од најважните цркви во околината на Штип е црквата Св. Ѓорѓи или Козјачка црква. Таа се наоѓа на десниот брег на реката Козјачица во месноста Горен Козјак и потекнува од XII до XIII век⁴⁶.

На оддалеченост од 15 км од Штип кон Кочани во село Крупиште се наоѓа црквата посветена на св. Никола која е изградена во 1625 год⁴⁷.

---

³⁹ Деловен водич, Штип, 1994.

⁴⁰ Туристички информатор со мапа на градот Штип, Штип, 2011.

⁴¹ Деловен водич, Штип, 1994.

⁴² Деловен водич, Штип, 1994.

⁴³ Андреја Дамјанов (1813 – 1878) — еден од најголемите градители на сакрални објекти на Балканот. Роден е во село Папрадиште, велешко, во семејство на познати мијачки градители. Со своите браќа, мајсторот Андреја градел цркви во Македонија, Бугарија, Србија, Босна и Херцеговина и други земји на Балканот. Неговата градителска уметност била забележана и во Европа, особено од патетисците кои Андреја го споменуваат како вреден и ценет мајстор. Неговите цркви се сметаат за бисери на сакралната архитектура на Балканот.

⁴⁴ Деловен водич, Штип, 1994.

⁴⁵ Деловен водич, Штип, 1994.

⁴⁶ Деловен водич, Штип, 1994.

Наведените културно-историски споменици се мошне значајни за развојот на туризмот, бидејќи и тие се разновидни и бројни, но и со забележителни атрактивни својства.

1.5.1. Манифестациските туристички вредности на бањата

Манифестациските туристички вредности имаат големо значење во туристичката понуда на бањата Кежовица, кои со својот квалитет претставуваат значаен фактор за развојот на туризмот. На овој простор се одржуваат повеќе видови манифестации. Таква е „Штипското културно лето“, која се одржува преку целото лето, а во неа учествуваат уметници од повеќе области, како од републиката така и од странство. Почнувајќи од 1987 година, во Штип се одржува „Штипско културно лето“. Овој фестивал трае еден месец и се одржува од 1 јули до 1 август, а на него учесниците се претставуваат со изложби на книги, фотографии, уметнички слики, концерти и друго. Во оваа значајна културна манифестација учество земаат голем број учесници од земјава и странство, представувајќи ги своите уметнички квалитети. Домот на млади секоја година традиционално учествува во реализација на „Штипско културно лето“ со посебна програма, во координација со други институции во градот, покривајќи го интересот на младите штипијани. Фестивалот се одржува на повеќе локации и тоа во Народниот културен центар „Ацо Шопов“, во Домот на млади, холот на трговскиот центар, Тврдината Исарот, Уметничката галерија „Безистен“, паркот Бриони.

Значаен е и Фестивалот на забавни мелодии „Макфест“, каде што учествуваат бројни домашни музичари како и музичари од целиот свет. Карактеристично е што победниците од овој фестивал секоја година учествуваат и на фестивали по Европа, со што ги презентираат вредностите и туристичките можности на Штип и Република Македонија. Макфест долги години беше единствениот промотор на македонска музика надвор од државата. Во рамките на поранешна Југославија бил интернационален фестивал, со многу гостувања на познати странски музички имиња, а по осамостојувањето е најголемиот домашен музички бренд. Овој фестивал за прв пат се одржал во 1986 година. Член е на Меѓународната федерација на фестивалски организации (ФИДОФ) со седиште во Лос Анџелес, во која членуваат над 1.600 фестивали од 102 земји од светот. Заради добри резултати, двапати има добиено признание од ФИДОФ, а во 1997 година е прогласен и за Фестивал на годината. Макфестовската сцена продолжува да лансира нови музички ѕвезди.

---

⁴⁷ Микулшиќ, И., *Илирско архејски гробови низ околине Штипа*. Старианар, К. С., К. Њ., XIII-XIV, 1962-63.

Од 2007 година, Општина Штип ја организира манифестацијата „Пастрамалијада“ за Денот на ослободувањето на Штип (8 ноември) и најпрво траела еден ден, со ограничен број на пастрамалии кои се делеле бесплатно на градскиот плоштад. Подоцна, овој вид на организирање е напуштен, за во 2010 година да премине во комерцијален модел со тридневна обележување на улица „Ванчо Прке“ или на градскиот плоштад. Во 2011 година, наместо во ноември, манифестацијата за свој датум на одбележување го зема периодот од 23 до 25 септември, согласно со традицијата на првичното палење на печките во минатото за правење пастрамалии. Во текот на тие три дена, угостителите продаваат пастрамалии на свои штандови, а Локалната самоуправа организира културно-уметничка и забавна програма со настапи на познати музички ѕвезди.

1.5.2. Етнографски туристички вредности

Бањата Ќежовица се наоѓа во просторот со богато културно наследство во кое се вбројува и етнографијата. Како етнографска вредност од значење е архитектурата на куќите во Ново Село. Тие со својот стил на градба го задржуваат вниманието, што претставува значајна туристичка вредност за бањата Ќежовица.

Покрај автентичната архитектура во овој простор постои и друга етнографска група.

Етнографска група на културните туристички мотиви е мошне хетерогена. Во оваа група се застапени следниве елементи: носија, фолклор и музички инструменти, народни обичаи, народната исхрана и, воопшто, начинот на живеење. На туристичкиот пазар може да се пласираат самостојно, меѓутоа само со комплексно презентирање добиваат поголема туристичка вредност, така што од нив ќе се реализираат поголеми економски ефекти.

Народната носија

Народната носија од овој крај е мошне живописна и затоа побудува посебен интерес. Свои специфичности во носијата има не само секоја етничка група, туку и поедини предели во штипскиот регион. Најкарактеристична народна носија кај машкото население е кошулата, елекот, појасот, антеријата (допојасна со долги ракави), џубето (горна долга облека од шајак). Женската носија се состои од кошулата, елекот, пешкирот (скутник), чорапите, фесот, накитот. Влашкото машко население носи црна облека (шајачна), кунтешот (сточарска наметка), додека женското

население носи фустан со голема половина. Носијата на главата е тешко накинута и со тетовиран крст на челото меѓу веѓите. Крст кој му служел за одбрана од потурчување и чување на христијанството.

Народни игри, песни и музички инструменти

Народните игри во штипскиот регион се мошне атрактивни. Преку нив се истражуваат обичаите и традицијата. Со народните игри се настојува да се изрази начинот на живот и работа, радоста, подвижноста и духовноста на овдешниот човек. Во овој крај постојат и голем број музички инструменти. Меѓу нив посебно место заземаат: гитарата, канонот, кѐмането, кларинетот, тапанот, додека кај ромското малцинство дајретото.

Народни обичаи како етнографска туристичка атракција

Народните обичаи и кај градското и кај селското население од овој крај се бројни, разновидни и туристички мошне привлечни. Некои од нив можат да се претставуваат и како самостојна туристичка атракција. Доколку се конципираат и добро осмислат како постојани културно-уметнички манифестации, можат да бидат не само комплементарни елементи на туристичката понуда, туку и основен мотив на туристичките движења. Особено се интересни обичаите околу Василица, Коледе, Прочка и други обичаи.

Национална исхрана како етнографска туристичка вредност

Во рамките на запознавањето на начинот на живеење и обичаите, сите туристи, а посебно странските, во местото каде претстојуваат често пројавуваат и интерес за специјалитетите во исхраната и специфичностите на националната исхрана. Врз оваа основа може да се развие и покралитетен туризам. Презентацијата на националната кујна и традиционалните специјалитети претставуваат фактор на посодржински карактеристики на престојот на туристите. Штипскиот крај е богат со атрактивна народна кујна. Во исхраната, бројни јадења се специфични. Тие се приготвуваат од различен зарзават. Како пример може да се наведе турли тавата во земјени садови која се подготвува во селски фурни. За најатрактивно јадење на ова поднебје се смета штипската пастрмалија (тесто и свинско месо).

Може да се констатира дека можностите за вклучување на овие вредности во туристичката понуда се мошне забележителни.

2. БАЊА БАНСКО

Слика бр.3: Мапа на бањата Банско

2.1. Историски развој на бања Банско

Отривањето на ќерамиката и другите предмети што се пронајдени во Струмица и струмичко од доцниот неолит, го докажуваат фактот дека во овој крај постојат поголем број историски непроценливи вредности од римскиот период како што е Римската Терма во бањата Банско која е откриена многу доцна. Нема некои историски списи кои ќе говорат за постоењето и користењето на бањата Банско.

Но, со самиот факт дека на овој простор постои една ваква терма, кажува дека истата постоела и се користела од римско време, односно од дамнешни времиња.

Постојат остатоци од базен до чешмата за пиење на топла вода, за која што населението не знае кога е изграден. Ископани се стари пари со ликот на цар Константин во месноста „Панаир“ под бањата, каде се откриени многу питоси. Нивите се исполнети со стари ќерамиди и конечно се откриени места низ селото со многу стари кунци, преку кои водата од топлиот извор е спроведувана преку повеќе канали низ селото, јасно

потврдувајќи ја наведената констатација, а тоа го потврдува и месното население, дека бањата функционира од Римјаните.

Со поконкретни податоци располагаме од времето на владеење на Турците. Тие биле значајни поклонци на бањите. Се знае дека Турците, на пример, во бањските села помасовно се населувале и често ги претворале во чисти турски села. Таков случај е село Бања - кочанско, а во слична положба било и село Банско – струмичко. Така се забележува дека во втората половина на XVIII век и почетокот на минатиот век почнале да градат во бањата Банско, тогаш е реновиран базенот кој и денес постои (велиме реновиран затоа што Турците го викале Јени Овлет, што значи Нов базен, а тука претходно имало постар).

Наредниот период во развојот на бањата Банско го зафаќа времето меѓу двете Светски војни кога бањата била разрушена. По 1920 година, двајца браќа од Струмица ја обновиле бањата и изградиле објекти за сместување.

2.2. Туристичко-географска положба на бањата

Бањата Банско е лоцирана 12 км југоисточно од Струмица на источниот крај на село Банско. Термоминералните извори се наоѓаат во подножјето на планината Беласица, меѓу реката Дерман на запад, планинската коса Манастир од исток на струмичкото поле и месноста Кокошинка од север. Бањските објекти се подигнати на една чекалеста тераса, создадена од Дерманска Река на надморска височина од 270 м.

Сместена на допирот од две различни орографски и биографски целини бањата има одлична географска положба.

Од пространата тераса која се подигнува над бањскиот комплекс како од белведер, се протега прекрасен поглед од Струмичката Котлина на едната страна и кон стрмните врвови на импресивната Беласица од другата страна. Шумата на Беласица претставува дополнително задоволство. Таа **ѝ** дава посебен белег на оваа бања, така што го задржува вниманието на транзитните патници и посетители на бањата.

2.3. Сообраќајна поврзаност на бањата

Бањата Банско претставува ракрсница на важни патишта. Овде минува источната туристичка магистрала.

Денес оваа бања е сообраќајно поврзана со Струмица. До неа води асфалтен пат. Од селото Дабиле се одвојува еден крак кон Берово преку

Малешевските Планини. Другиот води кон граничниот премин Петрич во Република Бугарија. Со изградбата на патот од клучката кај Куклиш овозможено е поврзување на Валандовско – Дојранскиот Регион со бањата.

Кон север бањата е поврзана преку Радовиш и Штип со Скопје, што е мошне важно за овој комплекс.

Уште подобра сообраќајна поврзаност би имала со изградба на аеродром, што е многу важно за овој регион. Важноста се гледа во развојот на странскиот туризам и земјоделието кое, пак, би дало значителен придонес за оваа област.

2.4. Природно-туристички вредности на бањата Банско

Природните услови се едни од значајните фактори во развојот на бањскиот туризам во бањата Банско.

Термоминералните извори во бањата се наоѓаат во терен составен од шкрилест старопалеозојски гранит, покриен со наслаги. Всушност хипертермалната појава се манифестира на релативно мал простор во вид на термоминерални извори кој се јавува на контактот на гранитните со квартерните седименти⁴⁸.

Овој гранитен масив претставува целина на планината Беласица и Струмичката Котлина. Планината Беласица со 2029 м.н.в. припаѓа во високите планини⁴⁹.

Непосредната близина на бањата во подножјето на Беласица, а и близината на градот, се добра можност планината да се користи за рекреација и излети. На неа се наоѓаат извонредни шеталишта и места со прекрасна вегетација на разновидна шума од каде што се протега прекрасен поглед кон Струмичката Котлина, што претставува посебно задоволство.

Во близина на селото Банско се наоѓа и Моноспитовското Блато кое претставува големо мочуриште и се карактеризира со голема биолошка разновидност. Струмичката Котлина е богата со градинарски и други култури што ѝ дава посебен квалитет. Со тоа се збогатува туристичката понуда на бањата.

---

⁴⁸ Стоимиров, А., *Географски разглед*. Книга 13, том Е, Скопје, 1975.

⁴⁹ Мариноски, Н., *Туристичка географија на Република Македонија*. Охрид, 1999.

2.4.1. Релјефни карактеристики на бањата

Во одредени географски средини релјефот има голем удел во создавањето и обликувањето на туристичката понуда. Тоа е случај со оваа бања, затоа што располага со природни фактори кои имаат значење во дополнување на нејзината туристичка положба⁵⁰.

Релјефот како дел од природните услови претставува битен елемент кој делува со атрактивноста на поедини облици.

Во рамките на геоморфолошката структура, во подрачјето на бањата можат да се издвојат две различни и јасно изразени целини. Тоа се планинска и висорамнинска област. Планинската област ја сочинуваат планините на Беласичкиот масив од запад, и планинскиот масив на Огражденските Планини од источната страна.

Од овие планини, за бањата најважна е Беласица чии падини се спуштат до бањата.

Котлината се протега меѓу планината Беласица и планината Огражден. Таа е многу плодна, затоа е и многу населена.

Беласичкиот масив е поволен за развој на излетничко како и за спортско манифестацискиот стационарен туризам.

Наведените природни ресурси сè уште не се користат доволно така што претставуваат значителен туристички потенцијал.

2.4.2. Климатски карактеристики на бањскиот простор

Климата претставува важен елемент на бањата. Таа е значаен фактор за развој на здравствениот туризам.

Од климата зависи посетеноста на бањата, но и другите елементи на животната средина.

Анализата на температурата ги опфаќа средногодишната и средномесечната вредност. Податоците се земени од метеролошката станица во Струмица за период од 1961 до 1990 год.

---

⁵⁰ Група аутори. *Геотермички истражни радови у С.Р.Македоније*. Индустропројект, Загреб.

Табела бр.7: Средна месечна и годишна температура на воздухот во °C

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Просек.
0,9	3,7	7,9	12,9	17,7	21,5	23,6	22,9	19,0	12,9	7,1	2,2	12,7

Извор: Годишен извештај на РХМЗ - Скопје

Од ова може да се види дека средномесечната температура е најголема во јули 23,6°C и август 22,9°C, во овој период се остарува и најголема посетеност, но температурите се високи и во зимскиот дел од годината. Така, средномесечната јануарска температура е 0,9, а декемвриската 2,2. Благите се и температурите во есенските и пролетните месеци, што е важно за продолжување на сезоната.

Од ова се гледа дека бањата има поволни температури, така што посетата е можна и во текот на цела година. Периодот на високи температури во траење од четири месеци е погоден за капење на отворено. Големата штедрост на водата овозможува изградба на отворен базен за капење, што ќе овозможи омасовување на посетеноста и подинамичен развој. Осончаноста во Струмичката Котлина е мошне забележителна.

Табела бр.8: Средномесечни и годишни суми на осончување во часови

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Вк.
84,6	109,8	149,6	190,9	240,9	269,7	318,2	295,2	233,0	177,5	109,3	79,7	2258,5

Извор: Годишен извештај на РХМЗ - Скопје

Во Струмичката Котлина просечното годишно траење на сончевиот сјај изнесува 2258,5. Најголема осончаност е забележана во јули 318,2 часа, додека во зима, во декември и јануари се јавува годишен минимум 79,72 часа и 84,6 часа. Просечно, годишниот број на ведри денови е 126,2, а на облачни 89. Тоа значи дека постојат многу поволни услови за сончање во летниот дел од годината.

Врнежите се фактор кој делува ограничувачки на развојот на бањскиот туризам. Овие вредности се дадени во Табела број 6.

Табела бр.9: Средномесечни и годишни количества на врнежи во мм

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Вк.
32,8	51,7	30,6	47,4	47,4	48,4	27,1	30,0	20,1	30,2	80,1	75,8	527,6

Извор: Годишен извештај на РХМЗ - Скопје

Од ова се гледа дека годишното количество на врнежи е 527,6 мм. Тоа значи дека се работи за релативно мала висина која позитивно се одразува на престојот на туристите во овој простор.

Според висината на врнежите оваа котлина припаѓа во медитеранскиот плувометриски режим. Овде максималните врнежи се во зимските и есенските месеци. Во ноември висината е 80,1, а во декември 75,5 мм. Отсуството на врнежи во летниот период има позитивно значење.

Во оваа котлина преовладува северозападниот ветер. Тој дува преку цела година. Југозападниот и јужниот ветер најчесто се јавуваат во пролет, во април и мај. Тие се мошне важни поради специфичната географска положба на бањскиот локалитет. Нивното присуство може да се оцрта како фактор на свеж и пријатен воздух.

Од анализите на поедини климатски елементи може да се заклучи дека бањата Банско се наоѓа во предел кој има мошне поголема книга⁵¹.

Овде зимите се благи, а летата не се многу топли. Присуството на планината Беласица предизвикува постојана циркулација на воздухот, која преку денот на посетителите делува смирувачки и им овозможува пријатни прошетки, а преку ноќта мирен и добар сон. Всушност, постојаното присуство на чист и свеж воздух го прави овој простор не само бањско, туку и воздушно лекувалиште.

Важен фактор за развојот на туризмот во овој простор е и влажноста на воздухот. Овие вредности се дадени во следнава табела.

Табела бр.10: Средна месечна релативна влажност на воздухот во %

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Прос.
86	82	76	71	70	65	61	63	69	76	84	88	74

Извор: Годишен извештај на РХМЗ - Скопје

Оттука може да се види дека се работи за извонредни вредности на влажноста на воздухот. Оптималната вредност во здравствено – рекреативната смисла ја бележиме од мај до октомври.

Најповолни вредности се оние во јули 61% и август со 63%, јуни 65% и септември 69%, што претставува забележителен позитивен фактор за развојот на бањскиот туризам.

Зимските месеци, иако имаат зголемени вредности, немаат ограничувачки карактер во овој поглед.

⁵¹ Лазаревски, А., *Климата во Македонија*. Скопје, 1993.

2.4.3. Карактеристики на растителниот и животинскиот свет

Растителниот и животинскиот свет што се наоѓа во околината на бањата Банско, е значаен за престојот на посетителите.

Разновидноста на шумската вегетација создава интересен колорит кој делува освежувачки на посетителите. Присутни се и разновидни цветови чии миризби се чувствуваат насекаде.

Мислиме дека е потребно оплеменување на паркот со растителни видови, со што тој би станал простор за прошетки и одмор.

Близината на планината Беласица претставува посебен квалитет, каде што животинскиот свет е разновиден. Застапени се следните видови дивеч: дивата свиња, срната, зајакот, фазанот, еребицата и други. Тие се важни за развојот на ловниот туризам, како комплементарна селективна форма на оваа дејност.

2.4.4. Хидрографски карактеристики на бањата

Термоминералните извори се лоцирани на интересен простор. Се забележува дека овде се вкрстуваат повеќе дислокации. Повеќе испитувачи се согласуваат дека една има правец на протегање И-З. Таа е најдлабока и со најголемо протегање. На оваа дислокација и на Република Бугарија кај Петрич се јавуваат термоминерални извори кои се, исто така, врзани за гранатски интрузии. Авторот Јовановиќ наведува дека и Штипската и Катлановската Бања се наоѓаат на истата раседна линија⁵².

Од изложеното може да се заклучи дека геотермичките манифестации во Струмичката област, а пред сè термалните извори во Банско, непосредно се врзани за длабински раседи. Интересно е да се напомене дека од Валандовскиот земјотрес во 1931 година, главниот извор на бањата во Банско – Парилото пресушил. Водата не се јавува девет дена, а место неа од земјата се јавува само пареа⁵³.

Хемиските особини на водата во термоминералните извори во бањата Банско се разликуваат како по штедроста на водата, така и по температурата на водата.

⁵² Стоимиров, А., *Географски разгледи*. Книга 13, том Е, Скопје, 1975.

⁵³ Група аутори. *Структурно – Геотермичка интерпретација фоторолорешке карте источне и западне Македоније*. Индустропројект, Загреб, 1967.

Штедроста и температурата на водата

Име на изворот	Штедрост во литри/сек	Температура на водата
Главен извор	40	72°C
Јаките 6 извори вк.	8	55-65°C
Синонија 4 извори вк.	6	31-58°C

Најголема штедрост на водата има главниот извор (Пароли) 40 л/сек. Тој има и највисока температура, 72°C. Со ваква обилност главниот извор го зазема третото место меѓу термоминералните извори во Република Македонија. На прво место се Косоврашките извори со 68.8л/сек, на второ место е изворот на Нова Каптажа 51 л/сек во село Бањиште. Другите извори се со помала штедрост и пониска температура⁵⁴.

Тоа значи дека бањата Банско има забележителен капацитет, како основа за развој на банскиот туризам.

Хемискиот состав на бањата го извршил „Индустропроект“ од Загреб. Ние ги презентираме овие резултати врз база на нивното објавување од страна на А. Стојмилов.

	Главен извор	Синонија стара бања
Анјони мг/лит:	6,00	460,00
Сулфат	24,00	24,00
Хлорид	125,00	138,00
Хидрокарбонат	0,60	0,60
Хидробарит	0,12	0,12
Хидроарсенат	776,72	622,72
Катјони мг/лит:		
Калциум	80,00	79,00
Магнезиум	1,00	
Натриум	235,00	195,00
Калиум	12,90	9,00
Железо		
Вкупно:	328,90	283,00
Колоридно растворени оксиди мг/лит:		
Манган диоксид	1,60	0,8
Силициум диоксид	2,20	2,20
Алуминиумов оксид	0,04	0,04
Растворени гасови мг/лит		

⁵⁴ Стоимиров, А., *Географски разглед*. Книга 7, Скопје, 1969.

Јаглен диоксид	7,00	
Кислород	4,00	6,00
Слободни гасови		
Јаглен диоксид	0,50	
Кислорот	0,10	
Азот	98,50	

Од хемиската анализа се забележува дека водата и од двата извора, иако се со различна температура, имаат сличен хемиски состав. Тоа е натриумско-сулфатен тип вода со различна минерализација.

Од досега изнесените карактеристики може да се заклучи дека водата од бањата Банско припаѓа во групата на натриумско – сулфурни, алкални и азотни води кои во себе содржат ретки минерали. Таа е од јувенилно потекло, односно доаѓа од голема длабочина и нема атмосферски влијанија.

Обилноста на температурата на водата не се менува, што има посебно значење за нејзиното искористување⁵⁵. Ова посебно се однесува за развојот на туризмот.

2.4.5. Лекувачки можности на бањата Банско

Лекувачките можности на термоминералните води во бања Банско одамна се познати. Богатството со хипертермални извори со температура на водата од 47 до 72°C овозможиле природното лекувалиште да се користи уште од римско време, односно од III век.

Богати и разновидни шуми, извонредно чист воздух се основни услови за лекување. Поради тоа, во бањата се користи најсовремена медицинска техника од страна на стручна медицинста екипа. Бањата помага при лекување на следниве заболувања:

- Ишијалгија и полиатритис;
- Заболувања на дишните органи (бронхит, асма);
- Сите видови ревматични заболувања;
- Болести на органите за варење (чир, гастритис, цревни заболувања);
- Состојба после фрактура на коските;
- Состојба по прележана жолтица;
- Нервни заболувања;

⁵⁵ Радиф, И., *Хидрохемиска анализа и катастар водних појава на подручју локалитета геотермалних истражувања у Македонији*. Индустропројект, Загреб, 1968.

- Женски гинеколошки заболувања (стерилитет, запаление на јајницитеи др.).

Сите горенаведени болести денес се лекуваат во јавната здравствена организација, Природно лекувалиште Бања Банско, односно во хотелот Цар Самоил⁵⁶. Хотелот е најсовремено опремен за болни - терапија и медицинска рехабилитација. Има можност од спортско-рекреативен и забавен карактер, користење на кинези терапија, базен и хидротерапија⁵⁷.

Треба да се напомене дека во состав на бањата функционира и Ј.У. Завод за заштита и рехабилитација Бања Банско, кој е отворен во 1974 година со помош од фондацијата Сју Рајдер и Советот на Општина Струмица. Заводот е социјална установа која нуди социјална заштита на лица со пречки во физичкиот развој. Основната дејност на установата е следната⁵⁸:

- Обезбедува и организира заштита и рехабилитација на деца и младинци попречени во физичкиот развој на возраст од 6 - 26 год.;
- Сместување, домување, исхрана, негување и згрижување;
- Обезбедува здравствена заштита и рехабилитација;
- Обезбедува основно образование и воспитување;
- Организира вонредно образование во средните училиште во Струмица;
- Обезбедува и организира различни форми на професионално работно оспособување, во зависност од психофизичките способности.

2.4.6. Рекреативни можности на бањата Банско

Покрај наведената опременост и постоење на полуолимписки рекреативен базен таа има и трим кабинет, сала за билјард, пинг-понг, пикадо и др. Меѓутоа, од големо значење се природните услови и уреденоста на овој простор. Поголемиот дел од паркот има високи дрвја кои во летните месеци многу го освежуваат воздухот, што претставува поволна можност за рекреирање. Близината на планината Беласица треба да се користи зарекреација, природните убавини се мошне погодни, затоа треба да се изградат трим патеки, клупи за седење и разни патокази кои ќе ги стават во функција природните богатства и истите ќе ги доближат до самите посетители.

⁵⁶ <http://www.hotelcarsamuil.com.mk/>

⁵⁷ Чанев, Р., *Бањите во Македонија*. Штип, 1982.

⁵⁸ <http://www.zavodbansko.com.mk/>

2.5. Антропогени туристички вредности на бањата Банско

Антропогените туристички вредности се мошне распространети и разновидни. Ќерамичките и другите предмети што се наоѓаат во Струмица и струмичко од доцниот неолит, го потврдуваат фактот дека во овој крај постојат голем број историски споменици со непроценлива вредност. Од римскиот период е Римската Терма во бањата Банско.

Црквата „Св. 40 Севостиски маченици“ во село Банско која е изградена во IV-V век по пропаѓањето на Самоиловата држава, односно во XI-XII век е разрушена и од неа денес можат да се видат само незначителни остатоци⁵⁹.

Во плодородната Струмичка Котлина во близина на селото Баница се наоѓа гробот на Струма, легендарната ќерка на римскиот император Тибетие. Тврдината Цареви Кули, која се наоѓа врз платото од ридот кој се издига над Струмица, претставува вистинска туристичка атракција⁶⁰.

Недоволно испитан и обвинен со тајни и е манастирот Св. Илија кој се наоѓа околу 40 км јужно од градот. Датира од крајот на XVI или од почетокот на XVII век⁶¹.

Од културно-историските вредности треба да се истакната фреско-живописите во црквите: Св. Константин и Елена (1834), Св. Атанас (1824), Св. Ѓорѓи (1842), Св. Никодим (1878), Св. Илија (1879), Св. Леонтиј во Водоча (1018), Св. Богородица Елеуса од 1080 година во с. Вељуса како и многу други вредности присутни во овој крај⁶².

Ова потврдува дека се работи за исклучително атрактивни туристички антропогени вредности.

2.5.1. Манифестациските туристички вредности на бањата Банско

Манифестациските туристички вредности имаат големо значење во туристичката понуда.

Една од најстарите народни манифестации во Струмица е Струмичкиот карневал кој е член на FECC, меѓународната федерација на карневалски градови, фестивал кој што успешно се вклопува во светското семејство на најпознатите традиционални манифестации. Значајни се и

---

⁵⁹ Туристички водич за Струмица, Струмица.

⁶⁰ Туристички водич за Струмица, Струмица.

⁶¹ Туристички водич за Струмица, Струмица.

⁶² Туристички водич за Струмица, Струмица.

Меѓународната ликовна колонија и Фестивалот на камерниот театар „Ристо Шишков“.

Бањата Банско прави напори и за задоволување на културно-забавниот живот на гостите. Често, гостите се забавуваат со реномирани пејачи од овој крај и настапи од домашни културни друштва.

2.5.2. Етнографски туристички вредности

Од етнографските туристички вредности внимание заслужуваат народната носија, фолклорот, народните песни, народни обичаи, исхраната и др.

Издвојувајќи ги овие фактори, етнографските туристички вредности, како базен елемент во развојот на туризмот, сакаме да укажеме на специфичностите и општото значење на тоа богатство како и на потребата и важноста на туристичката воларизација, посебно на специфичностите во струмичкиот крај.

Народна носија

Народната носија е мошне интересна, така што кај туристите побудува посебен интерес. Таа во Струмичкиот регион има свои специфичности, а се јавува во повеќе варијанти.

Специфични обележја на машката носија се огледуваат во: потурите, појасот, елекот и чорапите.

Женската носија ја сочинуваат: фустан, кошула, соја, изл'к, прегач, елече, накит.

Народни игри, песни и музички инструменти

Тие во овој крај се мошне активни. Посебно се интересни оние во кои се изразува веселост и хумор.

Преку народните игри се искажува традицијата и обичајот на овдешниот човек во одредени места.

Во оваа област постојат и голем број музички инструменти. Меѓу нив посебно место заземаат гајдата, свирчето, усната хармоника и друго.

Народните обичаи се мошне значајна туристичка вредност

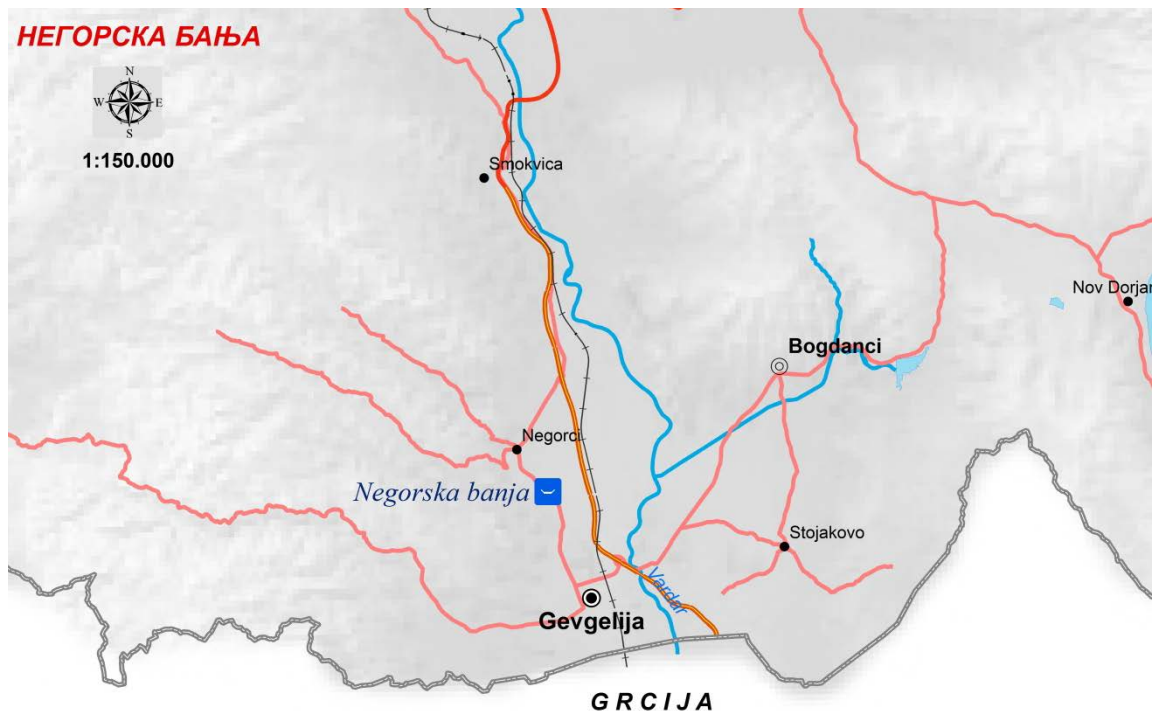
Најатраактивен народен обичај се Тримерските празници, во чии што рамки се одржува струмичкиот карневал. Овој карневал може да се вклучи во туристичката понуда, а со тоа да се искористи и за комерцијални цели.

Националната исхрана како етнографска туристичка вредност

Туристите кои ја посетуваат бањата Банско често пројавуваат интерес за користење на специјалитетите на националната исхрана. Презентирањето на националната кујна и специјалитетите ќе претставуваат фактор за пополнување на програмите при престојот на туристите. Струмичкиот крај е богат со еколошки чисти земјоделски производи. Во исхраната бројни јадења се специфични. Подготвени се од разен зарзават во вид на разни ѓувечи во земјени садови и селска фурна.

Гроенаведеното може да се вклучи во туристичката понуда бидејќи е готвено од еколошки земјоделски производи.

3. НЕГОРСКА БАЊА

Слика бр.4: Мапа на Негорска Бања

3.1. Историски развој на Негорска бања

Наспроти некои бањи во Република Македонија, како што се Катлановска, Струмичката и др., за кои се знае дека ги користеле уште Римјаните, Негорските термоминерални води како бања почнуваат да се користат дури во најново време.

Првите податоци за оваа термоминерална вода ги дава познатиот југословенски географ Јован Цвијик кој го посетил овој крај во 1898 год. Во 1902 год. за неа пишува и Р. Хоернес. Меѓутоа, и едниот и другиот наведуваат дека овде постојат само термоминерални извори, но не и објекти кои ќе овозможат користење на истите. Наредната, 1903 година, заповедникот на појакот гарнизон во Гевгелија, Шукри-паша, изградил на посилниот извор бања, односно зграда со два базена и соби за одморање.

Базените и денеска постојат и тоа едниот е поголем и има тркалезна форма со пречник од 2,60 метри и длабочина од 1,20 метри, а вториот е помал и има форма на коцка. Првиот во почетокот служел за капење на жените на Шукри-паша, а во вториот се капел само Шукри-паша.

Над базените на кат се наоѓале соби, а постоела и една пространа тераса наменета за теферич (уживање) на пашата.

По изградбата на бањата, пашата забранил христијанското население да се капе во отворените вирови. Затоа топлиот вир кој се наоѓал јужно од бањата бил заграден со трска и почнал масовно да се користи од месното христијанско население.

По Првата светска војна, воениот гарнизон од Гевгелија на местото на топлиот извор подигнал бања со голем базен долг 9 метри, широк 4,5 метри и длабок 0,90 метри. Во состав на бањата се изградени две соби за сместување и една за одмор.

Во периодот меѓу двете светски војни во бањата не се вршени некои пообемни градежни работи. Единствено по 1920 год. се извршени одредени асанациони работи, односно се изградени дренажни канали, преку кои е овозможено исушување на мочуриштата. Покрај честите поплави што ги правела Серменска Река и силниот земјотрес што ја зафатил и бањата во 1931 год. придонел таа да се најде во многу запуштена состојба.

За време на Втората светска војна, бањата сосема е запуштена. За лошата состојба многу придонела и поплавата од Серменска Река и тоа во 1942 год., кога целиот бањски двор бил покриен со талог кој што навлегол и во базенот со топла бања.

Негорски бањи позабрзан развој доживуваат дури во годините по осободувањето.

3.2. Туристичко географска положба на бањата

Негорската бања е лоцирана во Гевгелиската Котлина, на околу 4 км од Гевгелија. Бањата се наоѓа во подножјето на планината Кожув, на надморска височина од 60 метри. Бањскиот комплекс опфаќа површина од 25 хектари, целосно пошумена, озеленета и релативно добро уредена површина.

Бањата се наоѓа во непосредна близина на магистралата Скопје-Солун. Таа има двојно значење: од една страна бањата е добро поврзана со другите просторни целини, а од друга страна бањата се наоѓа на мошне значаен транзитен правец, што овозможува таа да се вклучи како понуда и во транзитниот туризам.

3.3. Сообраќајна поврзаност на бањата

Сообраќајната поврзаност на бањата претставува основен фактор за туристички развој. Бидејќи Негорската Бања се наоѓа во непосредна близина до меѓународната магистрала Е 75⁶³ таа и директно е поврзана со овој патен правец. Тоа претставува одличен предуслов за забрзан развој на странскиот, а особено транзитниот туризам.

Од Гевгелија до бањата води квалитетен асфалтиран пат, кој води до соседните села Негорци и Прдејци. На оваа релација сообраќа редовна градска автобуска линија.

3.4. Природно-туристички вредности на бањскиот простор

Во негорските термоминерални извори се извршени повеќе истражувања и анализи на нивните води. Истражувања вршеле: Ј. Цвијиќ во 1898 год., Р. Хоернес во 1902 год., Р. Николаевиќ во 1920 год., Д. Поповиќ во 1954 година и С. Михолиќ во 1955 год. По овие истражувања и анализи Негорска бања станала многу поинтересна. Главна особина на минералните води која го привлекува вниманието на луѓето, секако дека е нивната лековитост⁶⁴.

Радиоактивноста што ја содржи и пелоидот со своите квалитетни лековити можности се значајни за развој на бањскиот туризам на Негорската бања, како и за здравствено-рекреативни активности во поширока смисла.

Од природните вредности значајни се климата, растителниот и животинскиот свет, релјефот и пејзажните карактеристики.

3.4.1. Релјефни карактеристики на бањскиот простор

Меѓу позначајните природни услови или чинители кои го условуваат развојот на бањскиот туризам, големо влијание има релјефот. Релјефот како комплекс претставува елемент кој делува не само со атрактивноста, туку и со различните релјефни форми. Познато е дека релјефот во голема мерка влијае и на климата и на растителниот и животинскиот свет, како и на распоредот на населението и на неговото живеење. Според геолошкиот состав, морфолошките карактеристики и педолошкиот состав на

⁶³ Европскиот пат Е75 е дел од мрежата меѓународни европски патишта (Е - патишта), серија главни патишта низ Европа. Е75 започнува во Варде, Норвешка во Баренцовото Море, продолжува јужно низ Финска, Полска, Чешка, Словачка, Унгарија, Србија, Македонија, па сè до Ситија на островот Крит во Грција.

⁶⁴ Сибиновиќ, М., *Термалне воде Македоније, нѝхов постанак и значај*.

земјиштето, на подрачјето на бањата се издвојуваат различни и јасно изразени целини. Од планините за оваа бања најважна е Кожув, чии падини се спуштаат до близина на самата бања, што претставува значаен фактор за развојот на туризмот.

Планината Кожув (Даутица 2123 м), која припаѓа во високи планини, се ноѓа во близина на оваа бања и нуди можности за развој на излетничко-рекреативни активности. Прекрасните пејзажи и бујната вегетација овозможуваат пријатни прошетки.

Во просторот на планината Кожув може да се следат повеќе поствулкански форми и облици, но овие туристички вредности не се доволно туристички афирмирани, така што засега остануваат само туристички потенцијал.

3.4.2. Климатски карактеристики на бањскиот простор

Негорска Бања е карактеристична како локалитет под медитеранско влијание. Ваквото влијание се чувствува од Егејското Море.

Сместена релативно близу до Солунскиот Залив од кој е оддалечена само 80 км и многу отворена кон него, а со планини заградена кон север и заштитена од континентално влијание, Гевгелиската Котлина има највисока средногодишна температура на воздухот во Р.Македонија (Гевгелија 14°C), во споредба со другите делови во Р.Македонија.

Овој податок како и другите термички вредности се дадени во следнава табела.

Табела бр.11: Средна месечна и годишна температура на воздухот во °C

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Просек
3,3	5,3	8,7	13,4	18,3	21,9	24,1	24,1	20,1	14,2	8,9	4,8	14,0

Извор: Годишен извештај на РХМЗ - Скопје

Од овде се гледа дека можат да се добијат следниве констатации: највисока температура се бележи во јули и август, како и во септември 20,1 и 18,3 степени во мај. Тоа значи дека капаишните можности на отворено траат пет месеци во годината. Но благи се температурите и во зимскиот период бидејќи тие не се спуштаат под нулата. Тоа значи дека во овој простор сезоналноста не е забележителна.

По Вардарецот почесто доаѓа ветерот од северозападен правец со одредена годишна честота 136%, тој дува низ коритото на Серменска Река и се спушта од масивот на планината Кожув.

Со голема честота овој ветер се јавува и во летните месеци, особено во јули 238% и во август 220%, што позитивно делува на престојот овде.

За Негорска Бања и нејзината здравствено-рекреативна функција од посебна важност е појавата на локални струења, односно дневна смена на ветровите. Тие се резултат на различното загревање на воздухот во полето и околните планини. Ветровите имаат мала брзина и мошне се полезни затоа што вршат проветрување и делуваат освежително.

Средномесечното количество на врнежи се дадени во следната табела.

Табела бр.12: Месечна и годишна сума на врнежите во мм за период од 1961-1990 год.

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Сума
52,3	64,1	67,7	54	64,3	44,8	30,2	35,4	32,9	69,5	93,1	74,1	56,9

Извор: Годишен извештај на РХМЗ - Скопје

Врнежите се мошне важен елемент. Негорската Бања во тој поглед се наоѓа во просторот кој има медитерански режим. Главниот максимум на врнежи е во ноември 93,1 мм и декември 74,1 мм, додека годишната количина на врнежи изнесува 682,4 мм.

Најголем дел од врнежите во текот на годината паѓаат во вид на дожд. Гевгелија има најмалку денови со снег во Р.Македонија. Тоа зборува дека бањата во зимскиот дел може да се поврзе со активности на снег, но дека зимите се благи и пријатни за туристите.

За оваа котлина е карактеристично и тоа што има најмал број на облачни денови во Р.Македонија. Просечно има 69,4 дена, што е мошне важна туристичка вредност. Осончаноста е дадена во следната табела.

Табела бр.13: Средномесечни и годишни осончувања

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Прос.
111,9	113,5	152,3	201,0	239,3	277,1	326,0	308,1	246,3	172,3	121,8	104,4	237,4

Извор: Годишен извештај на РХМЗ - Скопје

Вкупното осончување од 2374 часови е една од најзначајните туристички вредности. Овој показател зборува за најголема осончаност во Република Македонија. Таа е најдолготрајна во летните месеци, што

претставува една од најзначајните чинители на туристичката посветеност во овој дел од годината.

3.4.3. Карактеристики на растителен и животински свет

Растителниот и животинскиот свет претставуваат значаен фактор за развој на туризмот. Просторот околу бањата поседува мошне развиена вегетација.

Негорската Бања се простира на 36 хектари површина. Во неа се наоѓаат разновидни егзотични дрвја и цвеќиња. Сите бањски објекти (изворите на минерална вода, хотелите, рестораните) се сместени во паркот од шума. Во него најраспространет и најзастапен е црниот јасен, кој расте до 30 метри височина. Тој е природна реткост во нашата земја, бидејќи надвор од овие простори го нема. Според проучувањата, ова дрво расте на влажна и топла почва, што е карактеристично за овој дел. Јасеновата шума зафаќа површина од 22 хектари околу комплексот Негорските Бањи⁶⁵.

Овие паркови претставуваат ретка можност во Негорска Бања посетителите во текот на летните месеци и големите горештини да почувствуваат пријатно освежување.

Значајни животински видови се задржуваат во некои подрачја. Тие претставуваат привлечен фактор за посетителите. Сите планини во овој регион се богати со разновиден дивеч. Најмногу се застапени: дивите свињи, срната, зајакот, фазанот и еребицата.

Брзите планински реки и потоци се богати со разни видови риби. Меѓу нив најважни се: речната пастрмка, сомот, мрената, кленот и други.

Врз основа на изнесеното може да се констатира дека овој фактор е мошне поволен за развој на туризмот.

3.4.4. Хидрографски карактеристики на бањата

Негорските термоминерални извори се врзани за расед кој се протега од север-северозапад кон југ-југоисток. Тој расед има карактер на термална линија, како резултат на тектонските процеси. Покрај главната раседна линија што се јавува во Гевгелиската Котлина, постојат и други различно димензионирани пукнатини низ кои циркулира термоминералната вода. На местата каде се вкрстуваат овие термални пукнатини се јавуваат термоминерални извори, како на пример, оние кај селото Смоквица, потоа

---

⁶⁵ <http://www.negorskibanji.com.mk/>

оние во село Горничет и др. Со тоа е докажано дека, покрај постоењето на термоминерална вода по природен пат, во Негорска Бања се јавува и артерска термоминерална вода.

Термоминералната вода која по природен пат избива на површина до алувијалните слоеви, во нив се шири, па затоа во целиот овој слој на територијата на бањата се јавуваат термоминералните извори.

Водата во негорските термоминерални извори е од вулканско потекло. За постоењето на раседите кои, од своја страна, условуваат непостојаност на теренот, потврда се и појавувањето на честите сеизмички манифестации што се јавуваат во овој крај. Така, за време на Валандовскиот земјотрес во 1931 год., во Негорска Бања се појавиле и нови извори, а изменет е и режимот на водата во постојаните. При тоа, температурата на водата се покачила, а се појавил и посилен млаз на пареа. Со смирување на почвата постепено се намалувала и температурата и штедроста на водата. Ова јасно укажува дека при изградба на нови објекти во бањата, на овој проблем мора да му се обрне посебно внимание.

Штедрост и температура на водата во поедини извори

Име на извор	Штедрост во литри	Температура на водата
Ладна бања	0,35	36,0°C
Топла бања	0,35	39,9°C
Нова каптажа	1,1	40,0°C

Најголема штедрост од 1,1 литри/секунда има Нова Каптажа, другите два извора Ладна и Топла бања имаат речиси еднаква количина на вода 0,35 л/с. Вкупното богатство на сите три извори изнесува 1,80, што е помало во споредба на Косоврашката Бања 68,8 и бањата Банско 40 л/с. Количината на водата во изворите е иста во текот на целата година⁶⁶.

Според комплетната анализа на проф. д-р С. Михолиќ, водите во Негорска Бања ги имаат следните карактеристики: водата е бистра, без

---

⁶⁶ Стојмилов, А., *Физичко-хемиски карактеристики на термоминералната вода*. Географски разгледи, книга 15-16, Скопје, 1978.

боја, со мирис на сулфур, реакцијата слабо кисела (паниос) п-6,0- радиоактивитет 1,788 моци-ових единици 0,651 нс/л⁶⁷.

Јони	Грами	Милимоли	Миливали
Катјони			
Натриум	0,1820	7,914	7,914
Калиум	0,007115	0,1820	0,1820
Калциум	0,0293	0,7244	1,4488
Магнезиум	0,0008746	0,0360	0,0720
Анјони			
Хлор	0,07505	2,117	2,117
Сулфат	0,2658	2,767	5,534
Хидрокорс.			
Хидрокарбонати	0,1200	1,966	1,966
Колоидално стопени оксиди			
Сицилиев оксид	0,05373	0,8946	
Алуминиев оксид	0,0004	0,0039	
Железен оксид	0,00180	0,0113	
Вкупно	0,7360	10,02	
Хидрокарбонати	0,6748		
Пресметани во карбонати			
испарен остаток	0,6616		
Сулфурна контрола	0,7346		
Пресметано спрема анализата	0,7292 ⁶⁸		

По своите хемиски и физички својства, водата во оваа бања припаѓа во редот на хомотермални слабо минерализирани слабо радиоактивни. Главниот хемиски состав на водата е натриум сулфатот. Таа е слична на главниот извор во Карлови Вари, само што е помала концентрацијата што се гледа од следната табела⁶⁹.

⁶⁷ Михалиќ, С., *Стручно мислење за минералните извори во Негорска Бања*.

⁶⁸ Завод за балнеологија и физикална терапија Негорски Бањи. Загреб, 1964.

⁶⁹ Завод за балнеологија и физикална терапија Негорски Бањи. Загреб, 1964.

Табела бр.14: Споредба на својствата на водата во Негорска Бања и Карлови Вари

	Негорска бања	Карлови Вари
Натриум	26,96	32,49
Калиум	1,053	1,35
Калциум	4,303	2,24
Магнезиум	0,130	0,65
Хлор	11,12	11,52
Сулфати	39,40	31,19
Сицилиев оксид	7,963	1,34
Алуминиев оксид	0,059	
Железен оксид (Fe2O3)	0,268	0,03
Солинитет во 1000 делови на вода	0,6748	5,431

3.4.5. Лекувачки можности на бањата

Топлата минерална вода во Негорска Бања доаѓа во бањата неизменета, спроведена од изворите со помош на термоизолирани цевки, за да не изгуби од својата природна топлина. Нејзината минерализација е иста како и на изворот кога се пие од чаша. Тоа се нејзините големи предности. Нејзиното дејство при капењето главно е физикално, што значи дека таа делува со својата топлина и хидростатски притисок.

Самиот факт дека нејзината топлина е еднаква на телесната топлина е од голема важност, бидејќи водата не мора да се загрева или лади. Негорските минерални води се познати по тоа што лечат голем број болести меѓу кои⁷⁰:

- Болести на локомоторен систем;
- Состојба по ревматска грозница;
- Хроничен инфламаторен ревматизам;
- Хроничен еволутивен полиартрит;
- Бехтерева болест – почетен стадиум;
- Дегенеративен ревматизам (артроза, спондилоза);
- Екстра артикуларен ревматизам;
- Последици од трауми и воени ранувања;
- Урична дијатеза во вонпериодичното посилно влошување;
- Кардиоваскуларни болести;

⁷⁰ Чанев, Р., *Бањите во Македонија*. Штип, 1982.

- Сите форми на коронарна болест;
- Артериска хипертерзија во лабилна и полесна форма;
- Рековалесценција на миокардитот од ревматично и друго потекло;
- Рековалесценција на ревматичниот ендокардит;
- Невролошки заболувања;
- Невралгии и полинеурити;
- Последици од полиомиолитот;
- Гинеколошки заболувања;
- Воспалителни процеси од неспецифична природа во смирена состојба;
- Оваријални дисфункции проследени со хипоплазија на гениталните органи и нарушена менструација;
- Извесни форми на стерилитетот, во прв ред од воспалително и ендокрино потекло;
- Заболување на респираторни органи;
- Хронични бронхити – трахеити и ларингити;
- Полесни форми на бронхијална астма;
- Гастроинтестинални заболувања;
- Хроничен гастритис;
- Чир на стомак и дванаесетпалечното црево;
- Воспаление на жолчка и
- Воспаление на дебело црево⁷¹.

Врз основно на проверените клинички уписи на балнео терапија на бањското лекување денес се гледа како на рамноправно со другите можности, како нивен продолжен и дополнителен фактор⁷².

Имајќи го тоа предвид, сосема се разбирливи напорите кои се прават во правец на унапредувањето на туристичките промени и на што попотполна валоризација на природните и другите вредности во Негорска Бања. На околу 500 метри јужно од минералните извори се наоѓа минерално блато (кал) на поголема површина. Тоа е единствено во Р.Македонија и успешно се користи во здравствениот бањски комплекс.

3.4.6. Рекреативни можности на бањата

Негорска Бања е добро уреден бањски центар со повеќе леčiliшни, рекреативни, угостителски и други објекти.

Посебен е декоративен хортикултурно убаво обликуван парк. Во овој комплекс на бањата има спортски терени за фудбал и терени за други

⁷¹ Чанев, Р., *Бањите во Македонија*. Штип, 1982.

⁷² Чанев, Р., *Бањите во Македонија*. Штип, 1982.

видови спортови со уредена околина погодна за излети. На планината Кожув се наоѓа излетничкото место Смрдлива Вода, која на посетителите им нуди можности за прошетки и рекреација.

Реката Вардар со својот богат рибен фонд им овозможува на гостите риболовни активности што имаат рекреативно значење.

3.5. Антропогени туристички вредности на бањата

Како последица на бурниот историски развој во минатото, на овој простор антропогените туристички вредности се разновидни.

Меѓу познатите културно-историски споменици внимание заслужуваат само некои од нив.

На 15 км од Негорска Бања до самиот автопат во село Марвинци се наоѓа град тврдина од постара историја, но во фаза на ископување и испитување. Тоа во иднина ќе биде уште како привлечно место за туристичка посета.

Археолошкиот локалитет Вардарски Рид кај Гевгелија датира од V век пред нашата ера. Станува збор за локалитет кој е голем антички град со многу архитектонски градби со различни временски периоди. Тие се подигнати во текот на целиот прв милениум пред нашата ера.

На патот за локалитетот Смрдлива Вода на планината Кожув се наоѓа познатата црква Св Илија, во село Конско, позната по убавите фрески. Внимание заслужува Саат кулата изградена во XIV век.

Исто така, во непосредна близина на бањата, во село Негорци се наоѓа добро сочувана црква Св. Атанас.

Како најзначаен е еден од базените наречен Шукри пашин базен, кој датира уште од XIX век и е изграден во стилот на турски амам и секогаш гостите и минувачите се интересираат за овој базен.

Сигурно дека ќе треба овој базен да се зачува во истиот облик и редовно да се одржува, бидејќи така секогаш ќе биде интересен и со непроценлива вредност како сведок на историјата.

3.5.1. Манифестациски туристички вредности на бањата

Манифестациските туристички вредности денес, исто така, имаат големо значење во туристичката понуда.

Ликовната графичка колонија која секоја година се одржува во Негорска Бања во месец август претставува манифестација од посебен интерес за гостите кои престојуваат во бањата.

Негорската Бања прави напори за задоволување на културниот забавен живот на гостите. На туристите им се препорачуваат манифестациите кои се случуваат во околниот простор. Такви се: Дојрански ракувања, Детски фестивал Калинка, од кој дел од учесниците се покануваат во бањата, и Валандовскиот фестивал.

Сето ова не е доволно за задоволување на потребите на гостите кои се наоѓаат во овој бањски здравствен туристички објект.

3.5.2. Етнографско-туристички вредности

Етнографските туристички вредности се застапени на поширокиот бањски простор.

Пределската целина Бајмије е дел од Гевгелиската Котлина. Таа се наоѓа меѓу Демир Капија на север и Циганската Клисура на југ од двете страни на Вардар.

До крајот на минатиот век составот на населението на оваа котлина го гочинувале главно Македонци и еден помал процент Турци. Пределот Меглен е со мешовит состав на населението. Покрај Македонците има и мегленски Власи. Погодните климатски услови со средоземноморски карактер условиле одгледување на разни земјоделски култури, така што земјоделието се јавува како главна стопанска гранка.

Со етнографските вредности на населението во регионот е опфатен животот и обичаите на луѓето. Етнографските туристички вредности, меѓутоа, не се доволно вклучени во туристичката понуда.

Народна носија

Живописната народна носија од овој крај е мошне привлечна. Народната носија не само кај македонскиот народ, туку и кај националностите, се разликува по многу елементи. Разликите кај машката носија се однесуваат на: сиврите, шалварите, фустанот, елекот, доламата, а женската носија се разликува во следниве елементи: кошулата, јаглот, како дуламка, елечето, капата, накитот и друго.

Народни игри, песни и музички инструменти

Народната музика од овој крај е мошне атрактивна. Карактеристични се народните игри во село Петрово. Во него се игра оро со дрвени мечеви. Нив ги играат само машки во народна носија која е многу украсена.

Во оваа област постои голем број музички инструменти, а посебно место заземаат тапанот и кавалот.

Народни обичаи како етнографска туристичка атракција

Обичаите кај градското и селското население од овој крај се бројни, разновидни и туристички привлечни, некои од нив можат да претставуваат и самостојна туристичка атракција во овој крај, особено се интересни свадбените обичаи на кои до израз доаѓаат старите носии што се чуваат за свечени прилики.

Национална исхрана како туристичка вредност

Со запознавањето на начинот на живеење, обичаите, сите туристи, посебно странските, во местото каде престојуваат имаат интерес за запознавање со специјалитетите во исхраната и специјалностите во националната исхрана. Презентацијата на националната кујна и традиционалните специјалитети ќе претставуваат фактор за задржување и продолжување на престојот на гостите.

Гевгелискиот крај е богат со атрактивна национална кујна. Националните јадења од овој простор се: турли-тава, тавче-гравче, разни сарми и други.

Горенаведеното може да се валоризира во туристичка вредност. Со тоа ќе се јави како туристички мотив.

4. ДЕБАРСКИ БАЊИ - КОСОВРАШКА БАЊА И БАЊИШТЕ

Слика бр.5: Мапа на Дебарските бањи

4.1. Историски развој на Дебарски бањи

Патот по кој Дебарските Бањи се развивале до денеска е долг и често непрегледен. Познато е дека луѓето од најстари времиња термоминералните извори во Бањиште посебно ги ценеле. Нивната топла вода ја сметале за волшебено-лековита и во неа често барале лек за својата болест.

Првиот пишан податок за бањата во село Бањиште се сретнува кон крајот на XVII век. Тоа е една бигорна плоча што била поставена во долнио базен и на која со старотурско писмо е напишано следното: „Добродетел и завештител Хаџи Мухјиддин, син на Нуман ефенди од фамилијата Оруч Зоде 1211(пomeѓу 7-7-1796 и 26-6-1797 година)“.

Од ова се гледа дека старите два базена кои денеска постојат и се користат се подигнати од Хаџи Мухјиддин помеѓу 1796 и 1797 година. Оттогаш, па до крајот на турското владеењето 1912 година, овде не било ништо друго градено.

Бањата до ослободувањето од Турците главно била користена од месното население и малку од жителите на Дебар.

Другата бања, Косоврашка, во овој период до 1912 година речиси и не постоела. Кај овие извори немало обид ниту за уредување на базените ниту за изградба на сместувачките капацитети.

Всушност, примитивни базени имало, но тие биле отворени, заградени само со обичен необработен камен, а бидејќи се наоѓале близу реката Радика при висок водостој таа често и ги поплавувала.

Значаен развој бањите доживуваат меѓу двете светски војни во поглед на уредувањето и во изградба на објекти за сместување⁷³. Се знае дека за време помеѓу двете Светски војни, исто така, базените биле издавани под закуп.

Во 1925 год., во Дебарските Бањи бил изграден првиот хотел со 10 соби и околу 30 легла. Хотелот имал погодна локација и се наоѓал на десната страна на Бањишка Река преку сегашниот поголем мост, односно поранешниот висечки дрвен мост, кој го поврзува средниот дел на селото. Хотелот бил долго користен од сопственикот, а веднаш по ослободувањето, по извршената експропријација, предаден е на земјоделската задруга од селото Баниште. Задругата извесно време го користела како хотел под името „Крчин“, но поради дотраеноста, а веднаш по припојување на таа задруга кон земјоделската задруга од Дебар, во 1950 год. е срушен и продаден како градежен материјал.

Во 1930 год. позабележително започнало приспособувањето на приватните куќи во Баниште со цел нивното понудување на посетителите кои почнале помасовно да доаѓаат и од другите градови и села, особено од Струшкиот, Охридскиот и Кичевскиот регион, а подоцна и од Прилепскиот и Битолскиот. Во приватните домаќинства најчесто се издавале ненаместени соби. Гостите со себе носеле постелнина и семејно или групно се сместувале во собите под многу лоши услови. Ваквото издавање на ненаместени соби траело сè до 1960 год., а потоа сите домаќинства започнале со воведување на наместени соби и како такви ги нуделе на посетителите. Во 1981 год. во селото 32 домаќинства издавале над 260 наместени легла.

4.2. Туристичко-географска положба на бањите

Дебарските Бањи, Бањиште и Косоврашка Бања се наоѓаат во подножјето на планината Крчин во непосредна близина на Дебар.

---

⁷³ Дебарски Бањи – Дебар. Здравствена работна организација Дебар, 1981.

Косоврашка Бања се наоѓа на 5 км северно од Дебар на самиот брег на вештачкото езеро Шпиље. Хотелиерските објекти се изградени веднаш до тремалниот извор од десната страна на реката Радика на надморска височина од 590 м.

Бањата во Бањиште се наоѓа на една мала височина што се протега во подножјето на пошумената планина Крчин.

Бањата се наоѓа 4 км северозападно од градот на местото каде Бањишка Река ја напушта планината Крчин и навлегува во Дебарската Котлина на надморска височина од 870 м.

И двете бањи имаат добра географска положба. Големи цели бигорски наслаги се наоѓаат на местото каде водата од Косоврашка Бања се влева во Радика. Езерото Шпиље и дава посебен белег на оваа бања.

Од сместувачките капацитети на бањите ќе ги споменеме хотелите. Првиот хотел, Хотел & Спа Бањиште е идеално место за тие што сакаат да се релаксираат и уживаат во чистиот планински воздух, природната термоминерална вода со оптимална температура за човековото тело и прекрасната храна⁷⁴.

Поради почитта кон историјата и традицијата, со цел да не се наруши оваа вонвременска убавина и хармонија која како да го достигнала својот максимум на ова свето место, хотелот Баниште однадвор ја има својата традиционална архитектура, но во внатрешниот дел има луксузен ентериер, нуди врвни стандарди на сместување и хотелски услуги, кои можат да ги задоволат најразличните потреби на гостите.

На надморска височина од 880 м и заобиколен од прекрасна природа, тој денеска преставува еден модерен медицински центар, каде лековитите ефекти на термоминерална вода во комбинација со најсовремените медицински методи, помагаат при лечење и третирање на десетици болести. Хотелот располага со професионален медицински и хотелски тим, кој на најдобар можен начин се грижи за гостите при престојот во овој хотел.

Бањиште има на располагање 122 соби, со вкупен капацитет од над 300 лица. Собите се групирани во неколку категории, во зависност од услугите кои ги нудат, а најмодерени се четрите апартмани. Последното реновирање е во 2012 година, а располага и со ресторан со капацитет до

---

⁷⁴ <http://www.bdcapa.com>

400 лица, кој воедно има и летна тераса и катче за забава на деца и возрасни.

Хотелот располага со два базени со термална минерална вода, фитнес сала, сала за масажа, центар за убавина, бесплатен ВИ ФИ Интернет, преубав парк, патеки за пешачење и паркинг за возила и автобуси.

Вториот хотел, Хотел & Спа Косоврасти е современ хотел со 72 модерни соби, сите со поглед кон Дебарскотоzero. Окружен со прекрасна природа, овој хотел е моментално единствениот „зелен“ хотел во Р.Македонија и регионот, бидејќи се грижи за природата, и за негови потреби за греење користи исклучиво соларна и геотермална енергија на самата термоминерална вода.

Планинското опкружување, езерото, кањонот на река Радика, пешачките патеки, се најпогодното место за релаксирачки прошетки како и за оние кои бараат авантури и предизвици. Водата богата со здравје, со децении е одлична за оние кои имаат потреба од бањско лекување. Хотелот има професионален лекарски тим кој ги применува старите природни и традиционални, како и новите научни сознанија за реализација на терапевтските третмани, ги следи постигнатите резултати и ги споредува со планираните. Посебно се обрнува внимание на мотивирање на пациентите за нивно континуирано активно учество во реализација на сите предвидени активности.

Хотелот има два внатрешни базени и еден надворешен, ресторан со тераса, парк, паркинг, игралиште за фудбал и др. Во состав на хотелот работи и Вила Косоврасти со 11 соби која е во непосредна близина на самиот хотел.

4.3. Сообраќајна поврзаност на бањите

Дебарските Бањи имаат поволна сообраќајна положба. Овде минува Западната македонска туристичка магистрала преку која овие бањи на север се поврзани со Маврово и Гостивар, а преку Тетово со Скопје. На југ се поврзани со Струга, Охрид и Битола. Со извршена модернизација на оваа сообраќајница и со изградба на приклучни патишта до бањите овозможена е нивна пристапност. Нов патен правец е правецот преку Пешкопеја до Тирана. Преку граничниот премин Блато и Република Албанија тој води кон Италија. Сообраќајната поврзан е збогатена и со двата аеродроми во Скопје (150 км) и Охрид (70 км.) што претставува уште

една позитивна сообраќајна поврзаност со Дебарските Бањи. Сообраќајната поврзаност овозможува развој и на транзитниот туризам.

4.4. Природно-туристички вредности на Дебарските Бањи

Дебарските бањи имаат посебни природни вредности. Овие води содржат во себе поголема количина на растворени гасови, меѓу кои најзастапен е јаглениот диоксит, а потоа сулфоводородот. Најголемо количество растворени гасови содржи косоврашкиот термоминерален извор 340 мг/лит, а најмалку вода од изворот Нова Каптажа 116,1 мг/лит. Кај растворените гасови мошне е забележливо присуство на сулфуроводородот.

Неговата концентрација во водата од долниот базен изнесува 26,00 мг/лит, додека во Косоврашкиот Извор е далеку поголема. Според овие мерења изнесува 31,00мг/лит. Со право проф. Шчербоков ја споредува со прочуените сумпоровите извори во Нендорф, а посебно со Ахенските извори, при што нагласува дека Косоврашката Бања содржи десет пати поголема количина сулфур од нив. Со толку голема количина сулфур во еден литар вода Косоврашката Бања се вбројува на третото место во Европа⁷⁵.

4.4.1. Релјефни карактеристики на бањите простори

Природните услови претставуваат значаен фактор кој го условува развојот на бањскиот туризам во комплексот Дебарски Бањи. Тој се состои од бањата Бањиште и Косоврашка Бања. Тие имаат посебни релјефни карактеристики и големо влијание за развојот на бањските центри.

Релјефот како комплекс од појави претставува важен чинител кој делува не само со атрактивноста на поедините облици, туку и со различни видови предели. Во најголема мерка релјефот има влијание на климата и на растителниот и животинскиот свет, како и на распоредот на населението и на неговиот начин на живеење.

Според геолошкиот состав, морфолошките карактеристики и педолошкиот состав на земјиштето на подрачјето на Косоврашката Бања и Бањиште се издвојуваат три различни и јасно изразени пределски целини,

---

⁷⁵ Стојмилов, А., *Дебарски Бањи - Бањиште и Косоврашка Бања*. Географски разгледи, книга 8-9 том Е, 1971.

како што се: планинска област, рамничарска област и басен на езерото Шпиље⁷⁶.

Планинската област ја сочинуваат планината Крчин и планината Бистра, кои претставуваат значаен фактор за развој на здравствениот туризам⁷⁷.

4.4.2. Климатски карактеристики на бањските простори

Дебарската Котлина се карактеризира со жупна клима. Таа е опколена од сите страни со високи планини. Меѓутоа, преку Црн Дрим се чувствува влијанието на јадранската, односно средноморска клима.

Вредноста на климатските елементи се дадени во следните табели.

Табела бр.15: Средна месечна и годишна температура на воздухот во °C

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Просек
0,5	2,2	6,4	10,9	15,4	18,9	21,6	21,3	17,7	12,4	7,0	2,2	11,4

Извор: Годишен извештај на РХМЗ - Скопје

Од податоците дадени во Табела бр.11 се гледа дека летата се топли, но нема големи горештини. Температурите на воздухот во јули изнесуваат 21,6°C, во август 21,3°C, а во септември 17,7°C. Карактеристични се благите зими. Во јануари температурата на воздухот изнесува 0,5°C, а во февруари и декември 2,2°C. Тоа значи дека се можни рекреативни активности во текот на целата година.

Од посебна важност за бањските места е должината на инсолацијата. Меѓутоа, осончаноста на Дебарската Котлина, заради нејзината опколеност од сите страни со високи планини, не е голема. Во летните месеци, особено во јуни и август, инсолацијата е поголема и изнесува од 10 до 11 часа дневно.

Во Дебарската Котлина често дуваат често силни ветрови. Меѓу нив преовладуваат ветровите од северен и северозападен правец.

Северниот ветер кој доаѓа од планината Крчин е познат под името Гриво. Многу се чувствува и во двете бањски места. Северозападниот, кој доаѓа од Пешкопеја, познат е под името Парјос, повеќе се чувствува во

⁷⁶ Стојмилов, А., *Дебарски Бањи - Бањиште и Косоврашка Бања*. Географски разглед, книга 8-9 том Е, 1971.

⁷⁷ Стојмилов, А., *Дебарски Бањи - Бањиште и Косоврашка Бања*. Географски разглед, книга 8-9 том Е, 1971.

бањата Бањиште, а послабо во Косоврашката Бања. Тие ги ублажуваат температурите во овој простор.

За туристичкиот развој од значење се количество и распоредот на врнежи.

Табела бр.16: Средномесечна и годишна количина на врнежите во мм

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год. сума
88,5	78,8	77,4	73,9	73,9	44,8	34,5	36,2	65,1	83	121,1	123,1	900,3

Извор: Годишен извештај на РХМЗ - Скопје

Најголем дел од врнежите во текот на годината паѓаат во вид на дожд, додека снежните врнежи се незначителни и се ограничени само на трите зимски месеци. Во пролетните и летните месеци дождовите се поројни и краткотрајни со времетраење од 10 минути. На тој начин тие се јавуваат како прочистувачи на воздухот, со што престојот на бањските места го прават пријатен. Месечна количина на врнежи во ноември изнесува 121,1, а во декември 123,1 или вкупно годишно 900,3 мм.

Од сè горенаведено може да се заклучи дека Дебарските Бањи се наоѓаат во крајот во кој има мошне пријатна клима. Летата се топли, но без големи горештини, а зимите ладни, но не многу суви. Езерото со својата голема водена површина дава посебна свежина особено лете кога ноќите ги прави пријатни за спиење, а денот за прошетка⁷⁸.

4.4.3. Карактеристики на растителниот и животинскиот свет

Растителниот и животинскиот свет во просторот на Дебарските Бањи имаат посебна важност. Овде, еден од битните просторни фактори е зеленилото. Тоа во овие места има полифункционално значење. Зеленилото, меѓу другото, го намалува интензитетот на сончевата светлина. Сончевите зраци одбиени од површината на зелените лисја делуваат благотворно врз туристите, а на тој начин престојот во бањата станува пријатен.

Анализирајќи го овој аспект, бањата во с. Бањиште има предност над Косоврашката Бања која што не располага ни со природно ни со парковско зеленило, со што се јавува потреба од оплеменување на зелените површини околу оваа бања, без разлика што во околината од спротивната страна на езерото се наоѓа шумски пејзаж.

⁷⁸ Лазаровски, А., *Климата во Македонија*. Скопје, 1993.

Кај бањата во с. Бањиште која е опколена со зеленило и шума, се чувствува потреба од нејзино прилагодување. Треба да се оплемени шумскиот простор. Исто така, потребно и да се изградат патеки низ шумата, со што на посетителите ќе им се овозможат активни прошетки низ овој убав и атрактивен простор.

Животинскиот свет овде зазема значајно место за развој на туризмот. Туристичката вредност на ловната и риболовната активност е голема. Богатството на рибите во Дебарското Езеро и реката Радика претставува атрактивност за посетителите.

Ловниот туризам во овој регион се темели врз богатството на разновиден дивеч. Овде се присутни: елен, срна, дива коза, дива свиња, зајак, мечка, волк и други животни кои се интересни за лов.

4.4.4. Хидрографски карактеристики на бањите

Физичко-хемиските особини на водата во дебарските термоминерални извори се разликуваат како по штедрост, така и по температурата на водата и радиоактивноста.

Најголема количина на водата има од Косоврашкиот извор. Неговата штедрост изнесува 68,8 л/сек. На второ место по јачина (51 л/сек) е изворот Нова Каптажа кај бањата Бањиште.

Штедроста, радиоактивноста и температурата на водата во поедини извори е прикажана подолу⁷⁹.

Извори	Штедрост	Температура на водата	Радиоактивност
I. Извор во с. Бањиште			
1. Нова Каптажа	51 л/сек	38,8°C	26,75
2. Горни Базен	5,2 л/сек	36°C	20,65
3. Долни Базен	35 л/сек	39°C	16,89
II. Косоврашки извор	68,8 л/сек	48°C	33,79

Со следење на подолг временски период потврдено е дека штедроста кај сите извори повеќе или помалку варира. Во зависност од

⁷⁹ Стручно-геометриска интерпретација фотоголошке карте Источне и Западне Македоније, Индустро Проект, Загреб, 1967.

степенот на помешаност помеѓу ендегенските и ендогените води се јавуваат и разлики во температурата на водата кај поединечни извори. Најниска температура од 36°C има Горниот Базен во с.Бањиште, а највисока Косоврашкиот извор 48°C.

Радиоактивноста им дава посебни физички својства на Дебарските термоминерални извори. Извршените испитувања покажаа дека водата од сите извори е радиоактивна. Меѓутоа, степенот на радиоактивност кај сите не е еднаков. Најголема радиоактивност има Косоврашкиот извор 33,79 ме, а најмала изворот во Долниот Базен во Бањиште 16,89 ме. Од ова се гледа дека Косоврашкиот извор е еден од најрадиоактивните, веднаш по изворот Кежовица чија што радиоактивност е 42,82 ме.

Најновите истражувања за хемиските својства на водата од Дебарските термоминерални извори, вршени од страна на Индустро проект од Загреб, покажуваат дека овие води имаат сличен хемиски состав и особини. Во себе содржат најмногу сулфати, потоа бикарбонати како и хлориди. Кај Косоврашкиот извор овој редослед е нешто изменет со тоа што на прво место се бикарбонатите, потоа доаѓаат сулфатите. На следната табела е прикажан хемискиот состав на водата од сите извори.

Табела бр.17: Хемиски состав на водата во Дебарските Бањи

Име на изворот	Нова каптажа	Горен базен	Долен базен	Косоврашка
Анјони мг/лит				
Сулфат	800,00	790,00	940,00	900,00
Хлорид	363,00	390,00	430,00	450,00
Хидрокарбонат	760,00	745,00	790,00	994,00
Хидробарит	30,00	30,00	30,00	30,00
Хидроарсенат	2,50	3,00	3,00	2,00
Вкупно	1955,50	1958,00	2193,00	2399,00
Катјони мг/лит				
Калциум	420,00	300,00	280,00	420,00
Магнезиум	248,00	166,00	220,00	378,00
Натриум	253,00	270,00	270,00	280,00
Калиум	27,00	31,00	32,00	36,00
Железо	1,00	1,00	1,00	0,50
Вкупно	949,00	768,00	803,00	1114,50
Колоидно				

растворени**оксидаи мг/лит**

Манган диоксид	0,80	0,80	0,90	0,15
Силициум	1,50	1,50	1,50	3,00 ⁸⁰

диоксид**Растворени****гасови мг/лит**

Јаглен диоксид	88,00	190,00	224,00	295,00
----------------	-------	--------	--------	--------

Сулфур	22,10	16,00	26,00	31,00
--------	-------	-------	-------	-------

водород

Амонијак	5,00	5,00	12,00	12,00
----------	------	------	-------	-------

Сулфурен	1,50	1,70	0,90	2,00
----------	------	------	------	------

диоксид**Елементи и****траги**

Литиум	1,40	1,40	1,50	1,80
--------	------	------	------	------

Цезиум	0,20	0,20	0,20	0,20
--------	------	------	------	------

Рубидиум	0,50	0,50	0,40	0,08
----------	------	------	------	------

Флуор	10,00	10,00	7,00	30,00
-------	-------	-------	------	-------

Слободни**гасови**

Сулфур	0,34
--------	------

водород

Јаглен диоксид	56,80
----------------	-------

Кислород	0,50
----------	------

Водород	42,30
---------	-------

Од табелата се гледа дека со најголема количина како на анјони, така и на катјони располага водата од Косоврашкиот извор. Меѓутоа, таа најголема количина не им го менува хемискиот состав кој во основа останува сличен како и кај другите извори, што значи дека во хемискиот состав постои само квантитативна разлика. Освен сулфати, хидрокарбонати и хлориди овие води содржат во себе голема количина калциум, натриуми магнезиум. Кај Косоврашкиот извор имаме едно отстапување на количината на анјоните, а тоа е дека има повеќе магнезиумот отколку натриум.

⁸⁰ Стручно-геометриска интерпретација фотоголошке карте Источне и Западне Македоније, Индустро проект Загреб, 1967.

Карактеристично за оваа бања е и тоа што има голема количина минерална кал која по составот е слична на составот на минералната вода.

4.4.5. Лекувачки можности на бањата

Прочуениот балнеолог академик д-р Д. Арсов, водата во бањата Бањиште по лековитите својства што ги поседува, ја споредува со најпрочуените во светот. Според него, лековитото дејство на водата од Бањиште произлегува од:

- Комплексниот нејзин хемиски состав;
- Содржината на сулфатите;
- Многубројните ретки минерали и елементи што ги има во траги;
- Хипертермалност;
- Содржината на растворени гасови и тоа особено сулфуроводород и јаглен диоксид и
- Висока радиоактивност.

Со бањање и пиење на термоминералната вода се лекуваат бројни болести.

I. Со бањање се лекуваат:

- Сите видови субакутен и хронично воспалителен ревматизам;
- Дегенеративен ревматизам на сите зглобови и ревматизам во 'рбетот;
- Ревматична треска во периодот на смирување со зглобни болки и без слабост на срцето;
- Сите форми на ревматични болест (особено ишијас);
- Сите вонзглобни ревматизми;
- Слабост на мускулите по траума на зглобови и преломи на коски;
- Делумно вкочанување на зглобовите;
- Состојба на прележана детска парализа;
- Хронично воспаление на јајниците, како и други гинеколошки заболувања;
- Примарен и секундарен стерилитет и
- Кожни болести.

II. Со пиење се лекува:

- Долготрајно заболување на желудникот со зголемена киселост и намалена киселост;
- Долготрајно воспалување на желудникот;
- Чир на дванаесетпалечното црево и желудникот;

- Долготраен запек;
- Долготрајно заболување на дебелото црево;
- Долготрајно заболување на жолчната кеса со песок и поситен камен;
- Состојба по прележана заразна жолтица;
- Песок и поситен камен во мочните патишта;
- Долготрајно воспалување на мочните органи;
- Долготрајно воспалување на дишните органи;
- Белодробен задив;
- Заболување на зглобовите поради зголемена мочна киселина;
- Лесни форми на шеќерна болест;
- Слабокрвност поради недостиг на железо⁸¹.

Косоврашката Бања има повисока температура и поголема радиоактивност од бањата Бањиште. По количеството на растворениот сулфуроводород таа е трета во Европа, а прва во Република Македонија, со што со право се констатира дека оваа бања може да лекува и поголем број болести отколку бањата Бањиште.

Денес во современ хотелско – здравствен центар со успех се лекуваат овие болести:

- Субакутен и хроничен ревматизам;
- Ревматизам во зглобовите и рбетот;
- Дегенеративен и деформативен ревматизам;
- Сите видови на ишијас и неуролигии;
- Гастритис со зголемена и намалена киселина и чир во стомакот;
- Болести од жолчните и бубрежните патишта;
- Повеќе видови гинеколошки заболувања;
- Разни видови кожни заболувања.

Вака големиот број на медицински индикации и на едната и на другата бања ги потврдуваат не само нивните огромни лековити својства, туку и зборуваат дека тие располагаат со големи потенцијални можности кои во иднина ќе им овозможат побрз сестран развој на бањските простори⁸².

---

⁸¹ Арсов, Д., Моженостите за употреба во терапија на термоминералната вода во Дебарски Бањи – Бањиште.

⁸² Арсов, Д., Моженостите за употреба во терапија на термоминералната вода во Дебарски Бањи – Бањиште.

4.4.6. Рекреативни можности на бањата

Термоминералната вода со своите лековити својства, потоа климата и биогеографските одлики ги чинат основните рекреативни карактеристики на Дебарските Бањи.

Бањата Бањиште и Косоврашката бања имаат капацитети за рекреација. Тие се опремени со оддел за балнео терапија и медицинска рехабилитација како и други простори од спортско-рекреативен и забавен карактер. Овде се користи и блатна терапија, електротерапија, кинезитерапија и хидротерапија. Тие имаат и затворени базени кои овозможуваат капачка активност.

Покрај овие затворени објекти, бањите имаат и забавно-рекреативни услови од отворен тип.

Поголемиот дел од паркот Бањиште има високи дрвја кои во летните месеци многу го освежуваат воздухот. Природната и холтикултурна вегетација го сочинува пејзажот на бањите. Планината Крчин со својата близина и бујната вегетација е посебен квалитет за рекреација. Во неа треба да се изградат патеки за шетање, да се постават клупи за седење и разни показатели.

Планината Дешат се јавува како пандан на планината Стогово⁸³. Таа доминира над градот Дебар. Ограноците на Дешат во близина на бањата Баниште се интересни делови во овој простор, каде термоминералните извори се прелеваат во аграрниот пејсаж на Дебарско поле. Највисок врв е Веливар (Вели Врв) со 2373 метри. Други високи врвови се Дели Сеница и Сува Бара. Планината располага со неколку мали глацијални езера. Најпопуларно е езерото Локув, кое се наоѓа на североисточниот дел на планината на 1560 метри надморска височина и е најниско глацијално езеро во Р.Македонија. Од источната страна тече реката Радика, која ја дели од Бистра и Стогово. Поголем дел од планината припаѓа на Националниот парк Маврово⁸⁴.

Дебарско Езеро е оформено во сливното подрачје на реките Радика и Црн Дрим. Езерото и околните планини оформуваат еден извонреден пејсаж кој во целина се согледува како од поткренатото плато на градот Дебар така и од патот кој ги поврзува Дебар и Струга. Езерото дава извонредни можности за одржување спортски натпревари на мирни води.

⁸³ Цапа, Б., *Улогата на туризмот во локалниот економски развој на општина Дебар*. УКИМ, Економски институт, Скопје, 2013.

⁸⁴ <http://npmavrovo.org.mk/>

Популарно е користењето на плажите во летниот период од страна на локалното население и гостите.

Езерото има површина од 13,2 км², со вкупен акумулационен зафат од 520 милиони м³ вода, која се користи за производство на 300 милиони KW часови електрична енергија, а дел се користи и за наводнување на Дебарско поле. Дебарското Езеро е најбогатото езеро со вода од сите вештачки езера во Р.Македонија.

Езерото се протега во вид на бумеранг и тоа од хидроцентралата „Глобочица“, на југоисток, сè до браната на северозапад. Овде езерото се извива во вид на лак и добива североисточен правец на протегање и тоа сè до устието на денешната река Радика, а во непосредна близина на селото Косоврасти. Во правец на Црн Дрим неговата должина изнесува 15, а во правец на Радика 7 километри, или вкупната должина на езерското огледало изнесува 22 км. Според тоа, езерото е, веднаш по Тиквешкото Езеро, најдолго во нашата земја. На местото на некогашното устие на Радика во Црн Дрим се наоѓа и најголемата езерска широчина. Овде таа изнесува 1,8 км. Просечната, пак, широчина изнесува 0,6 км. Најголемата длабочина се наоѓа спротивно од браната, во правец на Радика и изнесува 94 м, додека, пак, просечната е 39 м. Со изградбата на акумулацијата потопени се патишта во должина на 25 км, додека на сметка на тоа изградени се нови кои се протегаат над езерското ниво⁸⁵.

Водата во езерото почнува да се загрева со нешто поголем интензитет во текот на петтиот месец. Тогаш таа достигнува температура од 17-18 степени. Веќе во шестиот месец таа е пријатна за капење. Кон средината на овој месец нејзината температура е помеѓу 19 и 20 целзиусови степени. Бојата на водата е зеленикава со нијанси од светло до темнозелена, а провидноста, која е мерена на неколку пунктови, се движи помеѓу 2,5 и 2,6 метри, кај с. Папрадник и кај гипсарницата, и 4,4 метри во делот од централниот езерски базен. Езерото има брегова линија во должина од 54,1 км. Во езерото се наоѓаат голем број заливи, полуострови и два острови.

Реката Радика извира на 2200 м.н.в под Враца. Од изворот до утоката во Дебарско Езеро реката е долга 67 км. Радика има чиста, бистра и студена вода со изглед на темнозелена боја, што е последица од калциумкарбонатот во неа. Долината на Радика е една од најатрактивните и најживописните кањонски долини. Кањонот е стар неколку милиони години

---

⁸⁵ Панов, Н., *Туристичка валоризација на Дебарското Езеро*. Географски разгледи (30), стр.107-117, Скопје, 1995.

пробивајќи се меѓу планинските страни на Бистра и Стогово на Исток и Кораб и Дешат на запад.

Во близина на општина Дебар се наоѓаат Дуфските водопади кои се лоцирани во близина на с. Ростуше до кои од самиот центар на селото се стигнува за 30-тина минути. Патеката до водопадите е обележана, уредена, обезбедена со дрвена ограда и истата во неколку наврати е значително стрмна, но во поголемиот дел е лесно проодна. До самите водопади се поминува низ Дуфскиот Кањон кој е висок и до 100 метри и кој претставува вистинска атракција. Местото е специфично и по пријатната клима, а температурата во најжешките летни периоди изнесува од 18 до 20 степени. Низ кањонот тече Ростушка Река која е најголема во пролетниот период. Главна атракција и вистински празник за очите е водопадот Дуф, според кој самото место го добило името, а се наоѓа на самиот крај на кањонот. Неговата висина изнесува околу 25 м, а во негова близина се поставени неколку клупи за одмор, каде што посетителите можат да минат неколку убави моменти во природа како и „училница“ за настава во природа. Интересно е што сега на самиот водопад е поставена и опрема за спуштање со јаже. Покрај самата патека можат да се забележат и остатоци од првата хидроцентрала во регионот преку која истиот се снабдувал со електрична енергија. Во поранешниот период голем дел од земјиштето и водата во овој дел се користеле за обработка и наводнување.

4.5. Антропогени туристички вредности на бањата

Антропогените туристички вредности на бањата се мошне застапени во овој простор. Во него се присутни бројни културноуметнички споменици.

Во градот Дебар има седум џамии, а во неговата околина се наоѓаат 43 џамии (потпаѓаат под Дебарското Муфтиство)⁸⁶. Во градот се наоѓаат следните џамии: Хункар, Теке, Бајрам-Бег, Будулец, Намазјар, Коњаре, Венец и Саат Кула.

Џамијата Хункар (царска џамија на Султан Мехмет II Фатих, стара 540 години) претставува посебна туристичка анимација. Архитектурата на оваа џамија е симбиозна на османлиската и автохтоната архитектура (мошне широки ѕидови, минарето е високо над 33 метри). Од сакралните исламски објекти, статус на културно наследство има Хункар џамијата која датира од втората половина на XV век – 1467 год. Изградена е на правоаголна основа

---

⁸⁶<http://www.islamska-zaednica.com/>

со димензии 12,70 на 9,38 м. Во дворот постои турбе и има многу надгробни камења. Реновирана е во периодот 1938/39 год⁸⁷.

Кон крајот на XIX век се изградени уште Џамијата Бајрам-Бег и Будулец.

Јужно од Дебар се наоѓаат две тврдини кои се речиси распаднати. Тоа се тврдината над село Каџаџик и Модричката Тврдина. Во селото Каџаџик се наоѓа Спомен-куќата на Мустафа Кемал Ататурк, чиј татко потекнувал токму од ова село.

Историски карактеристики има и црквата Св. Варвара во село Рајчица живописана во 1597 год, која се наоѓа на еден километар источно од Дебар и манастирот Св. Ѓорѓи Победоносец. За манастирот е интересно да се спомене дека во него рачно се изработуваат митри (круна, дел од богослужбените одежди на православните епископи) кои ги носат владиците на МПЦ, но и владиците во Бугарија, Србија, Грција, Романија, како и во Вселенската патријаршија во Цариград. Митрите се неизоставниот дел и врвниот елемент на архиерејската одежда која се носи при најголемите богослужби. На територијата на општина Дебар постојат 13 цркви и манастири и поголем број параклиси (потпаѓаат под Дебарско-Кичевската епархија, Дебарско-реканска парохија)⁸⁸.

Манастирот Св. Јован Бигорски претставува редок пример на туристички мотив од антропоген карактер. Тој може самостојно да го привлече вниманието на туристичката маса. Се наоѓа во прекрасната долина на живописната река Радика. Од Дебар е одалечен 21 км.

Бигорскиот манастир го сочинуваат манастирската црква која е посветена на Јован Крстител, костурницата, сместена до самата црква, сејменската одбранбена кула, комплексот манастирски конаци, како и новоизградените гостински конаци. Манастирот Свети Јован Бигорски надалеку е познат по својот иконостас. Него го изработиле занаетчиските раце на Петре Филипов - Гарката од селото Гари. Заедно со брат му Марко Филипов, Макрариј Фрчковски од Галичник и Аврам Дичов со синовите Васил и Филип од родот Филиповци од Осој во периодот од 1829 до 1835 год., успевајќи да создадат прекрасна артистичка дрвена поставка.

Профаните објекти сочинуваат значителен по обем и важен по своето значење дел од културното наследство на Дебарскиот Регион. Во рамките на урбаната структура на Дебар егзистираат повеќе споменички добра од

⁸⁷ Ристовски, Б., гл.ред. *Македонска енциклопедија* 2. МАНУ, Скопје, 2009.

⁸⁸ <http://www.dke.org.mk/namesnistva/debarsko.asp>

различни периоди на историскиот развој на градот. Стариот амам кој потекнува од XVI век и Новиот амам изграден во подоцнежниот период, ги носат одликите на класичните традиции во градењето на овој тип објекти⁸⁹. Најголемиот дел од градбите што ја формираат урбаната структура на градот претставуваат објектите за живеење, од кои извесен дел припаѓаат на традиционалната архитектура од XIX век. Дебарските конаци се едноставни во функционалната организација, со максимална хармонија во нивното просторно обликување, со строга симетрична главна фасада, чиј средишен дел е нагласен со еркерно исфрлени чардаци. Ентериерот на овие куќи е богато декориран со резбани тавани и вграден мебел. Во контекст на архитектурата треба да биде спомената и куќата на Рефик Сеља.

Од поновите споменици кои оставаат посебен белег на градот Дебар се Споменикот на паднатите борци и 3,5 метарскиот Споменик на Скендербег кој се наоѓа во центарот на градот.

Елен Скок или Елен Мост е камен лаковиден мост преку Гарската Река во реканскиот регион на Западна Македонија. Мостот е изграден кон средината на XVIII век од делкан камен со само еден лак. Постојат неколку легенди кои се поврзани со овој мост.

Во регионот на Дебар, во близина на с. Селокуќи се наоѓа и локалитетот Таранеш, од кој потекнува еден исклучително значаен и редок наод на чаша - дијатрета. Чашата има основа на пехар и е изработена од белузлаво стакло. Околу основата има мрежест дел направен од малахитно зелено стакло. На врвот има чешлести орнаменти, а на „крагната“, кафено умбра стакло, на кое е испишан натпис со букви од зелено стакло. Основата на чашата е во форма на шестлисна розета. Досега во светски рамки се откриени само 21 примероци на вакви луксузни чаши од кои три на Балканот, две од нив на територијата на Дарувар, Хрватска и еден во муниципитетот „Комини С“, кај Дукља, Црна Гора⁹⁰. Примерокот од Таранеш припаѓа на т.н. „Келнски тип“ со декорација во три зони – натпис, појас и мрежа. Овој наод е прв и единствен од овој тип во Република Македонија и датира од IV век⁹¹. Кога бил ископан гробот, дијатретата била цела, неоштетена, но, при вадењето била искршена и стаклената чаша. Во гробот е пронајден исклучително богат инвентар: крстовидна фибула со натпис, масивно излиена од сурово злато во комбинација со техника ниело,

⁸⁹ <http://istrazijamakedonija.com.mk/debar.aspx>

⁹⁰ <http://www.kralemarko.org.mk/default-mk.asp?ItemID=FB807EE9A5384E4D8A60872A26B4EC12>

⁹¹ <http://www.ldpp-debarreka.mk/index.html>

сребрена кана (вид бокал), сребрена чинија со позлата, богато декорирана, две стаклени тоалетни шишиња и друго. Крстовидната фибула укажува дека покојникот имал висок ранг во општеството. Само големец можел да си дозволи да поседува вакви предмети. Оваа дијатрета била конзервирана и изложена во музеите во Италија и Германија. Холандските стручњаци биле воодушевени од предметот. Тие мислеле дека чашата „дијатрета“ ќе ја врати Македонија на светскиот врв по богатството со музејски експонати-ретки стаклени предмети.

4.5.1. Манифестациски туристичка вредности на бањите

Манифестациските туристички вредности имаат големо значење во туристичката понуда.

Манифестациите се мошне битни за забавниот живот. На гостите им се укажува, покрај природните богатства, и дополнителна и разновидна забава.

Покрај сите претходно наведени потреби Дебарските Бањи прават напори за задоволување на културнозабавниот живот на гостите. На овој простор се присутни неколку туристички манифестации. Од поважните манифестации ги издвојуваме следните: Фестивалот Песните на Пенестија, Гоцеви денови, Денови на одгледувачите на овци и кози и Галичка свадба. Галичката свадба ги презентира свадбените обичаи во овој простор, што претставува посебна атракција за туристите.

Галичката свадба или Петровденската Галичка свадба се одржува секоја година на Петровден, на 12 јули. Богата е со многу оригинални, единствени и неповторливи свадбарски обичаи и ритуали. Во деновите на свадбата, пиштат зурлите и ечат тапаните „од Галичник до Река“, со сиот подземен и надземен екот кон каменот на Бистра и небесниот свод. Тие придружници на печалбарите на овој крај на Македонија, секогаш ја најавуваат Галичката свадба која е со најмногу сватови. Галичката свадба во своето опстојување придонела да се негуваат единствените свадбарски обичаи и ритуали, на жителите од овој крај, да се сочуваат изворните песни, ора и надалеку познатата галичка носија изработена со филигранска прецизност и точност на терзиите.

Во рамките на манифестацијата Денови на одгледувачите на овци и кози се одржуваат повеќе натпревари за производство на сирење, традиционални боречки вештини, изложба, најбрзо стрижење и молзење на раси на овци и др. На оваа манифестација учествуваат дваесетина фирми, здруженија, организации и поединци кои се занимаваат со сточарство.

4.5.2. Етнографски туристички вредности

Етнографското богатство припаѓа во групата на културни туристички мотиви кои ги задоволуваат потребите на туристите.

Етнографската група на културните туристички мотиви е мошне хетерогена во поглед на носијата, фолклорот, песните и музичките инструменти, како и народните обичаи, народната исхрана и, воопшто, начинот на живеење.

Дебарскиот крај е со мешано население, покрај македонското има и албанско население. Со тоа во овој регион се застапени обичаите на луѓето кои не се доволно опфатени во туристичката понуда.

Народната носија

Дебар во минатото бил познат и како занаетчиски центар во кој цветале многу занаети, особено оние сврзани со изработката на народната облека. Во овој град била застапена народна носија, која се издвојувала од соседните предели по своите типски и естетски карактеристики. Народна носија иста како таа во градот Дебар носеле жените и мажите во соседните села - предел означен како Дебарско Поле.

Народната носија од овој крај е мошне живописна, а со оглед на тоа дека овде живее и албанско население покрај македонското, со својата носија кај туристите побудуваат посебен интерес.

Машката носија кај македонското население е многу атрактивна и е составена од потурите, појасот, костекот (украс).

Женската носија кај македонското население ја сочинува фустанот, калашеникот, цубето, скутникот и чорапите.

Машката народна носија кај албанското население е карактеристична по опинците од кравја кожа, белите бечви со црн гајтан, џамаданот и белата капа.

Женската народна носија кај албанското население ја сочинуваат чорапи, бочва и кошула исплетена со украси.

Народни игри, песни и музички инструменти

Народните игри се мошне атрактивни. Тие се полни со динамика и драмски елементи. Тешкото оро се смета за едно од најубавите и најтешките македонски ора и потекнува од Дебарскиот крај. За него е многу

напишано и многу зборувано бидејќи претставува важно дело на македонскиот музички фолклор. Орот започнува со удари на тапанот и со пискотот на зурлите, играорците се движат бавно и формираат круг. Ороводецот дава знак со шамивчето и играорците се фаќаат за рацете, со смиреност и достоинство започнува танцот со приказана за мачниот живот на Македонецот.

Преку народните игри се настојува да се изразат обичаите од ова поднебје и духовноста на овдешниот човек. Овде постојат голем број музички инструменти, меѓу нив посебно место заземаат флејтата, кавалот и гајдата. Кај Албанците карактеристични се музичките инструменти тамбура и кавал.

Народните обичаи како етнографска туристичка вредност

Народните обичаи кај населението од овој крај се бројни, разновидни и туристички мошне привлечни. Некои од нив претставуваат и посебна туристичка атракција, која доколку добро се осмисли може да се користи како постојана културна уметничка манифестација. Мошне се интересни обичаите околу Водици, Прочка, Бајрам, Рамазан и др. кои можат да претставуваат и дополнителна туристичка атракција.

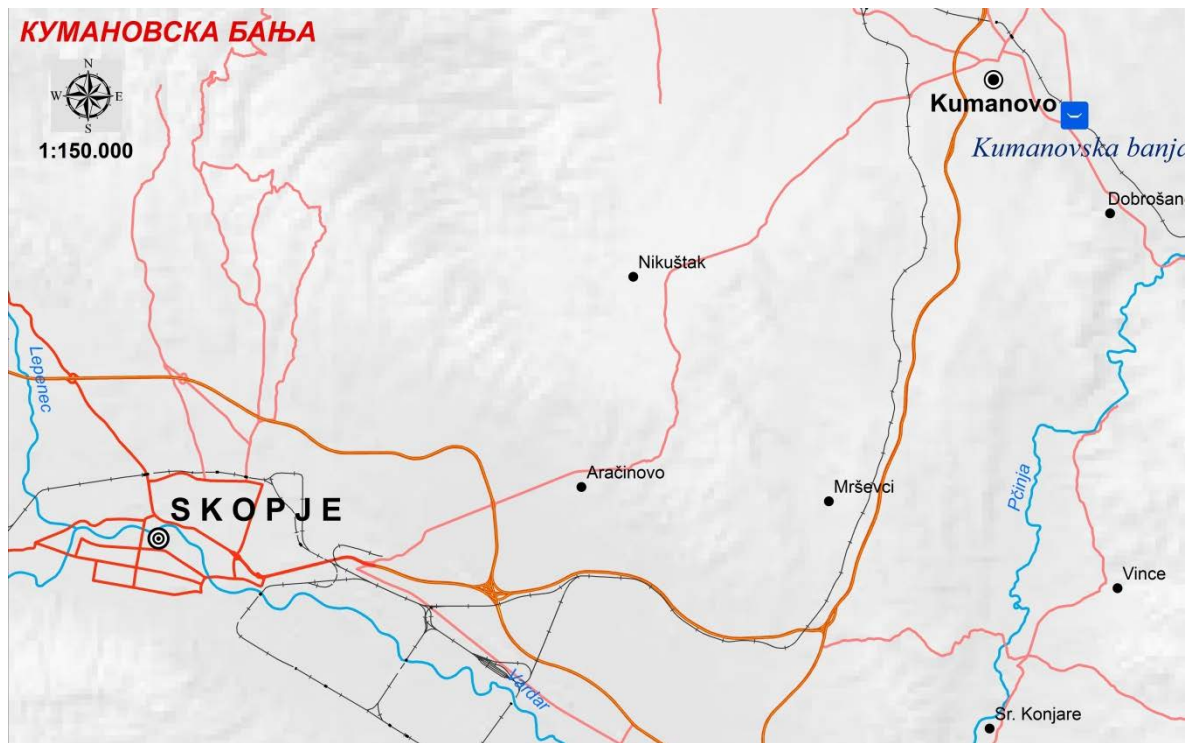
Бајрам претставува два големи мухамедански празници во годината. Првиот е Рамазан Бајрам и трае 3 дена. Вториот празник, Курбан Бајрам, трае 4 дена и се вика Празник на жртвата затоа што тогаш се колат овни и им се делат на сиромасите. Традиционално во Дебар за време на Курбан Бајрам е членови на Црковниот одбор, во седиштето на Муфтиството на муфтијата и неговите сработници да им го честитаат денот со желби за мир, среќа, здравје, благосостојба и продолжување на вековната верска толеранција и соживот во овој крај. Рамазан е време на пост, молитва, солидарност и милост, во кој муслиманските верници целодневно се воздржуваат од конзумирање храна, цигари, алкохол, но и од лоши мисли, идеи и дела. Постот почнува со изгрејсонце и трае до зајдисонце. Јадење и пиење се дозволени во текот на ноќта. Од пост се ослободени децата, бремените жени, доилките и болните.

Националната исхрана како етнографска туристичка вредност

Во интерес на запознавањето на начинот на живеење и обичаите сите туристи, а посебно странските, во местото каде престојуваат често пројавуваат и интерес за запознавање со специјалитетите во исхраната и спецификите на националната кујна. Дебарскиот крај е мошне богат и атрактивен во специјалитетите што се подготвуваат во овој крај кои се

познати по својата оригиналност, особено што произлегуваат од ориенталната кујна и тоа: чорба, пилаф, чешкек, сарма, кабунија, разни пити, баклава, шеќер паре и др.

5. КУМАНОВСКА БАЊА

Слика бр.6: Мапа на Кумановска Бања

5.1. Историски развој на Кумановска Бања

Кумановска Бања датира уште од Турската империја. Но, посебни податоци, кога е откриен изворот и кога започнала да работи како бања нема. Селото Проевци било сопственост на бегови, а овдешно население работело како чифлигари на имотите на беговите. И тука се населило турско население бидејќи тие имале посебен афинитет кон минералните бањи. Според тоа, веројатно бањата датира од пред доаѓањето на Турците на Балканот. Еден од познатите бегови кој живеел во село Проевци е Мустафа-бег.

Според пишаните податоци, во 1913 година, некој капетан Катиќ со своите војници изградил чешма на малиот извор, а на големиот направил базен за капење со димензии 3x3x1 м⁹².

По Балканската војна општината Куманово изградила посовремен базен за капење на гостите и за рекреација. За време на Првата светска војна бањата била запустена, потоа од Министерството за шуми и руди во

⁹² Трајковски, П., *Кумановска бања и термоминералните води во Кумановскиот крај*. Друштво на писатели, Куманово, 1999.

Белград таа била дадена на некоја си баба Лена да ја експлоатира како лична сопственост и профитот да го користи за себе. На тоа Општината реагираше, како и граѓаните од Куманово, но не можеле ништо да постигнат по легален пат. Затоа, во таквиот револт, базенот бил миниран и разурнат. Бидејќи баба Лена немала доволно средства да изврши реновирање и поправка или за изградба на нов базен, ја напуштила бањата и го откажала своето право на сопственост.

Тогаш Општината ја земала во своја надлежност и пристапила кон уредување, меѓутоа сè уште бањата немала изглед на бањско лекувалиште.

Од некое француско – белгиско акционерско друштво била дадена понуда да вложи сопствени средства за современо уредување на бањата, но договорно да ја експлоатира.

5.2. Туристичко-географска положба на бањата

Кумановската Бања се наоѓа на 3 км југоисточно од Куманово кај селото Проевци. Теренот на кој се појавува термоминералниот извор на речната тераса на Кумановска Река над која стрмно се издига Проевско Брдо и е изграден од старопалеозојски мермери и шкрилци. Изворите се наоѓаат на надморска височина од 305 метри. Тие се јавуваат долж раседната линија во реонот на бањата.

5.3. Сообраќајна поврзаност на бањата

Кумановската Бања се наоѓа близу сообраќајницата Е-75 и меѓународната железничка пруга Атина-Скопје-Белград. Со изградаба на пругата Скопје-Куманово-Република Бугарија се создаваат можности за зголемена комуникација. Друг предуслов е и автопатот Скопје-Белград кој ја поврзува понатаму со Европа. Близината на патниот правец Скопје-Куманово-Крива Паланка преку Бугарија ја поврзува со Турција. Потоа за Источна Македонија преку Свети Николе, и близината на меѓународниот аеродром Александар Велики на Кумановска Бања ѝ даваат многу позитивни карактеристики.

5.4. Природно-туристички вредности на Кумановска Бања

Изворите на Кумановска Бања се наоѓаат долж течението на Кумановска Река. Во овој комплекс најзастапени се шкрилци од мермер од таканаречена велешко-кочанска серија. Шкрилците се откриени во реонот меѓу Проевци и Рајкова куќа.

Особена туристичка вредност имаат мермерите на локалитетот Проевско Брдо. Тие претставуваат проодна средина за подземните води. Се работи за секундарен колектор на термоминерални води.

Покрај овие природни туристички вредности Кумановска Бања се карактеризира и со две прекрасни вештачки езера, Глажањско и Липковско Езеро.

Овие езера се мошне важни за развој на бањскиот туризам, бидејќи истите имаат прекрасна природа со бујна вегетација, шума и богатство на разновидни риби, а овозможуваат капење, сончање како и риболов.

Водата на реката Пчиња е со квалитет од втора класа до вливот на Кумановска Река. Оттука таа е мошне загадена со ограниченост во нејзино користење. Пчиња може да се користи за рекреативна намена до приемот на водите од Кумановска Река⁹³.

5.4.1. Релјефни карактеристики на бањскиот простор

Во развојот на бањскиот туризам во Кумановска Бања влијание има релјефот.

Релјефот како комплекс од геоморфолошки појави претставува битен фактор. Тој делува мошне позитивно со своите облици, но и со различни видови и предели.

Просторот околу бањата се карактеризира со ниски планини и високорамнинска котлина. Со тоа релјефот има влијание на климата како и на животинскиот и растителниот свет. Исто така, значајно е и влијанието на начинот на живот на населението.

5.4.2. Климатски карактеристики на бањскиот простор

Климатските фактори ги определуваат нејзините елементи. Тие сами по себе се значајни туристички вредности.

Табела бр.18: Средна месечна и годишна температура на воздухот

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Просек
0,0	2,5	6,7	11,7	16,8	20,2	22,1	21,8	17,8	12,1	6,6	1,7	11,7

Извор: Годишен извештај на РХМЗ – Скопје

Просечната годишна температура на воздухот во оваа бања изнесува 11,7°C. Највисока температура на воздухот е забележана во месец јули и

⁹³ Мариноски, Н., *Туристичка географија на Република Македонија*. Охрид, 1999.

изнесува 22,1, додека во месец август средната месечна температура на воздухот изнесува 21,8. Најстуден месец е јануари со средна месечна температура на воздухот кој изнесува 0°C. Пролетните и есенските температури се многу благи, така што туристичката активност треба да се лоцира во овие рамки.

Табела бр.19: Месечни, сезонски и годишни суми на врнежи во мм

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Сума
41,8	32,6	32,9	35,9	43	68,9	52,3	45,1	26,6	34,6	40,9	53,6	508,2

Извор: Годишен извештај на РХМЗ - Скопје

Годишната сума на врнежи изнесува 508,2 мм. Во овој локалитет се јавува изменет континентален режим со максимум врнежи во месец јануари 41,8 мм, јуни 68,9 мм, односно 52,3 мм во јули.

5.4.3. Карактеристики на растителниот и животинскиот свет

Кумановската Бања се наоѓа на левиот брег на речната тераса на Кумановска Река. Проевско Брдо делумно е пошумено. Околу бањата има борова шума, која е фактор за развиен животински свет.

Големиот простор на паркот е засаден со високи и развиени дрвја. Тие даваат можност гостите пријатно да се чувствуваат. Со уредување на паркот и со зголемување на зелените површини и патеките низ паркот, како и со опремување со клупи за одмор и осветлување за ноќно шетање, се создаваат извонредни услови. Исто така, треба да се уреди Кумановската Река, која засега не ги задоволува квалитетите.

Дополнителен квалитет за овој бањски простор се двете вештачки езера во кои има повеќе видови риба.

Околината е со разновидни шуми, што придонесува да има различен дивеч. Застапени се диви свињи кои во ова подрачје ги има во голем број, како и зајакот, лисицата, волкот и друг ситен дивеч.

5.4.4. Хидрографски карактеристики на бањата

Кумановските терми, палеозојските шкрилци, мермерите и вулканогените седименти се слични со некои термални зони во Чешка. Тоа, пред сè, се однесува на сличностите и карактеристиките на базалтните изливи. За Проевските извори авторот, проф. А. Шчербаков ги дава следните карактеристики:

- Изворите се појавуваат од старите мермеризирани варовници на левиот брег и во самото корито на Голема Река која се влева во Пчиња. Изворите се протегаат по правец С, СЗ-Ј, ЈИ на просторот од 150-160 м. Главниот извор е каптиран за примитивно изградена бања, другиот е каптиран за пиење, а останатите извори не се прифатени и не се користат;
- Количината на вода, којашто е измерена во 4 наврти, изнесува околу 2,5 л/сек. Водата има температура од 28°C во чешмата и 30,4°C во бања.

Анализата на водата ги дава следните содржини на основните анјони и катјони⁹⁴.

Анјони	мг/лит	мили мол	милivol
Хлор	0,0533	1,50	1,50
Сулфур	0,0252	0,26	0,52
Хидрокарбонат	1,9674	32,25	32,25
Вкупно	2,0459 гр/лит	34,27	
Катјони			
Калиум и натриум	0,3498	15,21	15,21
Калциум	0,3037	7,58	15,16
Магнезиум	0,0475	1,95	3,90
Вкупно	34,27		
Железен и алуминиев оксид	0,0050		
Метасицилиска киселина	0,0389		
Слободен јаглен диоксид	1,5000		

Врз база на вака извршената анализа водата од овие извори е алкално-земно-алкално-кисела. Проевските извори содржат поголема количина на алкални јони, а помала магнезиумските. Сепак, карактерот на двата извора е мошне сличен.

На истата раседна линија во правец кон С-З во реонот на село Липково се наоѓаат кисело-минерални извори.

⁹⁴ Елаборат за резервите и квалитетот на термоминералната вода од наоѓалиштето кај с. Проевце, Куманово, АД градежен институт Македонија – Скопје, Завод за геотехника, 1994.

Термоминералните извори распоредени долж проевската термална линија со својот алкално-земно-алкално-кисел карактер можат да задоволат најразновидни барања за лекувања на болните, особено поради калциумовите соединенија.

Првите анализи датираат од 1920 год., а извршени се од д-р Ј.Ревавска и В. Николовиќ и имаат карактер на скратена анализа. Утврдени се следните концентрации на анализирани јони:

- Сув остаток	17820
- Калциев остаток	0,4250
- Магнезиев оксид	0,0788
- Оксид на железо и алуминиум	0,0050
- Силициев диоксид	0,0300
- Хлор	0,0533
- Сулфурна киселина	0,0210
- Слободна јагленова киселина	1,5000

Во повоениот период овие води се анализирани од различни аспекти. Значајна е анализата извршена од Интернационалниот институт за биолошки истражувања од Женева под раководство на д-р Р.Жуниќ. Според утврдениот јонски состав, минералната вода од реонот на Проевци припаѓа во групата на водечки групи на минералните води во светот и истата ја нарекуваат Кралица на водите.

5.4.5. Лекувачките можности на бањата

Лекувачките можности на термоминералната вода во Кумановска Бања одамна се познати, иако во моментот треба да се напомене дека оваа бања не е отворена за посетители.

Богатството на минералните извори и температурата на водата од 28 до 30,4°C овозможиле природното лекувалиште да се користи уште во Турската империја. Бањата во народот е позната како Вруќа вода или Проевска Бања. Богатството со разновидни дрвја во близина на бањата и чистиот воздух ги комплетира условите за лекување.

Водата е класифицирана како алкално-земно-алкална-кисела хипотерма и како таква е препорачана за лекување на бројни болести, а посебно корисна за лекување на нервниот систем⁹⁵.

Кумановска Бања помага при лекување на следните заболувања:

---

⁹⁵ Елаборат за резервите и квалитетот на термоминералната вода од наоѓалиштето кај с. Проевце, Куманово, АД градежен институт Македонија – Скопје, Завод за геотехника, 1994.

- Нервни заболувања,
- Заболувања на органите за варење,
- Шеќерна болест,
- Заболување на жолчното кесе,
- Песок во бубрезите и
- Зголемување на дијарејата,

При зголемен крвен притисок корисно е капењето, но не и пиењето на водата. Исто така, водата поволно делува против стареење на ткивата.

Важно е да се напомене дека минералната вода има најефикасно дејство на човечкиот организам кога се пие на самиот извор. Исто така, треба да се пие на „ште срце“, односно на гладен стомак⁹⁶.

5.4.6. Рекреативни можности на бањата

Кумановска Бања располага со повеќе природно рекреативни елементи во својот потенцијал. Покрај распространетиот парк со високи дрвја и зеленило постојат и други отворени атрактивни елементи. Меѓу нив треба да се издвојат следниве:

- Отворениот олимписки базен кој се наоѓа во непосредна близина на хотелот КУБА во кругот на бањата;
- Терените за тенис со подобра организација можат да се користат и во ноќните часови;
- Двете вештачки езера: Глажња и Липковско Езеро нудат можност за добра прошетка и риболов.

5.5. Антропогени туристички вредности на бањата

Историскиот развој на оваа бања претставува фактор на бројни туристички вредности.

Манастирот Матејче се наоѓа на надморска височина од 1,005 метри, во југоисточниот дел на Скопска Црна Гора. Тој е оддалечен 17 км од Куманово. Во комплексот Матејче припаѓа црквата Св. Богородица, за која се претпоставува дека почнал да ја гради Царот Душан и тоа на темелите на некоја постара црква. Зачувани се сцени на животот на Христа и св.Богородица.

Значајни се Чудата на св. Архангел и некои други, како парастасот на Св. Климент Охридски.

---

⁹⁶ Чанев, Р., *Бањите во Македонија*. Штип, 1982.

Црквата Св. Горѓи во Старо Нагоричане е богата со живопис, така што привлекува посебно внимание. Значаен е античкиот локалитет во село Лопате како и црквите и џамите од поново време, така што можат да се вклучат во туристичката валоризација на Кумановска Бања.

5.5.1. Манифестациски туристички вредности на бањата

Од големо значење претставуваат манифестациските туристички вредности.

Значајни манифестации се Тумба Фест - фестивал на шеговите песни, Денови на комедија, Поткозјачки поетски средби и Меѓународна велосипедска трка која секоја година се организира во Куманово, потоа Априлски литературни средби и Кумановски вечери.

5.5.2. Етнографски туристички вредности

Кумановскиот крај е мошне познат специфичен и туристички мошне значаен за овој народ, односно овој простор е застапен со бројни вредности.

Во овој крај има население од повеќе националности и тоа Македонци, Срби, Албанци и други малцинства.

Етнографската култура е туристички мотив кој го зафаќа животот на луѓето, потоа носијата, фолклорот, народните инструменти и песните. Тие можат да се вклопат во туристичката понуда која претходно мора добро да се осмисли.

Народна носија

Народната носија е мошне живописна и интересна. Свои импресии има секоја етничка група во кумановскиот регион, каде се среќаваат посебни просторни целини со специфична народна носија не само кај македонското туку и кај националностите од малцинствата.

На пример: кај македонското население во овој крај специфично обележје на машката носија им дава доламата, гуњата, копранот, џубето, кешљакот (вид кабаница).

Женската носија ја сочинува кошулата, полијата, јакната, збогот, појасот и скутникот.

Кај албанското малцинство карактеристични се: шамијата, бедемчињата, чорапите, кошулата, елекот, џамаданот и ќечето.

Народни игри, песни и музички инструменти

Во овој крај постојат и голем број музички инструменти, меѓу нив посебно место зазема рачната изработка од дрво и тоа на инструментот со жица, кавал, шупелка и други предмети.

Народните обичаи како етнографска туристичка атракција

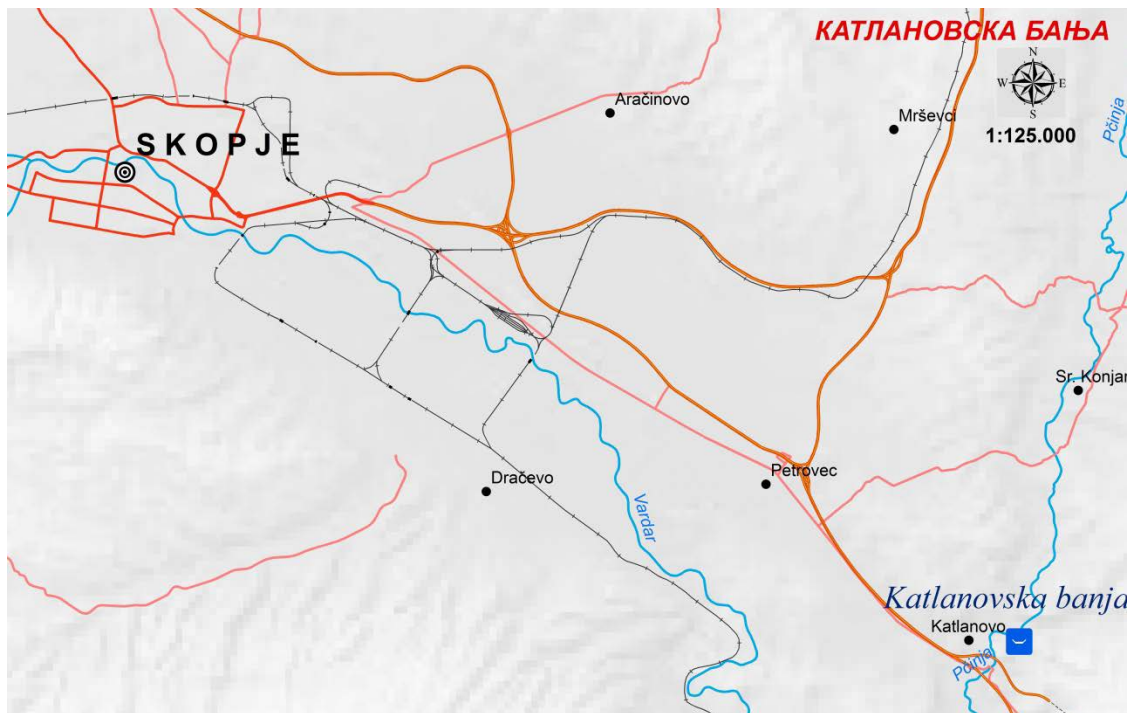
Народните обичаи во овој крај се бројни и разновидни и мошне привлечни. Со оглед на мешаното население и многуте обичаи можат да се осмислат како културноуметнички манифестации. Особено се интересни обичаите околу Водици, Прочка потоа Бајрам и Рамазан кај албанското население.

Националната исхрана како етнографска туристичка вредност

Кумановскиот крај е богат со разновидна и атрактивна национална кујна. Како специјалитети на кумановската кујна се: кумановски мезалк, гравче-тавче и турли-ѓувеч во земјени садови.

Наведеното може да се валоризира во етнографската туристичка вредност, со што се појавува како туристички мотив.

6. КАТЛАНОВСКА БАЊА

Слика бр.7: Мапа на Катлановска Бања

6.1. Историски развој на Катлановска Бања

Катлановска Бања датира уште од старо време, од времето на Римското Царство. Римјаните биле вистински мајстори за користење на термоминералните води. За ова ни сведочат римските пари, што ги нашле работниците во стариот безен, како и изворот на кисела вода каде болните фрлале пари во знак на благодарност кон водата.

Темелите на старата зграда, како и старите римски пари, ни зборуваат дека уште старите Римјани направиле неколку базени за лечење на болните.

Во време на турското владеење Катлановска Бања била леčiliште за сите болни.

Турците ги преуредиле римските базени, а соградиле и еден нов базен, со 12 кади како и разни други згради во непосредна близина на минералните извори, и така се лечеле. Се знае, на пример, дека Салих-бег, по наредба на Фаик-паша го создал стариот ан, а Афз-паша наредил да се изградат кади. Подоцна, поради земјотреси и пластењето на калциумкарбонати, водата од тие кади исчезнала, а просториите биле

адаптирани за станови за патувачките болни. Оттогаш па до денеска болните се капат во старата римска бања⁹⁷.

Катлановската Бања, изградена на местото каде што во лековитите води уживале старите Римјани, Византијците, турските великодостојници, денес е обновена, модернизирана, со најсовремената опрема и препарати, врвните масажи и третмани за лице и за тело, кои се медицински одобрени и се прават под надзор на медицински лица⁹⁸.

6.3. Туристичко-географска положба на бањата

Катлановска Бања се наоѓа во долното течение на реката Пчиња. Таа е опкружена со шумски дрвја. Лоцирана е на местото каде што оваа река своето корито длабоко го всекла во Бањскиот Рид. На запад од бањата се протега Скопската Котлина, а на исток се издига Црн Врв (758 м). Бањата се наоѓа на десната страна, непосредно до реката Пчиња, на надморска височина од 230 м.

Бањата има мошне поволна географска положба. Се наоѓа речиси помеѓу три наши поголеми градски центри: Скопје, Велес и Куманово. Од Скопје е оддалечена околу 23 км. Речиси исто толку е оддалечена и од останатите два споменати центри. Со ваквата положба бањата има предност во однос на останатите бањски центри.

6.4. Сообраќајна поврзаност на бањата

Сообраќајната поврзаност на Катлановска Бања е мошне добра. Со оглед на тоа што се наоѓа во непосредна близина на автопатот кој поминува на само 2 км јужно од неа, возможно е од сите околни центри до неа брзо, удобно и во секое време да се стигне. Тоа е можно од правецот Скопје-Велес-Гевгелија, односно Куманово и македонско-југословенската граница.

Близината на меѓународниот аеродром Александар Велики кој се наоѓа на само 5 км од бањата, претставува значителна предност во однос на сите бањски центри во Република Македонија.

6.5. Природно-туристички вредности на бањата

Минералните и термоминералните извори на оваа бања се разликуваат по начинот на појавата, штедроста, температурата и хемискиот состав.

---

⁹⁷ Радловиќ, Р., *Катлановска Бања*. Скопје, 1993.

⁹⁸ <http://www.katlanovskaspa.com/mk/>

Покрај овие природни богатства кои се мошне значајни за туризмот, посебна атракција претставува и Бањскиот Рид кој е мошне интересен за посетителите.

На него се наоѓа Термоминералната пукнатина која може да се следи од двете страни на реката Пчиња. Долж пукнатината е наталожен бигор што зборува дека некогаш од тука извирала термоминерална вода⁹⁹.

Покрај ова, Катлановска Бања се карактеризира и со мали ритчиња кои се мошне привлечни за излети и рекреација, бидејќи истите се со благи стрмнини погодни за такви активности.

Посебна туристичка атракција е реката Пчиња која минува низ живописната долина. Таа е погодна за интересни прошетки. Богатството со риби овозможува и риболовни активности. Атрактивна е и Таорската Клисуре во која што се влева реката Вардар.

6.5.1. Релјефни карактеристики на бањскиот простор

Бањскиот простор како специфичен локалитет има свои посебни релјефни вредности.

Релјефот во оваа област е многу расчленет со пократки и подолги суводолици. Така областа добива карактеристичен раскршен изглед.

Во поглед на висината, постои разлика помеѓу левата и десната долинска страна. Левата е пониска и претставува остаток на езерски расчленети и суштински површини.

Реката Пчиња, всечувајќи се во пониски површини, изградила своја долина и во својата еволуција има изградено тераса од 30 м, 15 м и 5-6 м над своето корито.

6.5.2. Климатски карактеристики на бањскиот простор

За дефинирање на климата на Катлановска Бања ќе ги користиме податоцит кои се добиени од метеоролошката станица во ова место.

Табела бр.20: Средна месечна температура на воздухот во °C

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Просек
0,1	3,2	7,1	11,8	16,7	20,4	22,5	21,8	17,8	12,2	6,2	1,7	11,8

Извор: Годишен извештај на РХМЗ - Скопје

⁹⁹ Стојмилов, А., *Катлановска Бања*. Географски разгледи, книга 7, Скопје.

Просечната годишна температура на воздухот на Катлановска Бања изнесува 11,8. Највисока температура на воздухот е забележана во месец јули и изнесува 22,5. Најниска температура на воздухот се јавува во текот на месец јануари која изнесува 01°C. Овие температури позитивно влијаат за развој на туризмот. Летните температури овозможуваат најголема посетеност, а зимските се многу благи.

За туристичкиот развој значајни се вредностите на врнежите.

Табела бр.21: Месечни сезонски и годишни количества на врнежите во мм

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Вкупно
32,5	35,5	43,8	44,8	56,6	52,3	46,9	30,3	31,5	43,3	55,8	52,1	525,4

Извор: Годишен извештај на РХМЗ - Скопје

Годишната вредност на врнежите во Катлановска Бања изнесува 525,4 мм. Според годишните вредности на врнежите, разликуваме изменет континентален pluviометриски режим со максимум на врнежите во месец мај од 56,6 мм и секундарен максимум во месец ноември 55,8 мм и со минимум на врнежи во месец август од 30,3 мм.

Според гореизнесеното можеме да заклучиме дека Катлановска Бања има посебно интересни климатски услови.

Летата се посвежи, воздухот е чист и нема загушливи денови. И тоа особено во јули и август кога има и најголема посетеност.

Топлите зими се дел од поволните климатски услови за престој во Катлановска Бања преку зимата.

Сите овие климатски карактеристики на Катлановска Бања, односно свежите и пријатни лета и благи зими со ретки снегови и релативно ниска влажност како и планинските пејзажи и чистиот планински воздух, во долината на реката Пчиња, овозможуваат оваа бања да биде не само објект за лекување, туту и рекреативен климатски центар¹⁰⁰.

6.5.3. Карактеристики на растителниот и животинскиот свет

Богатиот и разновиден растителен и животински свет во Катлановска Бања и нејзината околина, посебно околу реката Пчиња, е мошне застапен. Овде можат да се сретнат сите видови листопадни шуми како: дабот, леската, габерот, дренот, јасено и брестот. Исто така, можат да се сретнат и

¹⁰⁰ Лазаровски, А., *Климата во Македонија*. Скопје, 1993.

некои џбунести субмедитерански видови какви што се зелениката, чалијата и закржлавени видови смоква.

Во Катлановското Блато¹⁰¹ присутни се барските растенија, како што е трската и некои други треви.

Од животинскиот свет најзастапен е ситниот дивеч. Тука се јавуваат и зајакот, лисицата, волкот, а од пердувестиот дивеч застапени се: еребицата, гулабот и фазанот. Важно е да се спомене и фазанеријата во која се ведат млади фазани кои подоцна се пуштаат во резерватот на ловното друштво Фазан. Во Катлановското Блато се присутни дивите пајки, шатките, некои видови корморани и други. Реката Пчиња е богата со риби. Најзастапени се мрената, крапот, бојникот, кленот и други.

6.5.4. Хидрографски карактеристики на бањата

Во Катлановска Бања термоминералните извори се разликуваат по количеството на водата, температурата, начинот на избивање и хемискиот состав.

Според капацитетот, одделните извори се разликуваат помеѓу себе според штедроста и температурата на водата.

Извор	Лит/сек	Температура °C
Извор бр.1	0,5	34,5
Извор бр.2	0,020	14
Извор бр.3	0,140	37,5
Извор бр.4	1,5-2	41
Извор бр.5	0,125	38
Извор бр.6	0,60	38

Првата хемиска анализа на овие термоминерални извори ја извршиле д-р Марко Леко, хемичар од Белград, инж. Капетановиќ и хемичарот Милица Карокушевиќ. Резултатите им се идентични. Според хемиската анализа на Милица Карокушевиќ, хемичар, термоминералните води во Катлановска Бања во еден литар содржат:

Јони	Милиграми	Милимоли	Минивали
Катјони			
Натриум	316,8	13,739	13,739

¹⁰¹ Катлановското Блато во 1965 год., согласно Законот за заштита на природните реткости, е ставено под заштита. Овој специјален резерват (ботанички, ихтиолошки и орнитолошки) се споменува во документите од историско значење и како објект кој имал фортификациско значење, бидејќи претставувал пречка за премин низ Таорската Клисура.

Калциум	268,0	6,693	13,386
Калиум	36,0	0,923	0,923
Магнезиум	45,1	1,854	3,708
Анјони			
Хлор	148,3	4,237	4,237
Сулфур	22,8	0,237	0,237
Јод	0,18	0,001	0,001
Хидрокарбонати	1649,6	27,044	27,004
Сулфуроводород	1,5	/	/

Количеството на растворени цврсти материји изнесува околу 2,5 грама. Преовладуваат натриумови јони како и јони на калциумот и хидрокарбонатот. Со оглед на содржината на сулфуроводородот и на температурата, оваа вода припаѓа во редот на алкалните, земјоалкалните и сулфурните хипертермални води.

Според хемиската анализа на Милица Карокушевиќ, термалната вода во бањата во еден литар ја има следната содржина:

Јони	Грама	Милимоли	Миливали
Катјони			
Натриум	0,3200	13,91	13,91
Калциум	0,0400	1,01	1,01
Калиум	0,3969	9,92	19,85
Магнезиум	0,0396	1,62	3,25
Анјони			
Хлор	0,1560	4,40	4,40
Сулфати	0,0280	0,29	0,59
Хидрокарбонати	2,0150	33,03	33,03
Колоидно растворени оксиди:			
Силициум	0,0480		
двооксид			
Алуминиум	0,0010		
двооксид			
Сув остаток на 180°C	1,7024		
Слободна јаглена киселина	0,6624	определена во лабораторија	
Слободна		определена во лабораторија	

јаглена киселина

1,3524

Слободен 0,0005

сулфуроводород

6.5.5. Лекувачки можности на бањата

Термалната вода во лекувањето се употребува главно на два начина: со капење и со пиење.

Топла минерална вода во бањата доаѓа до кадата неизменета од изворот што претставува позитивен фактор во лечењето на пациентите. Најзначајното дејство при капењето, главно, е физикално.

Самиот факт дека нејзината топлина е еднаква на телесната топлина е од голема важност, бидејќи водата не мора да се загрева или лади. Катлановските минерални води се познати по тоа што лечат голем број болести. Оваа бања е регистрирана и како специјална ревматолошка болница.

Во неа, според досегашните сознанија, со успех се лекуваат следниве болести:

- Разни видови ревматични заболувања;
- Болести на желудникот и цревата;
- Болести на полните органи кај жените;
- Заболувања на нервите;
- Хронично заболување на бубрезите и мочните патишта;
- Заболувања на кожата;
- Заболување на крвните садови;
- Болести на метаболизмот;
- Некои болести на патишта за дишење;
- Кардиоваскуларни заболувања;
- Некои од овие заболувања се лекуваат со капење, други со пиење, а во поново време се применува и инхалација и промивање¹⁰².

6.5.6. Рекреативни можности на бањата

Катлановска Бања е комплексно рекреативно бањско лечилиште. Но, исто така, важна за гостите е реката Пчиња со својата природна убавина и прекрасниот кањон. Убавата природа околу неа, високите врвови со

---

¹⁰² Радловиќ, Р., *Катлановска Бања*. Скопје, 1993.

разновидна шума претставуваат посебен квалитет. За рекреацијата е погодна реката Пчиња со својот рибен фонд. Риболовците можат, исто така, да ја искористат и близината на реката Вардар.

6.6. Антропогени туристички вредности на бањата

Во овој простор има повеќе антропогени туристички вредности. Бањата била користена уште за време на турското владеење. Така, на ѕидот од старата бања откриена е плоча од тоа време (1898 год.) со следниот турско-арапски натпис: „Спомен за благодетите што ги дава оваа топла вода, нека биде непресушена водата за светот што се развива и гради. Таа тече низ каменот уште од Господа благословена“¹⁰³.

6.6.1. Манифестациони туристички вредности на бањата

Катлановска Бања, се наоѓај во непосредна близина на Скопје, град во кој се случуваат многубројни и различни манифестации кои се многу значајни за овој бањски центар. Разновидните манифестации во Скопје придонесуваат гостите од оваа бања да ги посетуваат организирано или поединечно, што е еден од позитивните елементи за збогатување и користење на слободното време на гостите.

6.6.2. Етнографски туристички вредности

Скопската Котлина е сместена на важен крстопат. Во минатото, во оваа котлина се случувале бурни историски настани што имале важна улога за етничка структура. Составот на населението во селото го сочинуваат главно Македонци, Македонци – муслимани, Турци и Албанци.

При проучување на туризмот кај нас потребно е повеќе внимание да се посвети кај етнографските туристички вредности, со целосно искористување на овие и ставање во функција на сите елементи како што се: народните обичаи, потоа народната носија која во овој крај е мошне интересна, како и исхраната која е мошне квалитетна и привлечна за туристите.

Сето ова треба, со квалитетна презентација, да добие побогата туристичка вредност, а со тоа и поголем економски ефект во туристичката потрошувачка.

---

¹⁰³ Радловиќ, Р., *Катлановска Бања*. Скопје, 1993.

Народна носија

Народната носија во овој крај е мошне живописна и кај туристите побудува посебен интерес со своите специфичности. Носијата во овој крај се разликува по многу елементи.

Специфично обележје на машката носија им дава катијанот и полифестата, додека кај женската носија заданот и skutникот.

Народни игри, песни и музички инструменти

Народните игри во овој крај ги има многу и се разновидни, најчесто придружувани со тапан и гајда. Преку нив се искажуваат повеќе уметнички и хумористични елементи.

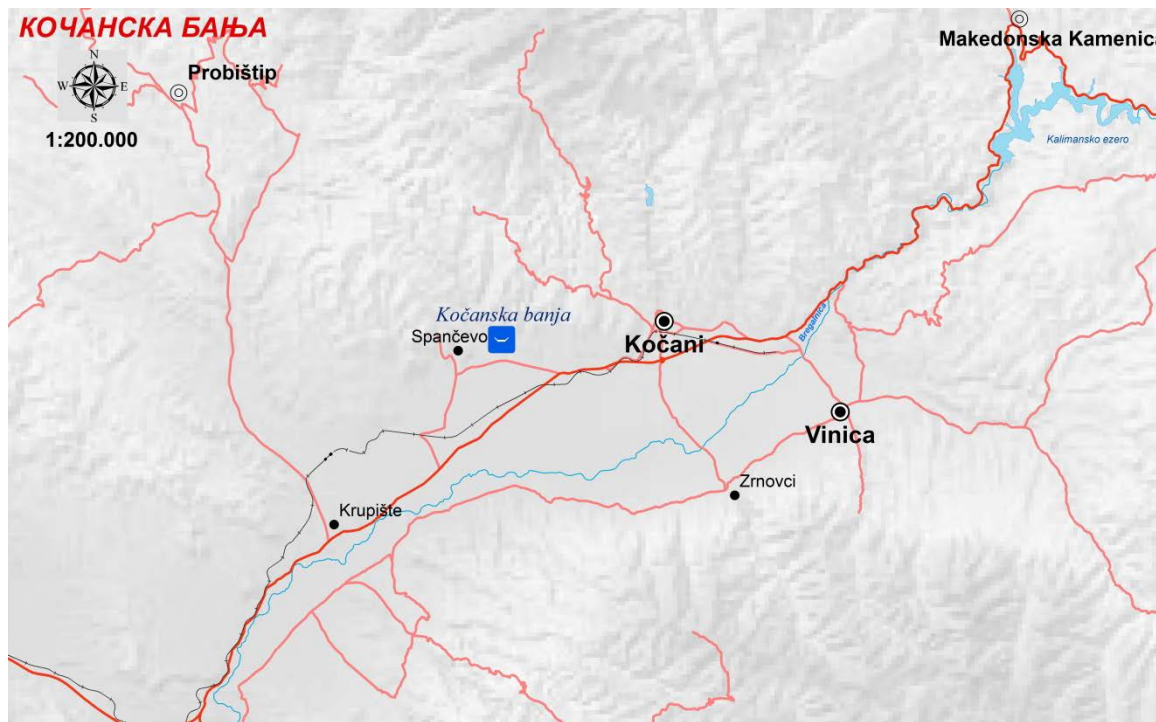
Народните обичаи како туристичка атракција

Кај овдешниот народ народните обичаи отсекогаш претставуваат време кога се искажуваат многу, со традиција чувани, негувани и со почит кон традицијата. Во овој крај обичаите посебно се негуваат и обележуваат, како што се обичаите на Василица и Прочка. Овие обичаи се проследени со многу верски обичаи, придружувани со тапан и гајда, што преставува посебна туристичка атракција.

Националната исхрана како етнографска туристичка вредност

Националната исхрана во овој крај е мошне богата и традиционална. Близината на Скопје за Катлановска Бања е дополнителен квалитет. Во многуте угостителски објекти постои можност за презентирање на стари македонски јадења, како што се разни сарми од лозов лист, штафел и пити, потоа презентација на разни ракии и вина.

7. КОЧАНСКА БАЊА

Слика бр.7: Мапа на Кочанска Бања

7.1. Историски развој на Кочанска Бања

Поради поволната географска местоположба и одличните природни карактеристики, оваа територија била населена од најстарите антички времиња, најпрво од пеонците, медите и траките, а во 80-тите години од VI век почнуваат да се населуваат Словените, поточно до VII век припадниците на племето Смолјани ја колонизираат Кочанската Котлина и се утврдуваат во неа. Иако денес оваа бања не ги користи во потполност потенцијалите кои ги поседува, треба да се истакне дека се работи за бања која ја користеле и Римјаните. Во периодот на Османлиското владеење на нашите простори, бањата била користена и од Турците, во 1662 година ја споменува патеписецот Евлија Челебија¹⁰⁴. Тоа значи дека бањата има долга традиција и дека во туристичко атрактивна смисла таа поседува и значајни особини. Во периодот до Втората светска војна бањата имала

¹⁰⁴Евлија Челебија е еден од најславните отомански патеписци, кој патувал низ териториите на Отоманската Империја и околните земји во период од четириесет години. Патеписите на Челебија се од големо значаење за историографијата на разните места во Македонија, бидејќи истите даваат увид во нивниот изглед, дух и локалниот начин на живот во тоа време.

само еден базен кој се користел и од мажи и од жени, а по војната се изградени уште еден базен и објект за сместување. Во моментот, бањата не е отворена за посетители.

7.2. Туристичко-географска положба на бањата

Селото Бање се наоѓа во источниот дел на Република Македонија, на 7 км од Кочани од десната страна на магистралниот пат Кочани-Штип. Сместено е во подножјето на Осоговските Планини и лежи на последните ограноци од ридиштата на овие планини, кои благо се спуштаат кон котлината на надморска висина од 340 м. Од источната страна се наоѓа селото Тркање, а од западната селото Спанчево, кон југ селото се граничи со плодните оризови полиња во Кочанската Котлина, која е затворена од планината Плачковица. Народната традиција зборува дека селото Бање своето името го добило по бањата и изворите на топла вода.

7.3. Сообраќајна поврзаност на бањата

Кочанската Бања се наоѓа во непосредна близина на магистралната сообраќајница со која се поврзува со Штип (30 км) и Велес (70 км), а потоа излегува на автопатот Скопје-Гевгелија, односно со оваа сообраќајница бањата е поврзана со Централна Македонија. На исток, пак, бањата е поврзана со Винаца (10 км), Македонска Каменица (30 км), Делчево (55 км), Берово (60 км) и бугарската граница (65 км), а на запад е поврзана со Пробиштип (36 км) и Кратово (48 км). Сообраќајно значење има и постоечката железница која е изградена 1926 год. Преку оваа железничка линија бањата е поврзана со Штип-Велес-Скопје.

7.4. Природно-туристички вредности на бањскиот простор

Природните убавини, еколошки чистиот амбиент и поволната клима се одлични предуслови за посета од страна на туристите. Особена туристичка вредност имаат Осоговските Планини кои изобилуваат со прекрасна природа и бујна шумска вегетација. Исто така, во близина на бањата се наоѓа Кочанската Котлина, низ која поминува реката Брегалница. На југ од неа се простира планината Плачковица. Покрај овие природни туристички вредности, Кочанската Бања се карактеризира и со вештачкото езеро Гратче кое нуди можност за капење, сончање и риболов.

7.4.1. Релјефни карактеристики на бањскиот простор

Бањскиот простор околу Кочанската Бања се одликува со разновидна релјефна структура. Од една страна има изразен планински релјеф кој е

јасно ограничен со ниски превои, раседи и котлина. Поради старите помалку цврсти карпи, планината има заоблени била и врвови. Затоа припаѓа во видот на громадни или раседни планини. Од друга страна, пак, има и рамничарски дел, котлина низ која поминува реката Брегалница и на која има обработлива земјоделска површина. Карактеристично за овој простор е што преовладуваат шумите, додека пасиштата и обработливото земјиште завземаат приближно иста површина. Котлината има релјефна погодност и плодна почва, која заедно со расположивата хидрографска мрежа овозможува природно движење на водата и дозволува житните култури, посебно оризот, да егзистираат во извонредни природни услови.

7.4.2. Климатски карактеристики на бањскиот простор

Климата во Кочанска Бања е умереноконтинентална под влијание на изменето средоземноморска која се пробива по долината на реката Брегалница. Таа се одликува со релативно високи температури и малку врнежи. Средната просечна годишна температура на воздухот изнесува 13°C, со што Кочанската Котлина се вбројува во редот на топлите котлини во Р.Македонија. Годишната просечна сума на врнежи во Кочанската Бања изнесува 538 мм. Климатските фактори се значајна туристичка вредност за бањата.

7.4.3. Карактеристики на растителниот и животинскиот свет

Кочанската Бања е богата со растителен и животински свет. Во нејзината околина, на север се наоѓаат Осоговските Планини¹⁰⁵ (Царев Врв 2085 м.н.в.), каде можат да се сретнат различни видови листопадни шуми како даб, брест, габер, јасен, леска и слично. На југ во Кочанската Котлина се одгледува ориз и земјоделски производи.

Животинскиот свет е застапен со најразличен дивеч како елен, срна, муфлон, диви свињи и други. Исто така, се сретнува и прелетен дивеч како еребица, фазан и др. Важно е да се спомене и фазанеријата во село Чифлик, во која се ведат млади фазани кои подоцна се пуштаат во резерватот на ловното друштво „Осогово“.

---

¹⁰⁵ Постојат многу легенди за тоа како Осогово го добило името, но најпозната е онаа според која тоа потекнува од старите саксонски рудари кои во минатото на ова подрачје ископувале злато и сребро. Приказната вели дека името настанало со спојување на зборовите од старогерманскиот јазик „osso“ (Господ) и „gov“ (место), што значи „Божјо место“.

7.4.4. Хидрографски карактеристики на бањата

Изворите во Кочанска Бања се карактеризираат со специфични хидролошки, односно хемиски – минеролошки и термички својства, како и со количеството на вода која извира на овој простор. Количеството на вода во бањата во подолг период била незадоволителна. Со извршените дупчења количеството на термоминерална вода изнесува над 65 литри во секунда. Температурата на водата е 64°C, што значи дека станува збор за мошне погодна вредност. Тоа овозможува користење во бањска намена, бидејќи се работи за хипертермална вода. По хемискиот состав, бањата припаѓа во групата на слабоминерализирани термички води. Во неа преовладуваат хидрокарбонатите, слабо е алкална и со низок степен на радиоактивност. Од катјоните најмногу содржи натриум, калиум, калциум и магнезиум, а од анјоните хлор, сулфати, хидрокарбонати, силициумоксид, алуминиумоксид, железооксид и др. Поседува и ретки минерали, како што е литиумот, цезиумот, рубидиумот и слично.

Кочанската Котлина е најголем термален басен на води со високи температури на Балканскиот Полуостров. Во него досега се направени 18 дупнатини од кои 14 се самоизливни, а водоносните хоризонти се јавуваат на длабочина од 86 до 1096 метри, со штедрост од 2,2 до 350 л/сек и температура од 50 до 80°C. Во близина на Кочанската Бања, кај селото Долни Подлог од дупнатина длабока 318 метри откриена е топла минерална вода со јачина од 95 литри во секунда и температура од 80°C, што може да претставува основа за изградба на бањски здравствено-рекреативни објекти.

Пример за алтернативен начин на кој се користат геотермалните¹⁰⁶ води се двете локални училишта и спортската сала во Кочани, кои ја користат геотермалната вода за затоплување и со тоа го намалуваат користењето на нафта и испуштањето на штетни гасови за 50%.

7.4.5. Лекувачки можности на бањата

Термалната вода во лекувањето се употребува главно на два начина: со капење и со пиење. Водата од Кочанската Бања се користи при лечењето на следните болести:

- Сите видови ревматични заболувања;
- Заболувања на жолчните патишта и жолчната кесичка;

---

¹⁰⁶ Името „геотермална“ потекнува од двата грчки збора „geo“ - земја и „therme“ – топлина.

- Заболувања на мочните канали;
- Гинеколошки заболувања;
- Воспалување на нервите;
- Болести на желудникот и дванаесетпалечното црево;
- Состојби по повреди на коскениот систем и други заболувања.

Ниската радиоактивност на водата во Кочанската Бања благотворно делува на катаралните воспалувања и заболувањата на дишните патишта.

7.4.6. Рекреативни можности на бањата

Кочанската Бања располага со повеќе природно-рекреативни елементи. На 20 км северно од Кочани, во преградите на Осоговските Планини на 1580 м надморска височина се наоѓа туристичкиот локалитет Пониква, покриен со густа букова шума и разновидна тревна вегетација. Поради поволната клима Пониква претставува извонредно место за развој на летен и зимски туризам. На Пониква се изградени сместувачки капацитети и спортско-рекреативни објекти, постои детско одморалиште со 220 легла, ски-патеки, 2 ски-лифта, викенд населба, ресторан, мотел, а посебна привлечност нуди ловниот резерват „Осогово“ богат со трофеен дивеч. Природните убавини, еколошката чистота и богатството со дивеч се одлични предуслови и овој дел од Осоговските Планини да се развие во европски туристички и спортски ловен центар. За рекреација е погодно и вештачкото езеро Гратче кое се наоѓа на 6 километри северно од Кочани, на Кочанската Река, на надморска височина од 465 метри. Акумулацијата има зафатнина од 2160000 м³, а вкупната површина што ја зафаќа е 19 ха. Има повеќеенаменски карактер и тоа: наводнување, рекреација и водоснабдување. Езерото е сместено во извонредно живописна клисура со мошне атрактивна околина, бујна шумска и тревна вегетација. Во текот на летниот период се користи за излети и рекреација. На западниот брег од езерото има изградено модерен мотел-ресторан од висока категорија, кој располага со 22 соби, 3 апартмани и ресторанска сала со 320 места.

7.5. Антропогени туристички вредности на бањата

Во непосредна близина на бањата се наоѓаат повеќе антропогени туристички ресурси како:

- Црквата Св. Ѓорѓи во Кочани;
- Манастирскиот комплекс Св.Пантелејмон изграден во XIX век, кој се наоѓа во атарат на село Пантелеј оддалечено 12 км од Кочани. Секоја година на 9-ти август овде се одржува црковно-народен собор кој привлекува илјадници посетители;

- Археолошкиот локалитет Долно Градиште кој се наоѓа на 6 км северно од Кочани, во подножјето на Осоговските Планини, а на северниот брег од вештачкото езеро Гратче;
- Археолошкиот локалитет Пилаво кој е сместен на возвишение на левиот брег на Брегалница, во близина на селото Бурилчево;
- Локалитетот Алењак во самиот град Кочани, на истоимениот рид, каде се откриени бронзени наоди од култен карактер кои упатуваат на железното време;
- Локалитетот Куново - Чуки (или Турски гробишта) се наоѓа во јужниот дел од Кочани каде се наоѓале 5 могили од железното време, а имало и тврдина;
- Археолошкиот локалитет Црквиште кој се наоѓа во селото Мородвис во близина на Кочани и во кој се пронајдени остатоци од четири цркви и вредни предмети што им припаѓаат на различни култури, уште од времето на Јустинијан I, па наваму. Браќата Кирил и Методиј, основоположниците на словенската писменост од 845-855 г. престојувајќи во Брегалничката област (Мородвис) отпочнале со ширење на христијанството на словенски јазик.

7.5.1. Манифестациски туристички вредности на бањата

За развојот на Кочанската Бања од големо значење се манифестациските туристички вредности како: Мајските театарски смотри, Ликовната колонија и најпознатата манифестација од овој крај – Денови на кочанскиот ориз. Оваа интернационална манифестацијата го слави оризот, симболот на кочанскиот крај со векови наназад. Тоа е спој на традицијата и современиот уметнички израз и приказ на патот на оризот како култура, од нивата до трpezата. Духовното и материјалното културно наследство се пренесува преку песната, орото, народните обичаи, традиционалната кујна, изложувањето на стари предмети и алатки за обработка на ориз.

Главен настан на Деновите на кочанскиот ориз е зажнејувањето, со кое се прикажува рачното собирање на родот од нивите со срп и сите адети-обичаи со него - благослов за жетвата, аргатски ручек на нива, наджнејување и натпејување меѓу жетварите, како и врзување снопје. Автентичната изведба на жетва со срп, со фолклористи во изворна народна носија е чин на враќање кон корените и нераскинлива врска со традицијата и се одржува на оризовите ниви во село Долни Подлог, кочанско. Во рамките на манифестацијата се промовира и жетварската убавица на годината, а се одржуваат и повеќе придружни манифестации - промоции на книги, на це-де со викоични песни од Осоговијата, на видео филм за

природните реткости и знаменитости во Осоговијата, театарски претстави и изложба на фотографии за преработката на оризот низ минатите години.

7.5.2. Етнографски туристички вредности

Составот на населението во кочанскиот крај го сочинуваат главно Македонци, Роми, Турци, Власи. При проучување на туризмот кај нас е потребно да се посвети поголемо внимание на етнографските туристички вредности кои се мошне интересни и привлечни за туристите и би требало да се вклучат во туристичката понуда.

Народна носија

Народната носија е во помала или поголема зависност од географскиот фактор. Карактеристично за носиите од овој крај е тоа што претставуваат комбинација од планинско-полски¹⁰⁷. Изработувани биле од коноп, лен, памук па дури и од свила. Машката носија била составена од кошула, фистан, елек, појас, чакшир, антерија, пешкир, цубе, чорапи, капа.

Женската носија била составена од кошула, ракавици, манта, елек, антерија, пешкир, чорапи, опинци, шамија, бришалка, колца, вез, накит.

Народни игри, песни и музички инструменти

Народната музика се пренесува од колено на колено по пат на усно предание. Во Македонија постојат голем број народни игри и песни кои го одразуваат животот, работата и обичаите на луѓето кои живеат во неа. Голем дел од оваа музика има свои карактеристични национални белези. Македонските народни игри имаат свои карактеристики кои се манифестираат во разнообразието и богатството на движењата и ставовите. Карактеристично за овој крај се жетварските песни, од музички инструменти се користат гајдата, тапанот, зурлата. Мелодијата во нашите народни игри се темели врз куса, ритмички впечатлива и изразена музичка основа, наменета за играње.

Народните обичаи како туристичка атракција

Обичаите кај населението од овој крај се бројни, разновидни и туристички привлечни. Од многуте, позначајни се празнувањето на Ѓурѓовден со зелник, биено млеко, ѓердани од зеленило и песна. Овој обичај е поврзан со пуштањето на овците на пасење и разделбата со

---

¹⁰⁷ Здравев, Ѓ. *Македонски народни носии*. Матица македонска, Скопје, 1996

јагнето - цицалче. Празнувањето на Бадник со посна вечера збогатена со блага баница, посен грав, сува пиперка и задолжителен специјалитет од ориз,а покрај софрата бадниково дрво и запалена свеќа кон изгрејсонце. Празнувањето на Водици е, исто така, карактеристично за овој крај.

Националната исхрана како етнографска туристичка вредност

Националната исхрана е карактеристична за овој крај. Традиционални кочански јадења се: кочанската лапа, сутлијаш, пита со ориз и праз, салатата со ориз и други.

За приготвување на лапа потребно е:

- 800 г ориз,
- 400 г афион,
- 500 г шеќер,
- 1 ванилин шеќер и
- вода.

Начин на приготвување: На оган се потпекува афионот во неподмачкано тавче. Потоа се става во дибек за толчење. Истолчениот афион се става во тенџере со зовриена вода и се меша. Потоа се додава оризот. Со повремено мешање се вари додека омекне оризот. На крај се додава шеќер и ванилин шеќер, по желба.

III. МЕНАЏМЕНТ ВО БАЊСКИТЕ ЦЕНТРИ

1. Управување со просторните ресурси

Просторните ресурси во бањскиот простор се битен фактор за развој на бањскиот туризам. Меѓутоа, рационалната и правилната употреба на лековитата вода зависи од стручноста на медицинскиот кадар. Исто така, како важен елемент е и управувањето со сместувачките капацитети кои што се поврзани со ресторанскиот, односно кујнскиот блок.

Правилното и квалитетно управување со предметите за работа претставува предуслов за успех. Од тоа, во голема мерка, ќе зависи и ефикасноста на работењето на објектот. Изворот, објектот, апаратите и опремата мора да бидат во функција на потребите на корисниците, односно гостите.

За да може да се оцени потенцијалната потрошувачка, потребно е да се одредат пазарните сегменти, а потоа и да се спроведат соодветни мерки на управување со ресурсите.

2. Управување со работни процеси

Работниот процес во бањските центри е многу хетероген. Во него се соединуваат процеси од:

- Здравствен,
- Сместувачки (хотелски) и
- Ресторански (подготовка и сервирање на храна за гости).

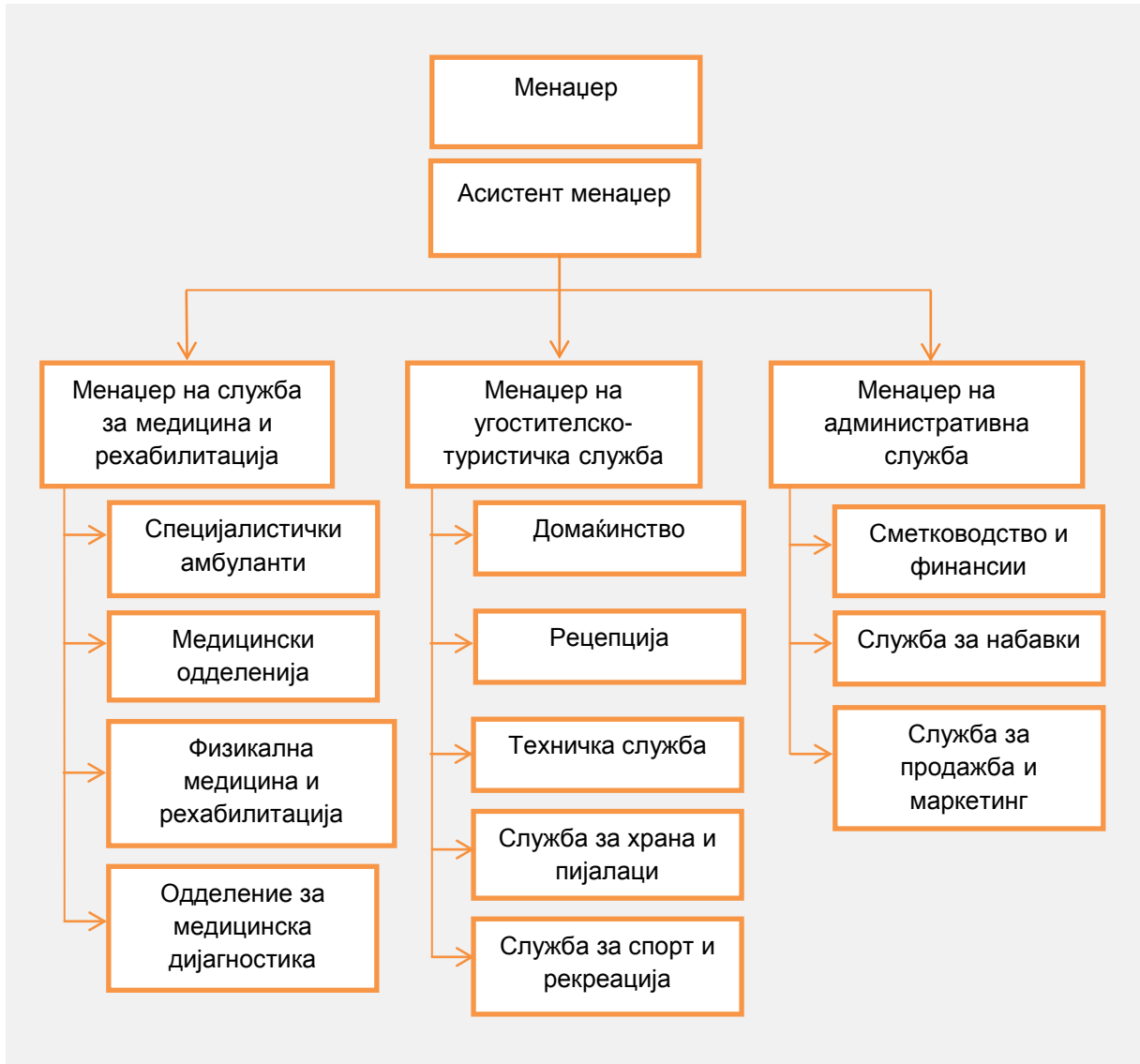
Здравствениот дел во бањата се извршува од лекари со одделни специјализации од областа на медицината. Бањата поседува и помошен медицински персонал кој е потребен за успешно вршење на работата во овој дел.

Ресторанскиот персонал е мошне важен елемент. Тоа се однесува на успешното и ефикасно извршување на работите во приготвувањето на квалитетна и здрава исхрана според потребите на гостите и правилно и квалитетно сервирање и служење на гостите. Во сместувачкиот дел работата треба да се извршува мошне квалитетно. Гостите можат да имаат и различни потреби, односно услови за сместување и движење од хотелскиот до здравствениот дел.

Сите претходно наведени делови имаат заедничка служба која ја координира севкупната работа во бањскиот комплекс. Нејзината задача е

објектот што поуспешно да работи и да остварува поголем профит. Шематскиот пристап во еден бањски капацитет е претставен подолу.

Дијаграм бр.1: Организациска шема на управување и раководење во бањските центри

Извор: Bartoluci, M., Birkić, D. Upravljanje kvalitetom ljudskih resursa u zdravstvenom turizmu. Acta Turistica Nova, Vol 5, No. 1, pp. 1-142, 2011

3. Современа и специфична примена на менаџментот во бањските центри

Следејќи го туристичкиот пазар и бројните промени кои се случуваат во него, субјектите на туристичката понуда на различни нивоа, во својата глобална ориентација мора да вршат постојани прилагодувања на пазарните тенденции. Повлекувањето на промените, трендовите и тенденциите на бањскиот туризам, дава подлога за ефикасно и ефективно работење во бањските центри. Истовремено се создаваат рамки во кои бањските центри треба да постават свои стратешки цели и определби, така што во наредниот период би требало во позитивен правец да се насочат движењата на развојот.

Во овој контекст на бањскиот туристички пазар можат да се издвојат следниве долгорочни трендови: брз развој на бањските центри поединечно и развој на здравствениот туризам, со што битно ќе се зголеми промотивната активност на менаџментот и маркетинг концепцијата, а еколошките проблеми ќе се најдат во центарот на вниманието. Појавувањето на инвеститори ќе овозможи развој на меѓународниот туризам. Маркетинг активностите на туристичкиот пазар во современите услови на работење, треба да се однесуваат на основните и условите со кои располагаат бањските центри, бидејќи тие се предуслов за примена на менаџментот во бањскиот туризам. Како основен елемент менаџментот ја третира туристичката понуда. Тоа претставува одредено количество на добра и услуги што треба да се пласираат со одредени цени на туристичкиот пазар, со цел да ги задоволат потребите на носителите на туристичката побарувачка.

Од овој аспект, туристичката понуда ја сочинуваат услугите во здравствениот дел со сите свои природни лекувачки можности.

Исто така, ги опфаќа електротерапијата, кинезитерапијата, парафинска терапија и подводна масажа. Нив ги водат лекари специјалности. Треба да се имаат предвид и другите активни фактори во кои влегуваат општествените услови. Многу внимание треба да се посвети во презентацијата на сместувањето, условите во хотелот од аспект на потребите на потенцијалните корисници и подготвување по желба, односно по видови потреби, односно болест, со што ќе се оствари и ефикасност во презентацијата и искористувањето на бањските центри.

IV. СПЕЦИФИЧНОСТА НА ИСХРАНАТА ВО БАЊИТЕ

1. Исхрана во бањите

Исхраната во бањите е од голема важност за туристичкиот развој. Рационалната исхрана овозможува организмот да добие материи кои му се секојдневно потребни. Во текот на денот човекот треба да прими околу:

- 2 литри вода,
- 70 гр белковини,
- 70 гр масти,
- 300 гр јаглени хидрати,
- 4,5 гр минерални соли,
- 3,5 гр витамини.

Овој износ е променлив во зависност од неговата работа¹⁰⁸.

Преголемиот или премалиот број на калории како и прекумерните количини, можат да доведат до тешко нарушување на метаболизмот.

Бањската исхрана е уметност во примањето. Болните гости се под режимот на исхрана. Тоа не треба да подразбира скратување или смалување на оброците при лечењето. Начинот на исхрана не значи одрекување од храна, туку воспоставување рамнотежа со составните делови на оброкот. Во овој случај гастрономијата и диететиката се многу важни.

Храната треба да биде вкусно подготвена со добар квалитет и умерено зачинета. За да нема оптоварување секој оброк количински треба да биде умерен. Правилата во гастрономијата се:

1. Избор на јадење,
2. Одбирање на продукти од кои јадењето се состои,
3. Добро приготвено и
4. Контролирана количина.

Бањската исхрана е важен чинител која може да придизвика или воспостави совршено здравје. Тоа е логично бидејќи преку храната организмот доаѓа до потребните материи за непрекинато работење.

2. Диетална исхрана

Исхраната на болните денес зазема многу важно место во лечењето и често е и единствен начин да им се даде помош на болните.

---

¹⁰⁸ Нови кувар. Глобус, Загреб, 1974.

Диеталната исхрана, како и останатите дејности во медицината, има направено значајно влијание во лекувањето. Медицинските стручни лица им даваат писмени упатства на болните за ваков начин на исхрана и потребите од овој вид исхрана.

Основно правило во диеталното готвење е дека е потребно поединечно, односно индивидуално готвење. Секој болен да има посебна исхрана приспособена според потребите на болните и лечењето. За секој болен треба строго приспособување на поедини фактори во исхраната водејќи при тоа грижа за состојбата на болните.

Второ правило е да се води грижа за дозволеното количество на одредена храна и нејзината хранливост и калорична вредност. Вештината се состои во тоа што квалитетот треба вештачки да се доизгради. За хранливата вредност треба да се грижи лекар кој ги лечи болните. Но, сепак, главната задача е во кујната, односно кај готвачот.

3. Ресторанско работење

Угостителските услуги се даваат на посебен угостителски начин, со цел да ги подмират потребите на населението за сместување, исхрана и пијалаци.

Според тоа, угостителските услуги за сместување, исхрана и точење на пијалаци претставува основен предмет во вршење на работата, а содржината на дејноста претставува главен резултат на работата на угостителските претпријатија.

Давањето услуги за сместување се состои во издавање наместени соби, кревети, апартмани и други помошни услуги.

Услугите во исхраната се состојат во задоволување на потребите на луѓето во исхраната во приготвувањето и послужување на топли и ладни јадења, десерти и други јадења.

Давањето услуги во точење пијалаци се состои во задоволување на луѓето со пијалаци, однапред подготвени. Точење и послужување разни видови пијалаци, напивки и варени мешавини. Сите овие услуги се даваат на посебен угостителски начин, т.е. се приготвуваат, продаваат, послужуваат на гостите кои ги користат и консумираат во угостителскиот објект.

За современо вршење на угостителски услуги потребно е претходно да се обезбеди што поголем извор на разновидни услуги, подобар квалитет

на услугите и поголема култура на послужување. Со зголемување на асортиманот на услугите ќе се обезбеди голем избор со цел да се задоволат потребите, желбите и вкусот на гостите. Кај квалитетот на услугите важна улога има начинот на приготвување и подготвување на соодветен технолошки процес, составот и квалитетот на продуктите и материјалите како и изглед на одредени јадења и пијалаци. Кај пијалациите важен е начинот на послужување, квалитетот и поднебјето од каде потекнуваат¹⁰⁹.

Исхраната во хотелско-угостителските објекти во бањските центри, покрај бањската исхрана (диетална), се врши ресторанска и пансионска исхрана. Разликата меѓу ресторанска и пансионска е во тоа што во ресторанската се приготвува храна за однапред непознати гости. Изборот на храна е таков што се приготвува јадење веднаш кога гостинот ќе пристигне. Во пансионската исхрана се приготвува јадење за однапред познати гости (мени карта). Овој систем на исхрана е многу важен во ресторанската исхрана, односно во хотелско-бањските центри каде што се врши пансионска исхрана на гостите кои повеќето се корисници на ваквите услуги. Овој вид туристи се мошне чувствителни и затоа треба да им се посвети поголемо внимание бидејќи од тоа зависи дали ќе можеме да го задржиме и повторно го вратиме гостинот или, пак, засекогаш ќе го изгубиме.

Тука не завршуваат можностите на овие објекти-ресторани кои со своите просторни можности можат да даваат и повеќе услуги на потенцијалните корисници, такви се разни свечености и приеми како: ладно бифе, коктел партија, банкети, свадбени банкети, банкет од протоколарен карактер и други свечени приеми.

---

¹⁰⁹ Таневски, Р., *Организација и техника на работење во угостителството*. Охрид, 2000.

V. ЗАШТИТА НА ПРОСТОРОТ ВО БАЊИТЕ

Во современи услови на живеење, кои се карактеризираат со брз индустриски развој, динамично техничко-технолошки промени, како и модернизација и урбанизација на населените места, сè повеќе доаѓа до израз нарушувањето на квалитетот на животната средина. Затоа, голем број жители од вакви средини имаат потреба да посетат средини во кои нема загрозување.

Бањските центри се простори во кои грижата за заштита на природата е првокласна. Со заштита ќе се овозможи тие да ја одржат автентичноста на природата и да бидат посетени во голема мерка. Ако бањските простори ги загубат вредностите, нивното користење ќе се маргинализира.

1. Фактори за загадување на животната средина во бањите во Република Македонија

Заштитата на природата и развојот на туризмот се наоѓаат во неразделна зависност. Бањскиот туризам отсекогаш бил голем корисник на природата, така што тој има двојна активна улога: развојна и заштитна.

Бањите во Република Македонија можеме, според степенот на заштитеност, да ги поделиме во три групи. Во првата група се Ќежовица, Кумановска и Катлановска Бања, во втората група се: Банско, Негорска Бања и Дебарските Бањи, а во третата група е Кочанската Бања.

Бањите од првата група се најзагрозени од следниве причини:

- Бањата Ќежовица, се наоѓа на самиот брег на река Брегалница чија вода е мошне загадена од повеќе индустриски објекти чии нечистотии директно или индиректно се влеваат во реката. Така, отпадоците од фабриката за хартија како и други индустриски капацитети од Кочани не се прочистени, туку директно се влеваат во Брегалница. Поголема опасност доаѓа од отпадоците од рудникот Злетово во Пробиштип и од повеќе индустриски објекти од Штип кои се наоѓаат по течението на реката Брегалница;
- Кумановска Бања можеме да кажеме дека е најзагрозена. Кумановска Река има вода од четврта категорија на загаденост. Оваа река директно е загадена од индустријата во Куманово како и од фекалии кои доаѓаат во водите на оваа река;
- Катлановска Бања ја дели судбината со Кумановска. Кумановска Река ја загадува реката Пчиња која тече во близина на Катланово.

Од сето наведено за овие бањи произлегува заклучок дека е потребно истите да се сочуваат од понатамошна опасност од загадување со целосно спречување на отпадните води непречистени да се влеваат во реките, со што степенот на загаденост ќе се намали и ќе се сочуваат природните извори на бањите, со што ќе се овозможи и обновување на флората и фауната во овие реки.

Бањите во втората група се во подобра положба за разлика од бањите во првата група.

- Бања Банско се наоѓа во подножјето на Беласица обрасната со шуми и нема други поголеми загадувачи во непосредна близина. Опасноста од загадување е помала. Тоа и не значи дека не треба да се води грижа за понатамошно заштитување на овој простор, особено од неконтролиран проток на канализациони мрежи и други фекални загадувања;
- Негорска Бања по својата локација делумно е заштитена и има прилично добра инфраструктура, но постојат можни загадувања. Село Негорци нема колекторски систем, така што отпадоците и канализациската мрежа се едни од потенцијалните загадувачи;
- Дебарски Бањи имаат добра географска положба. Тие се заштитени од поголеми сериозни загадувачи. Поголем е ископот на природни ресурси за потребите на фабриката Кнауф, што може да доведе до поголеми нарушувања;
- Кочанската Бања во село Бање се наоѓа во центарот на оваа населба. Нормално дека во оваа рурална средина бањата не е заштитена од нечистоти, бидејќи изворот е во самото село и постои потенцијална опасност за загадување.

Покрај овие фактори за загадување на банските простори, можат да се набројат и врнежите од дожд кои со себе носат големи концентрации на нечистотија, како последица на пошироки размери на загаденост на воздухот и почвата.

2. Примена на мерки за заштита на животната средина во бањите во Република Македонија

Во последните години работите се раздвижени и помрднати од мртва точка, така што во целосна функција е Министерство за животна средина и просторно планирање¹¹⁰. Донесен е Законот за животната средина¹¹¹, а функционира и Еколошки инспекторат и Информативен систем за еколошки

¹¹⁰ <http://www.moepp.gov.mk/>

¹¹¹ Закон за животна средина. Службен весник на РМ, бр.53/2005.

состојби. Почна изработка на повеќе студии, еколошки акциони планови, а зачестија и казнувањата на загадувачите. Исто така, сè „поагресивна“ стана и Граѓанската иницијатива за заштита на човековата околина, така што се намножија еколошки друштва и организации. Воедно, зачестија и конкретни акции за чистење на дивите депонии, пошумување на голините, јавните кампањи и сè побројните еколошки проекти, чија реализација ја финансираат најчесто странски фондации.

Законот за животната средина е добра основа да се зачува природната средина во сите бањско-климатски леčiliшта, па и пошироко во целата земја. Сочувувањето на природата и неменувањето со сила, односно немањето почит кон самата природа, неминовна е примената на казнените одредби кои се содржани во Законот за животната средина. Можеби како методи не се добри, но немањето слух и почит кон самата природа, тие се неопходни и во повеќето случаи ефикасни, како методи да се чува и почитува животната средина. Сето ова со поголема ефикасност може да се спречи и со поголема ангажираност од страна на еколошкиот инспекторат кој и самиот треба повеќе да е активен на самиот терен, а не само да постои како систем за заплашување, туку треба да работи и едуцира на самиот терен и да функционира како институција која ја заштитува животната средина од сите оние кои не се придржуваат кон самата природа, како чувари и љубители на чистата средина. Во колку сето претходно вроди со плод, во крајна мерка треба да се врши и конзервација на одделни простор. Стопанските субјекти, со својот процес на работа повеќе придонесуваат за загадување на животната средина, а воедно штетното дејствуваат врз човекот којшто самиот е против себеси.

Едно е јасно. Потребно е многу да се работи, првенствено на полето на легислативата, јакнењето на еко грижата на совеста или, поедноставно кажано, еколошката свест и едукација на посебен кадар, како и имплементацијата на постоечките закони, а не само нивно формализирање итн.

Бањските центри, за да ја сочуваат чистата средина во нивната околина, треба да ги преземат следните мерки:

1. Чување на околината од секојдневни загадувања на посетителите;
2. Регулирање на отпадните води во овие центри;
3. Чување и негување на шумскиот потенцијал и негово обновување и
4. Рационално користење на природното богатство и чување на вишокот вода.

VI. МЕСТОТО НА БАЊСКИОТ ТУРИЗАМ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

1. Карактеристики на бањскиот туристички промет во Република Македонија

Карактеристиките на бањскиот туристички промет во нашата земја се разгледани преку обемот и структурата на туристичкиот промет, неговата дистрибуција и просечната должина на престој.

1.1. Обем и структура на туристичкиот промет во бањските места

Обемот и структурата на туристичкиот промет ќе ја согледаме преку доаѓањата и ноќевањата на туристи во бањските центри. Обемот и структурата на туристичкиот промет најдобро ја изразуваат развојната димензија на бањскиот туризам во нашата земја. Тие го изразуваат нивото на посетеност и престој, а преку нив можеме да го утврдиме и просечниот престој.

Табела бр.22: Доаѓања на туристи во бањските места 2006-2013

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Вкупно за РМ	499473	536212	605320	587770	586241	647568	663633	701794
Вкупно за бањските места	19680	20820	22965	21369	28574	27441	27430	28405
Домашни туристи	16195	16110	17776	17062	24688	23401	23826	24380
Странски туристи	3485	4710	5189	4307	3886	4040	3604	4025

Извор: Завод за статистика на РМ, публикации - Туризам во Република Македонија 2005-2009 и Туризам во Република Македонија 2009-2013

Анализата на Табела бр.22, покажува дека во периодот од 2006 до 2013 год., бројот на доаѓања на туристи во бањските места во нашата земја се одликува со постојано зголемување во обемот во разгледуваните години. Најголем број на доаѓања на домашни туристи се забележани во 2010 год., а најмал во 2006 год. Во периодот од 2006 до 2013 год. се забележува константно зголемување на бројот на туристите, како домашни така и странски.

Најголем број на доаѓања на странски туристи бележиме во 2008 година, најмал во 2006 година.

Табела бр.23: Ноќевања на туристи во бањските места 2006-2013

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Вкупно за РМ	1917395	2019712	2235520	2101606	2020217	2173034	2151692	2157175
Вкупно за бањските места	120298	119835	137166	134840	216526	220640	216516	222362
Домашни туристи	104253	96772	108634	106980	189324	193274	190749	195665
Странски туристи	16045	23063	28532	27860	27202	27366	25767	26697

Извор: Завод за статистика на РМ, публикации - Туризам во Република Македонија 2005-2009 и Туризам во Република Македонија 2009-2013

Според податоците од Табела бр.23, во периодот од 2006 до 2013 год., бројот на ноќевањата на туристи во бањските места се движи во обем од 120 до 220 илјади. Најголем број ноќевања на домашни туристи се забележани во 2013 год., а најмал во 2007 год. Најголем број ноќевања од страна на странските туристи се остварени во 2008 год., а најмал во 2006. Во периодот од 2006 до 2013 год. се забележува речиси двојно зголемување на остварените ноќевања од страна на туристите, како домашни така и странски.

1.2. Просечна должина на престој во бањските места

Престојот претставува еден од индикаторите на квалитетот на услугите. Продолжувањето на престојот претставува успешна туристичка активност. Продолжениот престој подразбира успешност во пласманот на туристички услуги и изразено ниво на задоволство на туристичката клиентела. Престојот се определува со бројот на остварени ноќевања, а просечната должина на престој на туристите можеме да ја добиеме кога ќе ги поделиме вкупниот број на остварени ноќевања со бројот на доаѓања на туристи.

Табела бр.24: Просечна должина на престој во бањските места 2006-2013

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Просечно за РМ	3.83	3.76	3.69	3.57	3.44	3.35	3.24	3.07
Просечно за бањските места	6.11	5.75	5.97	6.31	7.57	8.04	7.89	7.82
Домашни туристи	6.43	6	6.11	6.27	7.66	8.25	8	8.02
Странски туристи	4.6	4.89	5.49	6.46	7	6.77	7.14	6.63

Извор: Завод за статистика на РМ, публикации - Туризам во Република Македонија 2005-2009 и Туризам во Република Македонија 2009-2013

Во периодот од 2006 до 2013 год., просечната должина на престој на туристите во бањските места изнесува 6.93 денови. Просечната должина на престој во овој период за домашните туристи изнесува 7.09, а на странските туристи 6.12 денови. Доколку направиме компарација со просекот на ниво на Република Македонија, кој за дадениот период изнесува 3.49 денови, можеме да дојдеме до следниот заклучок. Двојно поголемиот просечен престој на туристите во бањските места, со оној во нашата земја можеме да го објасниме со престојот на туристите во бањските центри. Имено, посетителите во овие објекти престојуваат подолг временски период поради терапиите и препораките од медицинските лица и, поради таа причина, просечната должина на престој е релативно голема.

2. Состојбата на бањскиот туризам во Република Македонија

Напорите на угостителско-туристичките работници во бањскиот туризам како и другите учесници во туристичкиот промет се насочи кон две насоки и тоа:

- Продолжување на туристичката сезона и
- Вклучување на другите сместувачки капацитети во туристичката понуда.

За продолжување на туристичката сезона и пласманот на сместувачките капацитети на странскиот туристички пазар, потребно е преземање на обемни акции на полето на пропагандата во странство.

За освојување на странскиот пазар потребен е настап со единствена понуда на вкупните сместувачки капацитети и подобрување на квалитетот

на леčiliшните можности на бањските центри. Посебно е важно да се нагласи заедничкиот настап на странскиот пазар, бидејќи претставниците на бањскиот туризам поединечно се јавуваат и нудат парцијален капацитет од 100 до 250 легла.

Потребно е преземање на интеграциони движења во процесот на пропагандата и концепцијата на средствата за туристичката пропаганда, како на домашниот, така и на странскиот пазар.

Посебно треба да се укаже на пропагандната активност што се презема на ниво на: работната организација, општина, држава, како и усогласување на нивните програми за пропагандна активност спрема странство.

Општата туристичка пропаганда и комерцијалната пропаганда мора да бидат синхронизирани.

Нашата земја е заинтересирана за развој на бањскиот туризам, бидејќи во последно време тој зазема сè позначајно место за стабилизација на стопанството. Од неговиот развој се очекуваат поголеми економски ефекти.

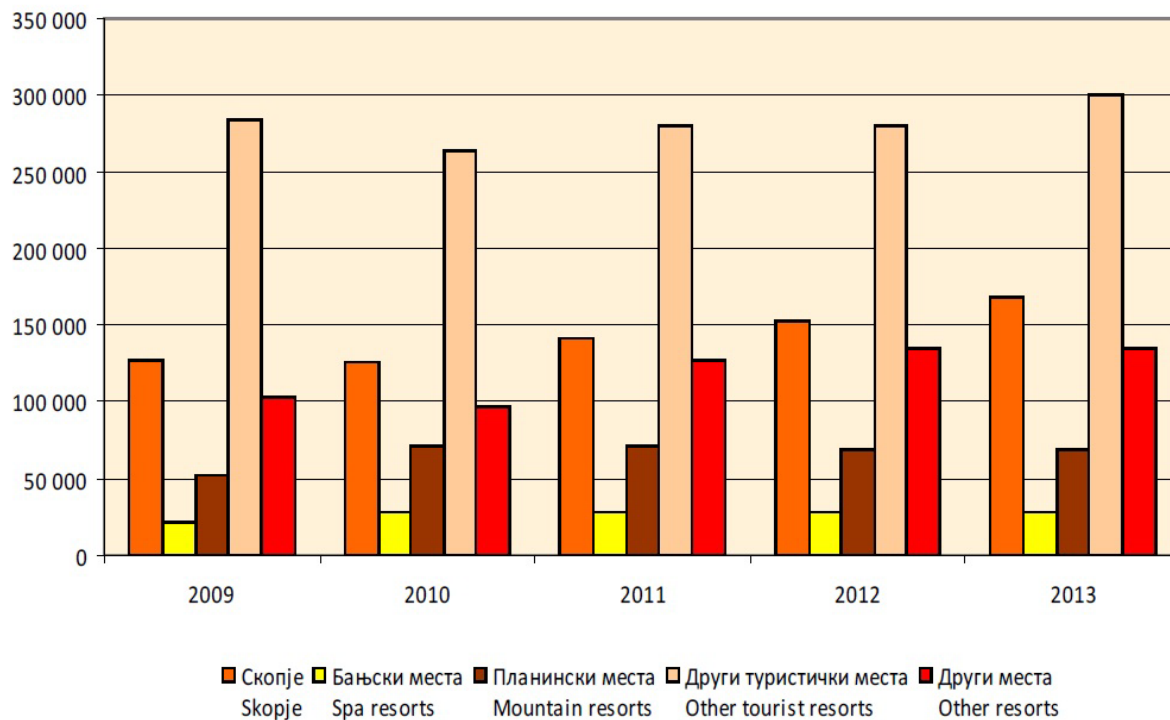
Бидејќи сите можности не се искористени во споредба со другите туристички места во нашата земја, бањскиот туризам треба да послужи за продолжување на туристичката сезона.

Табела бр.25: Доаѓања на туристи по видови места во 2013 година

Доаѓања на туристи	Домашни	Странски	Вкупно
Република Македонија	302114	399680	701794
Скопје	19596	149027	168623
Бањски места	24380	4025	28405
Планински места	52615	16130	68745
Други туристички места	161087	139453	300540
Други места	44436	91045	135481

Извор: Завод за статистика на РМ, Туризам во Република Македонија 2009-2013

Туристичката посетеност во бањите во споредба со другите видови места е најмала. По бањските места, следуваат планинските места, другите места, градот Скопје и туристичките места.

Слика бр.8: Доаѓања на туристи по видови места

Табела бр.26: Ноќевања на туристи по видови места за 2013 година

Ноќевања на туристи	Домашни	Странски	Вкупно
Република Македонија	1275800	881375	2157175
Скопје	29074	259608	288682
Бањски места	195665	26697	222362
Планински места	105301	38824	144125
Други туристички места	877076	382514	1259590
Други места	68684	173732	242416

Извор: Завод за статистика на РМ, Туризам во Република Македонија 2009-2013

Ноќевањата во бањскиот туризам, исто така, имаат мало учество во вкупниот туристички промет и се наоѓаат на претпоследно место веднаш зад планинските места. По бањските места, следуваат другите места, градот Скопје и туристичките места.

Според податоците на Заводот за статистика, во 2013 година во бањските центри престојувале 28 405 туристи, од кои 24 380 домашни, а 4 025 странски туристи. Остварени биле 222 362 ноќевања, од кои 195 665 домашните и 26 697 странските туристи. Капацитетите за сместување во бањските лекувалишта се 1217 легла. Странските туристи кои престојуваат

во бањите ги посетуваат индивидуално, по професија се занаетчии и други сродни работници, должината на престој изнесува 9 дена, просечен трошок на ден изнесува 2221 денари (околу 36 евра), а посетата најчесто е поради здравствени причини¹¹², што претставува многу повеќе од домашните туристи кои во бањите трошат во просек по 930 денари дневно¹¹³. Превозното средство кое го користат е автомобил, претходно престојувале во бањски центар, поголемиот дел се хранат во соба или надвор од бањите, плаќаат во готово, а според туристите цените се соодветни на услугата и би сакале да престојуваат повторно. Најчесто престојуваат со партнер, а најмногу се туристите над 50 години. Природата, личната безбедност, услугата од страна на персоналот и исхраната ја оценуваат како многу добра, а можноста за екскурзии, конгреси и патната инфраструктура како добра. Единствено негативно се оценети можностите за спортски и културни манифестации.

Според Националната стратегија за здравствен туризам, во Р.Македонија има 8 бањи кои работат главно со домашни пациенти во скромни услови при што нудат основни здравствени услуги (основна понуда). Кај некои од нив многу долги години немало никаква инвестиција, но, од друга страна, секоја една од бањите има потенцијал за развој¹¹⁴. Во Националната стратегија за развој на туризмот¹¹⁵, за бањите се споменува дека третманите што се нудат речиси се исклучиво од медицинска природа, и освен (до ограничен степен) Дебарски, Катлановска и Негорски Бањи, не се нудат услуги за релаксација и разубавување, за кои постои сè поголема побарувачка во Западна Европа и насекаде во светот. Не постојат други рекреативни центри или друга понуда надвор од бањските комплекси. Туристите можат да се чувствуваат здодевно и изолирано, делејќи го просторот со „болни“ луѓе. Сопственоста и управувањето на некои бањи е државна, а на другите е приватна. Законската регулатива е во процес на подготвување, но се чека на одлуката дали тие ќе бидат чисто медицински установи, со што не подлежат на стандардите и класификацијата за сместување. Се претпоставува дека сегашното сместување во повеќето бањи треба да се класифицира на ниво на квалитет од една или две ѕвезди. Иако ги опслужуваат најмногу домашните гости, многу странски гости, пред сè од македонската дијаспора, исто

¹¹² Анкета на странските туристи во сместувачките објекти, 2009. Државен Завод за Статистика на Република Македонија, 2010.

¹¹³ Патувања на домашното население, 2011. Државен Завод за Статистика на Република Македонија, 2012.

¹¹⁴ Национална стратегија за развој на здравствен туризам, 2012-2018. Министерство за здравство и АППТ, 2012.

¹¹⁵ Национална стратегија за развој на туризмот, 2009-2013. Влада на Република Македонија, 2009.

така престојуваат во бањите. Во однос на промоцијата, пред сè се потпираат на зборот на јавноста и локалните огласи.

Некои бањи го подобруваат својот третман и сместувачките објекти и размислуваат да се прошират. Со оглед на постојаната домашна побарувачка, ова е многу логична стратегија. Со тоа може да се овозможи проширување на бизнисот надвор од националните пазари. Меѓутоа, експанзијата на други пазари ќе бара обезбедување на единствен третман кој не може да се најде на ниту едно друго место и/или развој на помошни капацитети за релаксација и разубавување, со сместување со ниво на квалитет од најмалку 4 ѕвезди. Сите одлуки за проширување во овој правец треба да се донесат врз основа на истражување на пазарниот потенцијал, имајќи предвид дека постои силна конкуренција на пазарите, како во Унгарија и Бугарија.

Една од позитивните активности кои одат во прилог на развојот на термалниот туризам во Република Македонија, се мерките на државата преку кои секоја година околу 8 000 пензионери (со пониски пензии) добиваат седумдневен бесплатен престој на база на полн пансион и неопходни третмани во бањските центри. Слична ваква иницијатива постои и во Романија, каде државата преку социјалната политика им покрива на пензионерите до 70% од трошоците за престој во бањите¹¹⁶.

Невладиниот сектор на полето на термалниот туризам во земјата исто така бележи свои активности. Во рамките на Здружението за угостителство и туризам при Стопанската комора за туризам на Р.Македонија, во 2012 година формирана е Групација на бањи со цел:

- Разгледување на прашања во врска со решавањето на тековните проблеми во дејноста на бањите;
- Разгледување на предлози за закони и други прописи, давање мислења и предлози по прашања од заеднички интерес на членовите и покренување иницијативи за донесување и измени и дополнувања на истите;
- Соработка со надлежните органи и институции во земјата, согласно законот и општите акти на комората и застапување на интересите на членовите на Групацијата;
- Координација на активностите за организиран настап на членовите на семинари, конгреси и други манифестации во земјата и странство;

---

¹¹⁶ Turtureanu, A., *Directions of development of the Romanian spa tourism*. EuroEconomica, Danubius University of Galati, issue 19, pages 45-57, October, 2007.

- Поттикнување на имплементацијата на Европските правила и стандарди и перманентно функционално образование и иновација на знаењата на стручните кадри од дејноста и други активности што заеднички ќе ги договорат членките на Групацијата.

На конститутивната седница на Групацијата на бањи, биле усвоени Правилникот за работа и Годишната програма.

VII. ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВОЈ НА БАЊСКИОТ ТУРИЗАМ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

1. Диференцијација на проблемите

Бањскиот туризам се среќава со низа проблеми во сопствениот развој, кои можат да се поделат во две групи и тоа:

1. Проблеми кои не се под директно влијание на бањските центри и
2. Проблеми кои се под директно влијание на бањските центри.

1.1. Проблеми кои не се под директно влијание на бањските центри

Покрај сообраќајната поврзаност на одредени простори како елементи кои влијаат на успешноста во работењето на бањските центри, значајно влијание има и стандардот на населението, висината на националниот доход, слабата вработеност во индустријата, земјоделието и рударството. Обезбедувањето на користење на слободното време во чисти и здрави средини претставува значаен проблем. Во тој контекст е и давањето поголеми бенефиции за лекување и рехабилитација преку социјалната сфера.

Бањските центри треба да ги согледаат проблемите и потребите во поглед на заедничкото претставување на здравствено-туристичките можности. Заедничкиот настап на саемите и другите промотивни полиња претставува, исто така, значаен фактор во развојот на овој вид туризам. Тоа зависи од организацијата на државно и професионално ниво.

1.2. Проблеми кои се во надлежност на самите бањските центри

Тие се однесуваат на ефикасноста во медицинскиот дел во бањскиот центар. Во овој поглед, потребно е перманентно да се опремуваат со најсовремена апаратура. Многу малку внимание се посветува на усовршување на кадарот.

Втор елемент, кој е мошне битен, се хотелските услуги. Сместувањето треба да се прилагоди според потребите на гостите. Мошне битен фактор кој секогаш е на критика од страна на гостите е исхраната. Бањските центри треба да ја анализираат досегашната исхрана. Повеќето гости имаат потреба од специјална исхрана според нивните болести. За жал, многу малку се работи на овој проблем, бидејќи во ниеден бањски центар нема диететичар кој ќе работи директно на овој проблем. Тоа е основен предуслов за подобри економски ефекти во бањскиот туризам.

VIII. СТАВОВИ НА ПОСЕТИТЕЛИТЕ ВО ВРСКА СО БАЊСКИОТ ТУРИЗАМ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Ставовите на посетителите во банските центри ги анализираме преку добиените резултати од примарното истражување извршено со анкетен прашалник во банските центри во Република Македонија.

Анкетното истражување во бањските центри е извршено во месеците јуни, јули и август 2013 година. За спроведување на истражувањето беше избран летниот период од причината што во летната сезона бањските центри се посетени од најголем број туристи. На испитаниците преку анкетен прашалник (Прилог 2) кој беше составен за потребите на истражувањето, им беа поставени 12 (дванаесет) прашања со кои мислевме дека целосно се опфатени сите позначајни проблеми. Со ова анкетно истражување беа опфатени 200 посетители од различна возраст, пол и образование. Учесството на испитаниците по бањите беше вршено според нивото на нивната посетеност. Анкетните прашалници беа анонимни, а самото анкетирање беше направено со претходна согласност на бањските центри и испитаниците кои земаа доброволно учество во истото. Анкетирањето на испитаниците во просек траеше по 30 минути. Интересен е податокот што вакво истражување веќе е спроведено во нашата земја во 1999 година¹¹⁷, а резултатите кои ги добивме беа идентични, што ни укажува на фактот дека развојот на термалниот туризам во нашата земја бележи бавен развој.

Преглед на анкетираните гости по бањски места

За потребите на истражувањето беа анкетирани вкупно 200 туристи во бањските центри во нашата земја. Прегледот на испитаниците според бањските места е прикажан во табелата подолу.

Табела бр.27: Преглед на бројот на испитаници во бањските места

Ред.бр.	Бањи	Број на испитаници	Процент на испитаници (%)
1	Бања Кежовица	21	10,5
2	Бања Банско	47	23,5
3	Негорска Бања	49	24,5
4	Дебарски Бањи	53	26,5
5	Катлановска бања	30	15
	Вкупно:	200	100

¹¹⁷ Ташков, Н., *Туристички вредности на бањите во Република Македонија*. Штип, 2004.

Според прикажаниот преглед на Табела бр. 27, Дебарските Бањи (Косоврашка и Бањиште) се застапени со 26,5%, потоа Негорска Бања со 24,5%, Бања Банско со 23,5%, Катлановска Бања со 15% и Бања Кежовица со 10,5%.

Табела бр.28: Посетеност на бањите според полот

Пол	Кежовица	Банско	Негорска	Дебарски	Катлановска	Вкупно	Пр. %
Машки	11	28	29	24	18	110	55
Женски	10	19	20	29	12	90	45
Вкупно:	21	47	49	53	30	200	100

Посетеноста на бањите според полот е различна. Од вкупно 200 посетители 110 се машки во однос 90 женски посетители, односно машките учествуваат со 55%, а женските со 45%. Карактеристично е што од сите анкетирани, во повеќето бањи повеќе посетители се машки. Единствено во Дебарските Бањи од вкупно 53 посетители, 29 се женски или 54,71%, односно 24 машки или 45,29%.

Старосната структура на посетеноста на бањските центри во Република Македонија е дадена во следната табела.

Табела бр.29: Посетеност на бањите според возраста

Возраст	Б А Њ И					Вкупно	Пр. %
	Кежовица	Банско	Негорска	Дебарски	Катлановска		
До 20	2	7	4	3	5	21	10,5
До 30	5	8	6	7	7	33	16,5
До 40	5	13	5	6	6	35	17,5
До 50	3	8	11	13	4	39	19,5
До 60	4	5	9	10	3	31	15,5
До 70	2	6	14	9	3	34	17,0
Над 70	0	0	0	5	2	7	3,5
Вкупно:	21	47	49	53	30	200	100

Од табеларното прикажување добиен е податок дека најмногу престојуваат гости од 40-50 години, односно во проценти посетеноста изнесува 19,5%. Следи група на гости од 30-40 години или 17,5% и до 70 години со 17%. Ова покажува дека бањските центри најголема посетеност имаат од гости со средногодишна возраст. Најмала застапеност е на најстарите и на најмладите возрасти.

Табела бр.30: Посетеност на бањите според образованието

Стручна спрема	Ќежовица	Банско	Негорска	Дебарски	Катлановска	Вк.	Пр. %
НСС	4	10	6	26	4	50	25
ССС	13	21	32	15	18	99	49,5
ВСС	4	16	11	12	8	51	25,5
Вкупно:	21	47	49	53	30	200	100

Интересна е посетеноста во зависност од степенот на образование на посетителите. Најголема посетеност бележат испитаниците со СССР. Од вкупно 200 посетители 99 се со вакво образование што претставува 49,5%. Карактеристично е за Дебарски Бањи дека највеќе посетители се со НСС, 26 посетители, или 13%.

Табела бр.31: Степен на посетеност на бањите

	Ќежовица	Банско	Негорска	Дебарски	Катлановска	Вк.	Пр. %
Прв пат	5	13	8	10	5	41	20,5
Втор пат	7	10	9	15	8	49	24,5
Четврти пат	3	15	10	4	10	42	21,0
Повеќе пати	6	9	22	24	7	68	34,0
Вкупно:	21	47	49	53	30	200	100

На прашањето колку пати сте ја посетиле бањата, одговориле 200 испитаници: прв пат ја посетиле 41 или 20,5%, втор пат 49 посетители, односно 24,5%, четврти пат ја посетиле 42 односно 21%, додека повеќе пати бањата ја посетиле 68 гости, односно 34%. Тоа значи дека најголем број посетители повторно доаѓаат во бањите. Според тоа бањите имаат традиционална клиентела.

Табела бр.32: Задоволство од престојот во бањата

Одговор	Ќежовица	Банско	Негорска	Дебарски	Катлановска	Вк.	Пр. %
Незадоволни	0	3	0	0	2	5	2,5
Делумно задоволни	6	12	13	10	8	49	24,5
Задоволни	13	18	25	9	12	77	38,5
Мошне задоволни	2	14	11	34	8	69	34,5
Вкупно:	21	47	49	53	30	200	100

На прашањето дали сте задоволни од престојот во бањата, дека се незадоволни одговориле 5 односно 2,5%. Делумно задоволни има 49, односно 24,5%, а задоволни 77, односно 38,5%. Дека се мошне задоволни одговориле 69 посетители или 34,5%. Од ова се гледа дека е изразен висок степен на задоволство, којшто треба да се надоградува.

Табела бр.33: Причини за изразено задоволство на посетителите

Одговор	Ќежовица	Банско	Негорска	Дебарски	Катлановска	Вк.	Пр. %
Лековитост на водата	15	30	32	33	25	135	67,5
Добрите угостителски објекти	6	17	17	20	5	65	32,5
Вкупно:	21	47	49	53	30	200	100

На прашањето за причините за изразеното задоволство да ја посетат Бањата, од вкупно 200 анкетирани повеќето приоритет им даваат на природните фактори, односно лековитоста на водата. Вака одговориле 135 посетители, односно 67,5%. Дека добриот угостителски објект е причината за задоволство, се изјасниле 65 анкетирани, односно 32,5%. Тоа значи дека бањските центри треба да ги унапредат своите услуги.

Табела бр.34: Искористеност на природните вредности во бањата

Одговор	Ќежовица	Банско	Негорска	Дебарски	Катлановска	Вкупно	Пр. %
Недоволно искористени	7	5	20	19	9	60	30
Добро искористени	7	13	15	17	10	62	31
Делумно искористени	5	19	9	9	8	50	25
Потполно искористени	2	10	5	8	3	28	14
Вкупно:	21	47	49	53	30	200	100

Ставовите околу тоа колку се искористени природните вредности на бањите опоменуваат. Од 200 анкетирани 60 одговориле дека се недоволно искористени, или 30%. Дека се добро искористени одговориле 62 од анкетирани или 31%, а потоа доаѓаат одговорите дека се делумно искористени. Вака одговориле 50 анкетирани или 25%, дека се потполно искористени одговориле 28 анкетирани или 14%. Тоа генерално може да значи дека искористеноста не е на потполно ниво.

Табела бр.35: Искористеност на антропогените туристички вредности во бањата

Одговор	Ќежовица	Банско	Негорска	Дебарски	Катлановска	Вк.	Пр. %
Недоволно искористени	6	10	8	8	5	37	18,5
Добро искористени	8	16	18	19	8	69	34,5
Делумно искористени	6	15	17	18	12	68	34,0
Потполно искористени	1	6	6	8	5	26	13,0
Вкупно:	21	47	49	53	30	200	100

И антропогените туристички вредности не се користат доволно во бањските центри. Од вкупно 200, 37 анкетирани или 18,5% одговориле дека се недоволно искористени. Дека се добро искористени одговориле 69 анкетирани или 34,5%. Дека се делумно искористени се изјасниле 68 анкетирани или 34%, а дека се потполно искористени одговориле 26

анкетирани или само 13%. Тоа отвора простор за вклучување на овие вредности во туристичката понуда.

Табела бр.36: Задоволство од хигиената во бањата

Одговор	Ќежовица	Банско	Негорска	Дебарски	Катлановска	Вк.	Пр. %
Незадоволни	4	5	4	2	5	20	10,0
Делумно задоволни	10	20	15	17	7	69	34,5
Задоволни	7	16	21	24	12	80	40,0
Мошне задоволни	0	6	9	10	6	31	15,5
Вкупно:	21	47	49	53	30	200	100

Хигиената е важен фактор во целокупната работа во туристичките објекти. Меѓутоа, од вкупно 200 анкетирани за незадоволен одговор се определиле 20 анкетирани или 10%. Дека делумно се задоволни, одговориле 69 анкетирани или 34,5%, а дека се задоволни одговориле 80 анкетирани, или 40%. За одговорот дека се мошне задоволни се определиле 31 испитаник или 15,5%.

Тоа значи дека степенот на полно задоволство изнесува околу 55%, што отвора можност за подобрување на состојбите.

Табела бр.37: Задоволство од исхраната во бањата

Одговор	Ќежовица	Банско	Негорска	Дебарски	Катлановска	Вк.	Пр. %
Незадоволни	3	5	5	10	4	27	13,5
Делумно задоволни	6	10	11	15	8	50	25,0
Задоволни	11	20	21	20	12	84	42,0
Мошне задоволни	1	12	12	8	6	39	19,5
Вкупно:	21	47	49	53	30	200	100

Исхраната во бањските центри е мошне важен елемент на понудата. Од вкупно 200 анкетирани за незадоволителен одговор се определиле 27 анкетирани или 13,5%. Делумно задоволни биле 50 анкетирани односно 25%. Дека се задоволни се определиле 84 односно 42%, додека со одговорот дека се мошне задоволни се изјасниле 39 или 19,5%.

Тоа значи дека треба да се работи на подобрувањето на квалитетот на исхраната.

Табела бр.38: Задоволство од сместувањето во бањата

Одговор	Ќежовица	Банско	Негорска	Дебарски	Катлановска	Вк.	Пр. %
Незадоволни	1	4	5	8	3	21	10,5
Делумно задоволни	5	15	12	15	9	56	28,0
Задоволни	14	18	21	22	14	89	44,5
Мошне задоволни	1	10	8	8	4	34	17,0
Вкупно:	21	47	49	53	30	200	100

Сместувањето во бањските центри е, исто така, значаен фактор на развојот. Од вкупно 200 анкетирани лица, 21 одговориле дека не се задоволни, што е 10,5%, додека за одговорот дека делумно се задоволни се изјасниле 56 анкетирани или 28%. Дека се задоволни одговориле 89 од анкетираниите или 44,5%, додека со одговорот дека се мошне задоволни се изјасниле 34 или 17%.

Тоа значи дека е изразен висок степен на задоволство, но дека тоа треба да се унапредува.

Табела бр.39: Подготвување на исхрана според потребите на посетителите

Одговор	Ќежовица	Банско	Негорска	Дебарски	Катлановска	Вк.	Пр. %
ДА	14	35	32	40	12	135	67,5
НЕ	7	12	17	11	18	65	32,5
Вкупно:	21	47	49	53	30	200	100

Исхраната во бањските центри е мошне важен фактор. Имено, според болеста, треба да се определи и храната. Од 200 анкетирани со ДА одговориле 135, односно 67,5%, а со НЕ одговориле 65 или 32,5%.

Тоа значи дека е високо учеството на позитивните ставови, но дека е отворен простор за подобрување на овие односи.

ЗАВРШНИ СОГЛЕДУВАЊА

Со излагањето на овој труд се потрудивме да ја покажеме целата сложеност на долгорочните промени и опкружувањето на бањскиот туризам. За идниот развој, маркетиншкиот приод треба да биде во центарот на вниманието, ако се сака да се овозможи подобрувањето на оваа дејност.

На менаџерската структура на сите нивоа **и** се наметнуваат сериозни задачи. Во креирањето и изнаоѓањето на алтернативни стратегии на развој, треба да се користат различни операционализирани методи. Кога станува збор за карактеристиките на туристичкиот пазар и управување со маркетингот во бањско-здравствениот туризам, релевантни можат да бидат следните заклучоци:

1. Подобрување на сообраќајната поврзаност и тоа на патниот и железничкиот сообраќај кои сè уште не го задоволуваат целосно овој проблем на бањските места. Со ова се јавува потреба од изградба на аеродромот во Струмица;
2. Карактеристично е недоволното користење на природните и антропогените туристички вредности;
3. Потребно е подобрување на здравствената заштита и користењето на вредностите на водата;
4. Потребно е подобрување на сместувањето и прилагодување на потребите на корисниците;
5. Угостителските услуги секогаш треба да се во функција на потребите на гостите. Приготвувањето храна според болестите и временските прилики е важен фактор во исхраната. Тој досега речиси и да не се применуваше, а е од големо значење. Ова е мошне значаен фактор на кој во иднина треба повеќе да му се посвети внимание;
6. Според статистичките податоци бањскиот туризам е под својата реална искористеност;
7. Во македонскиот туризам бањските места учествуваат со мал дел;
8. Треба да дојде до изградба на разни објекти за спорт и рекреација, со што ќе се зголеми туристичкиот промет на бањите;
9. Иако здравствениот туризам се наоѓа на границата меѓу здравствената и туристичката дејност, здравствените причини се присутни за посета на одредени бањски центри;
10. Зачувувањето на здравата и чиста околина во иднина е битен фактор. Во спротивно, бањските центри можат да ја загубат досегашната убавина, како здрава и чиста средина;

11. Пропагандната активност треба да биде пообемна. Таа треба да ги користи сите можности. Потребно е поголема пропагандна активност на странскиот пазар;
12. Модернизирањето и комплетирањето на здравствената функција во бањите и во иднина треба да претставува главен носител на развојот;
13. Компјутеризацијата која нашироко има влезено во туристичката индустрија, треба да се докомплетира и повеќе да се применува во бањскиот туризам;
14. Развој на информативните системи во кои ќе бидат вклучени бањите;
15. Поврзување и заедничка понуда на бањите на странските пазари;
16. Развивање на велнес и спа програми во бањските центри.

Прилог 1: Пример за валоризација на бањски центар

Оценка на бања _____ (А-5 поена, Б-10 поена, В-15 поена)

1. Штедрост на водата

- А) до 20 литри
- Б) од 20 до 35 литри
- В) над 35 литри

2. Температура на водата

- А) до 30 степени
- Б) од 30 до 40 степени
- В) над 40 степени

3. Сопственост

- А) Државно претпријатие
- Б) Јавно-приватно партнерство
- В) Приватно претпријатие

4. Историски развој на бањата (според користење)

- А) од поново време
- Б) од Турско време
- В) од Римско време

5. Сообраќајна поврзаност на бањата

- А) покрај локален пат
- Б) покрај регионален пат
- В) покрај автопат и аеродром

6. Туристичко-географска положба на бањата

- А) во близина на неколку села
- Б) во близина на мал град
- В) во близина на големи градски центри

7. Природни туристички вредности на бањата (околината каде се наоѓа)

- А) во град
- Б) во специјално направен парк
- В) во близина на река и планина

8. Климатски карактеристики на бањата (средна годишна температура, врнежи)

- А) неповолна
- Б) добра
- В) одлична

9. Карактеристики на растителниот и животинскиот свет

- А) неповолни
- Б) добри
- В) одлични

10. Лекувачки можности на бањата

- А) до 5 болести
- Б) од 5 до 10 болести
- В) над 10 болести

11. Рекреативни можности на бањата

- А) неповолни
- Б) добри
- В) одлични

12. Антропогени туристички вредности на бањата

- А) од локално значење
- Б) од регионално значење
- В) од национално значење

13. Манифестациони туристички вредности на бањата

- А) до 5 манифестации
- Б) од 5 до 10 манифестации
- В) над 10 манифестации

14. Персонал за послужување во бањата

- А) незадоволителен
- Б) добар
- В) одличен

15. Медицински персонал во бањата

- А) незадоволителен
- Б) добар
- В) одличен

16. Ресторански дел во бањата

- А) незадоволителен
- Б) добар
- В) одличен

17. Спа третмани/спа дел во бањата

- A) незадоволителен
- Б) добар
- В) одличен

18. Посета на туристи

- A) преку викенди
- Б) во сезони
- В) преку цела година

19. Состојба на објектот за сместување (надворешен изглед)

- A) незадоволителна
- Б) добра
- В) одлична

20. Објектот за сместување (внатрешен изглед)

- A) незадоволителен
- Б) добар
- В) одличен

Табела за оценка

6	7	8	9	10
100	100-150	150-200	200-250	250-300

Прилог 2: Анкетен прашалник за испитување на посетителите во бањските центри

П Р А Ш А Л Н И К бр. _____

Ставови на посетителите во врска со бањскиот туризам во Република
Македонија

Дата:

Место:

1. Пол:

- а) Машки
- б) Женски

2. Возраст:

- а) До 20
- б) До 30
- в) До 40
- г) До 50
- д) До 60
- ѓ) До 70
- е) Над 70

3. Завршено образование:

- а) НСС
- б) ССС
- в) ВСС

4. Колку пати сте ја посетиле бањата?

- а) Прв пат
- б) Втор пат
- в) Четврти пат
- г) Повеќе пати

5. Дали сте задоволни од престојот во бањата?

- а) Незадоволни
- б) Делумно задоволни
- в) Задоволни
- г) Мошне задоволни

6. Кои се причините за Вашето изразено задоволство?

- а) Лековитост на водата
- б) Добри угостителски објекти

7. Искористеноста на природните вредности во бањата е?

- а) Недоволно искористени
- б) Добро искористени
- в) Делумно искористени
- г) Потполно искористени

8. Искористеноста на антропогените туристички вредности во бањата е?

- а) Недоволно искористени
- б) Добро искористени
- в) Делумно искористени
- г) Потполно искористени

9. Дали сте задоволни од хигиената во бањата?

- а) Незадоволни
- б) Делумно задоволни
- в) Задоволни
- г) Мошне задоволни

10. Дали сте задоволни од исхраната во бањата?

- а) Незадоволни
- б) Делумно задоволни
- в) Задоволни
- г) Мошне задоволни

**11. Дали сте задоволни од
сместувањето во бањата?**

- а) Незадоволни
- б) Делумно задоволни
- в) Задоволни
- г) Мошне задоволни

**12. Дали во бањата се
приготвува исхрана според
Вашите потреби (болести)?**

- а) Да
- б) Не

Ви благодариме на соработката

Користена литература:

1. Alonso-Álvarez, L., The value of water: the origins and expansion of thermal tourism in Spain, 1750–2010. *Journal of Tourism History*, 4:1, 15-34, 2012;
2. Aslihak, A., Türkiye’de Termal Turizm ve Ankara Haymana Kaplıcası incelemesi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998 adopted from Oğuz, D., Külekci, Ö, Akpınar, N. The contribution of thermal sources to tourism development: A case study from Çankiri Çavundur, Turkey. *Scientific Research and Essays Vol. 5(8)*, pp. 819-825, April, 2010;
3. Bartoluci, M., Birkić, D., Upravljanje kvalitetom ljudskih resursa u zdravstvenom turizmu. *Acta Turistica Nova*, Vol 5, No. 1, pp. 1-142, 2011;
4. Frost, G., The spa as a model of optimal healing environment. *The journal of alternative and complementary medicine*, V.10, S.1, p.85-92, 2004;
5. Granville, A., *The spas of England*. Henry Colburn Publisher, London, 1841;
6. Jovanovic, V., *Tematski turizam*. Singidunum, Beograd, 2013;
7. Lawrence, L.R., Stoyanov, B., *Geothermal opportunities in Eastern Europe, a survey*. Bob Lawrence & Associates, 1996;
8. Long, P., Palmer, N., eds. *Royal Tourism: Excursions Around Monarchy*. Channel View Publications, 2008;
9. Lund, W.J., Balneological use of thermal and mineral waters in the U.S.A. *Geothermics Vol. 25*, No. 1, pp. 103-147, 1996;
10. Lund, W.J., Balneological use of thermal waters. *International geothermal days*, Slovakia, 2009;
11. Metodijeski, D., Taskov, N., Boskov, T., Filiposki, O., Temelkov, Z., *Mogućnosti razvoja termalnog turizma u Republici Makedoniji*. IV Kongres banja sa međunarodnim učešćem, Vrnjačka Banja, 2012;
12. Puczkó, L., Smith, M., *Health and wellness tourism*. Butterworth-Heinemann/Elsevier, Oxford, 2009;
13. Raj, G.P., *Tourism marketing and management*. Manglam Publications, 2009;

14. Turtureanu, A., Directions of development of the Romanian spa tourism. EuroEconomica, Danubius University of Galati, issue 19, pages 45-57, October, 2007;
15. Анкета на странските туристи во сместувачките објекти, 2009. Државен Завод за Статистика на Република Македонија, 2010;
16. Арсов, Д., Моносите за употреба во терапија на термоминералната вода во Дебарски Бањи – Бањиште;
17. Воденска, М., Основи на туризмот. Матком, 2005;
18. Група аутори. Геотермички истражни радови у С.Р.Македонији. Индустропројект, Загреб;
19. Група аутори. Структурно – Геотермичка интерпретација футуролорешке карте Источне и Западне Македоније. Индустропројект, Загреб, 1967;
20. Дебарски бањи – Дебар. Здравствена работна организација Дебар, 1981;
21. Деловен водич, Штип, 1994;
22. Ѓуровски, С., Општина Старо Нагоричане. 2009;
23. Елаборат за резервите и квалитетот на термоминералната вода од наоѓалиштето кај с. Проевце Куманово, АД градежен институт Македонија - Скопје завод за геотехника, 1994;
24. Завод за балнеологија и физикална терапија Негорски Бањи. Загреб, 1964;
25. Закон за животна средина. Службен весник на РМ, бр.53/2005;
26. Закон за минерални сировини. Службен весник на РМ, бр. 132/2013;
27. Здравев, Ѓ., Македонски народни носии. Матица македонска, Скопје, 1996;
28. Йорданов, Й., Здравен и Спа-Медицински туризъм. ПАЛ, София, 2009;
29. Лазаревски, А., Климата во Македонија. Скопје, 1993;
30. Љуботенски, Р., 30 години Д.П.С. „Лисец“. Штип, 2000;
31. Мариноски, Н., Туристичка географија на Република Македонија. Охрид, 1999;

32. Мариноски, Н., Туристичка географија. ФТУ, Охрид, 2006;
33. Микулшиќ, И., Илирско архајски гробови низ околине Штипа. Старинар, К. С., К. Њ., XIII-XIV, 1962-63;
34. Михалиќ, С., Стручно мислење за минералните извори во Негорска Бања;
35. Национална стратегија за развој на здравствен туризам, 2012-2018. Министерство за здравство и АППТ, 2012;
36. Национална стратегија за развој на туризмот, 2009-2013. Влада на Република Македонија, 2009;
37. Нови кувар. Глобус, Загреб, 1974;
38. Панов, Н., Туристичка валоризација на Дебарското Езеро. Географски разгледи (30), стр.107-117, Скопје, 1995;
39. Патувања на домашното население, 2011. Државен Завод за Статистика на Република Македонија, 2012;
40. Радич, И., Хидрохемиска анализа и катастар водних појава на подручју локалитета геотермалних истражувања у Македонији. Индустропројект, Загреб, 1968;
41. Радуловиќ, Р., Катлановска Бања. Скопје, 1993;
42. Републички хидрометеоролошки завод на Р.М. Мерни станици за 1961-1990 год.;
43. Ристовски, Б., гл.ред. Македонска енциклопедија 2. МАНУ, Скопје, 2009;
44. Санев, В., Од предисторијата, доцноантичко време Штип низ вековите. Книга прв и втор дел;
45. Сибиновиќ, М., Термалне воде Македоније, нџихов постанак и значај;
46. Стоимиров, А., Географски разгледи. Книга 13, том Е, Скопје, 1975;
47. Стоимиров, А., Географски разгледи. Книга 7, Скопје, 1969;
48. Стојмилов, А., Дебарски Бањи - Бањиште и Косоврашка Бања. Географски разгледи, книга 8-9 том Е, 1971;
49. Стојмилов, А., Катлановска Бања. Географски разгледи, книга 7, Скопје;
50. Стојмилов, А., Физичко-хемиски карактеристики на термоминералната вода. Географски разгледи , книга 15 -16, Скопје, 1978;

51. Стручно-геометриска интерпретација фотгеолошке карте Источне и Западне Македоније, Индустро Проект, Загреб, 1967;
52. Таневски, Р., Организација и техника на работење во угостителството. Охрид, 2000;
53. Ташков, Н., Туристички вредности на бањите во Република Македонија. Штип, 2004;
54. Ташков, Н., Методијески, Д., Спортскиот туризам во Штип - можности и перспективи. Предизвици и перспективи во туризмот и менаџментот, Меѓународна конференција, Скопје, 2009;
55. Трајковски, П., Кумановска Бања и термоминералните води во Кумановскиот крај. Друштво на писатели, Куманово, 1999;
56. Туризам во Република Македонија, 2005-2009. Државен Завод за Статистика на Република Македонија, 2010;
57. Туризам во Република Македонија, 2009-2013. Државен Завод за Статистика на Република Македонија, 2014;
58. Туристички водич за Струмица, Струмица, 1999;
59. Туристички информатор со мапа на градот Штип, Штип, 2011;
60. Цапа, Б., Улогата на туризмот во локалниот економски развој на општина Дебар. УКИМ, Економски институт, Скопје, 2013;
61. Чанев, Р., Бањите во Македонија. Штип, 1982.

Интернет страни:

<http://istrazijamakedonija.com.mk/debar.aspx>

http://jpisar.com.mk/jpisar/index.php?option=com_content&view=article&id=1352:banja&catid=64:banja&Itemid=93

<http://npmavrovo.org.mk/>

<http://www.bdcapa.com>

<http://www.dke.org.mk/namesnistva/debarsko.asp>

<http://www.espa-ehv.eu/>

<http://www.hotelcarsamuil.com.mk/>

<http://www.islamska-zaednica.com/>

http://www.japan-guide.com/e/e2292_where.html

<http://www.katlanovskaspa.com.mk/>

<http://www.kralemarko.org.mk/default-mk.asp?ItemID=FB807EE9A5384E4D8A60872A26B4EC12>

<http://www.ldpp-debarreka.mk/index.html>

<http://www.moepp.gov.mk/>

<http://www.myczechrepublic.com/karlovy-vary/souvenirs.html>

<http://www.negorskibanji.com.mk/>

<http://www.thermesdespa.com/en/History-of-Les-Thermes-de-Spa.html>

<http://www.vrnjackabanja.co.rs/srpski/istorijadmeni>

<http://www.zavodbansko.com.mk/>